

მშვიდობის, დემოკრატიისა და განვითარების
კავკასიური ინსტიტუტი

გვინდა თუ არა პრეზიდენტი შეკარდნადის შემდეგ?

საპრეზიდენტო და საპარლამენტო მმართველობის
ავ-კარგი საქართველოში

თბილისი
2001

სერიის რედაქტორი ვია ნოდია

რედაქტორი ზეინაბ სარაძე

გამოცემულია ფონდ *ქორდეიდის* (ნიდერლანდები) დახმარებით

© შვედობის, დემოკრატიისა და განვითარების კავკასიური ინსტიტუტი, 2001

Do We Need a President After Shevardnadze?
Presidential or Parliamentary Rule in Georgia: Pro et Contra
– G. Nodia (ed.)

ISBN 99928-37-49-7

© Caucasian Institute for Peace, Democracy and Development, 2001

Published with support of CordAid, the Netherlands

გამომცემელი – შვედობის, დემოკრატიისა და განვითარების კავკასიური
ინსტიტუტი

თბილისი, მერაბ ალექსიძის 1, ტელ. 334081, ფაქსი 334163

შინაარსი

წინათქმა	5
ვანტანგ ხმალაძე. საქართველო – საპრეზიდენტო თუ საპარლამენტო რესპუბლიკა?	9
კობა დავითაშვილი. რატომ არის მიუღებელი საპარლამენტო მოდელი	14
მიხეილ ნანეიშვილი. ერთი ძალად „საჭირობოროტო“ საკითხის გამო	18
დისკუსია: გოგი ლორთქიფანიძე, ნათელა სახოკია, ლევან ბრეგაძე, მარინა მუსხელიშვილი, რამაზ საყვარელიძე, ნინო ღურგლიშვილი, მიხეილ გოგატიშვილი, პაატა გურგენიძე, გიორგი პაპუაშვილი ...	29
გია ნოდია. პრეზიდენციალიზმი და პარლამენტარიზმი ქართული პეიზაჟის ფონზე	48
დანართი	65
ხუან ჯ. ლინცი. დემოკრატიის ორი სახე	65
Summary	81

დისკუსიები კავკასიურ ინსტიტუტში:

1. როგორი ქვეყანა ვართ ამ არჩევნების შემდეგ
1999 წლის 31 ოქტომბრის პარლამენტის არჩევნები საქართველოში და ქართული დემოკრატია
2. ეკლესია, სახელმწიფო და რელიგიური უმცირესობები საქართველოში:
გვემუქრება თუ არა რელიგიური ფუნდამენტალიზმის საფრთხე?
3. პოლიტიკური პრაგმატიზმი თუ პოლიტიკური იდეალიზმი?
უნიტარული მემორიები ოპორტუნიზმის ჭაობში
4. ქართული სუფრა და სამოქალაქო საზოგადოება
5. გვინდა თუ არა პრეზიდენტი შევარდნაძის შემდეგ?
საპრეზიდენტო და საპარლამენტო მმართველობის ავ-კარგი საქართველოში

წინათქმა

2000 წლის 4 ნოემბერს მშვიდობის, დემოკრატიისა და განვითარების კავკასიური ინსტიტუტის თაოსნობით ჩატარდა საჯარო დისკუსია, რომლის მასალებიც საფუძვლად დაედო ამ ბროშურას. სხვადასხვა მიზეზის გამო მისი გამოქვეყნება დაგვიანდა 2001 წლის ივნისამდე, ანუ იმ პერიოდამდე, როდესაც საქართველოს პრეზიდენტმა პარლამენტს მინისტრთა კაბინეტის შემოღების – არსებითად, სახელმწიფო მმართველობის სისტემის ძირეული რეფორმის – პროექტი შესთავაზა. ამგვარად, ამ დაგვიანების მიუხედავად, ბროშურაში მოცემული მოსაზრებები შესაძლოა კიდევ უფრო აქტუალურიც გახდეს, ვიდრე ეს დისკუსიის ჩატარების დროს იყო.

როგორც ჩვენს სადისკუსიო სერიამია მიღებული, დისკუსიის მონაწილეებს ეთხოვათ, წერილობით წარმოედგინათ თავიანთი მოსაზრებები, და ამ გამოცემაში შევიდა დისკუსიის იმ მონაწილეთა შეხედულებები, ვინც ამ წინადადებას გამოეხმაურა. გარდა ამისა, გამოცემას თან ერთვის გამოჩენილი თანამედროვე პოლიტოლოგის ხუან ლინცის სტატია სადისკუსიო პრობლემაზე. გია ნოდიას შედარებით ვრცელი სტატია გადამუშავდა პრეზიდენტის შემოთავაზებულ წინადადებათა ფონზე, ამიტომ ბროშურის ტექსტში ის სადისკუსიო გამოსვლებს მოსდევს.

დისკუსიის კონტექსტის გასაგებად გთავაზობთ ტექსტს, რომელიც მის მონაწილეებს წინასწარ დაურთავდათ:

არჩევანი საპრეზიდენტო თუ საპარლამენტო მმართველობას შორის საქართველოში ჩვეულებრივ კონკრეტული პოლიტიკური ლიდერის შეფასებას უკავშირდება (თავიდანვე განვსაზღვრავთ, რომ 'საპრეზიდენტოდ' მივიჩნევთ ისეთ სისტემას, სადაც აღმასრულებელ ხელისუფლებას უშუალოდ ხალხის მიერ არჩეული პიროვნება ხელმძღვანელობს, ხოლო 'საპარლამენტოდ' – როცა ასეთ ხელმძღვანელოს პარლამენტი ნიშნავს). ზვიად გამსახურდიას ოპონენტები, როგორც წესი, პრეზიდენტის ინსტიტუტსაც უარყოფდნენ, ასე რომ, მის გაძევებას თავდაპირველად ამ ინსტიტუტის გაუქმებაც მოჰყვა. 1995 წლის საკონსტიტუციო დებატებშიც მხარეთა პოზიციები მმართველობის სისტემის საკითხზე თითქმის ცალსახად განისაზღვრებოდა ედუარდ შევარდნაძისადმი დამოკიდებულებით: მისი მომხრე პრეზიდენტის ინსტიტუტსაც უჭერდა მხარს, ხოლო საპარლამენტო რესპუბლიკის პროპაგანდა ოპოზიციონერობას ნიშნავდა.

დღეს ხუთ წელზე მეტი გავიდა საპრეზიდენტო ინსტიტუტის ხელახალი შემოღებიდან – რაც საკმარისი ვადაა საიმისოდ, რომ გარკვეული შედეგები შევაჯამოთ და საკითხს ხელახლა მივუბრუნდეთ. რაც მთავარია,

რაკი ედუარდ შევარდნაძემ ამოწურა პრეზიდენტობის კონსტიტუციური ლიმიტი, ხოლო ახალი ქარიზმატული ლიდერი ჯერ არ ჩანს, პირველად გახდა შესაძლებელი საქართველოში საპრეზიდენტო თუ საპარლამენტო მმართველობის შორის არჩევანზე მსჯელობა კონკრეტულ პიროვნებასთან დაუკავშირებლად. ხელახალი დისკუსიის საჭიროება ნელ-ნელა იკვეთება. მინისტრთა კაბინეტის შემოღების გახშირებული მოთხოვნები, მათ შორის მმართველი პარტიის ზოგიერთი წარმომადგენლის მხრიდან, შეიძლება განვიხილოთ როგორც საპრეზიდენტო ძალაუფლების შეზღუდვის შენიღბული მცდელობა (თვით პრეზიდენტმა შემოთავაზებული შესწორებები სწორედ ასე აღიქვა). ლოგიკურად ეს მოთხოვნები საპარლამენტო რესპუბლიკის მოთხოვნამდე შეიძლება (ან უნდა) მივიდეს, და მოქალაქეთა კავშირის ზოგიერთი ლიდერი უკვე ალაპარაკდა საპრეზიდენტო ხელისუფლების შეზღუდვაზე შევარდნაძის შემდეგ. მოლდოვის მიერ გადაღებული ნაბიჯები ამავე მიმართულებით არღვევს პრეზიდენციალიზმის სრული ბატონობის ტენდენციას დსთ-ის სივრცეზე და შეიძლება სხვა ქვეყნებსაც პრეცედენტად გამოადგეს. დამატებითი ფაქტორია საქართველოს ლტოლვაც ევროპისაკენ, რადგან ევროპა საპარლამენტო სისტემის ბატონობის სფეროა.

რა ჯობია პოლიტიკური სტაბილობის შენარჩუნებისა და მმართველობის ეფექტურობის ასამაღლებლად პოსტ-შევარდნაძისტულ პერიოდში: საპრეზიდენტო თუ საპარლამენტო სისტემა? სავარაუდოა თუ არა “მოქალაქეთა” პოზიციის შეცვლა ამ მიმართულებით, და როგორი იქნება სხვა პოლიტიკურ ძალთა დამოკიდებულება? თუ საქართველოს პოლიტიკურმა ელიტამ პარლამენტარიზმს მიანიჭა უპირატესობა, როგორი უნდა იყოს არსებული სისტემიდან გადასვლის მექანიზმი? შესაძლებელი ხომ არ არის საამისოდ თვით შევარდნაძის ფაქტორის გამოყენება – და ხომ არ დაინტერესებდა მას ის იდეა, რომ საქართველოს უკანასკნელ (ამ ტიპის) პრეზიდენტად შევიდეს ისტორიაში?

დისკუსიაზე მოწვევის საპასუხოდ ქართულ პრესაში გამოქვეყნდა სტატიები, რომელთა ავტორების აზრით საპარლამენტო სისტემის საკითხის წამოწევის მიზანი ისაა, რომ 2005 წლიდან, ე. ი. კონსტიტუციურად დაშვებული ორი საპრეზიდენტო ვადის გასვლის შემდეგ, ედუარდ შევარდნაძე ახლა პრემიერ-მინისტრის როლში მოეგლინოს საქართველოს. მათი აზრით, ჩვენი თაოსნობაც ასეთი აზრის “შემოგდებას” ისახავდა მიზნად. ამ რეაქციამ აჩვენა ერთგვარი გულუბრყვილობა ჩვენი იმედისა, რომ დღეს უკვე “გახდა შესაძლებელი საქართველოში საპრეზიდენტო თუ საპარლამენტო მმართველობას შორის არჩევანზე მსჯელობა კონკრეტულ პიროვნებასთან დაუკავში-

რებლად.” ბროშურის გამოსვლის პერიოდისთვის, მინისტრთა კაბინეტის იდეის შეფასება თითქმის მთლიანად ზურაბ ჟვანიას პიროვნებისადმი დამოკიდებულებაზე აღმოჩნდა მიბმული. მაგრამ დისკუსიის მოწყობისა და ამ გამოცემის ინიციატორები იხტიბარს არ ვიტყვით და გვწამს, რომ საქართველოში არის საზოგადოების ნაწილი, რომელიც ცოტა უფრო შორის იხედება და შეუძლია დროებით მოსწყდეს მიმდინარე პოლიტიკური ინტრიგების კონტექსტს. ეს ბროშურა სწორედ მათთვისაა განკუთვნილი.

საჯარო დისკუსიის ორგანიზაცია და ამ ბროშურის დასტამბვა მოხდა ჰოლანდიური ფონდის CordAid-ის მიერ მშვიდობის, დემოკრატიისა და განვითარების კავკასიური ინსტიტუტისადმი გამოყოფილი გრანტის ფარგლებში. კავკასიური ინსტიტუტი მაღლობას უხდის ღონორს და დისკუსიის ყველა მონაწილეს.

საქართველო – საპრეზიდენტო თუ საპარლამენტო რესპუბლიკა?

მოხსენების სათაურში გამოტანილი კითხვა ჩვენი საზოგადოების წინაშე ათი წელია დგას და, თუ თავიდან ამ საკითხზე კამათი მხოლოდ თეორიულ ხასიათს ატარებდა, დღეს უკვე პრაქტიკაც შეგვიძლია მოვიშველიოთ – ბოლო ხუთი წელი ჩვენ საპრეზიდენტო რესპუბლიკაში ვცხოვრობთ.

მე ყოველთვის მიმაჩნდა, რომ საქართველოს გაცილებით უკეთ მოერგებოდა საპარლამენტო რესპუბლიკის მოდელი, ვიდრე საპრეზიდენტო რესპუბლიკისა და ეს თეორიული მოსაზრება ბოლო წლების გამოცდილებამ კიდევ უფრო განმამტკიცა. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ საკმაოდ ხშირად, როგორც ერთ-ერთი შესაძლო მოდელი, განიხილებოდა ე.წ. შერეული მართვა-გამგეობის ანუ ნახევრადსაპრეზიდენტო რესპუბლიკის მოდელი. ამ მოდელში აღმასრულებელი ხელისუფლება განაწილებულია პრეზიდენტსა და მთავრობას შორის, თანაც ეს განაწილება მკაფიო არ არის და მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული პოლიტიკურ ძალთა თანაფარდობაზე პარლამენტში. გარდა ამისა, პრეზიდენტის რეალურ ძალას განაპირობებს მისი პიროვნული სიძლიერე. პრეზიდენტის უფლებამოსილების ასეთი არაცალსახობა შეიძლება გახდეს პოლიტიკური არასტაბილურობის მიზეზი, მით უფრო ისეთ, ჯერ კიდევ ჩამოუყალიბებელ სახელმწიფოში, როგორიც საქართველოა.

ამა თუ იმ მოდელის დასახასიათებლად და ასარჩევად აუცილებელია გავანალიზოთ:

- რამდენად აკმაყოფილებენ ისინი სამართლებრივი სახელმწიფოს კონცეფციის ძირითად პრინციპებს – ხელისუფლების დანაწილებისა და ხელისუფლების განშტოებათა ურთიერთკონტროლისა და გაწონასწორების პრინციპებს;
- რომელი მოდელი მოერგება უფრო უკეთ კონკრეტულ ქვეყანას ანუ რომელი შეესაბამება უფრო მეტად ტრადიციებს, ხალხის მენტალიტეტს, პოლიტიკური პარტიების განვითარებისა და გავლენის დონეს, საზოგადოდ, ქვეყნის განვითარების დონეს და, მამასადამე, რომელი უფრო უზრუნველყოფს ქვეყნის სტაბილურ განვითარებას.

ჩვენ გავანალიზებთ ხელისუფლების მხოლოდ ორ – საკანონმდებლო და აღმასრულებელ – განშტოებას. სასამართლო ხელისუფლება ორივე მოდელ-

ში დამოუკიდებელია და მისი ფუნქცია საკონსტიტუციო კონტროლისა და მართლმსაჯულების განხორციელებაა.

ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი ყველაზე სრულყოფილად საპრეზიდენტო რესპუბლიკის მოდელშია დაცული – საკანონმდებლო ხელისუფლება მთლიანად პარლამენტს ეკუთვნის¹, ხოლო აღმასრულებელი ხელისუფლება – საერთო სახალხო კენჭისყრით არჩეულ ქვეყნის პრეზიდენტს, რომელიც იმავდროულად სახელმწიფოს მეთაურიცაა. აღმასრულებელ ხელისუფლებას პრეზიდენტი ახორციელებს უშუალოდ და მთავრობის მეშვეობით, რომლის წევრებსაც ნიშნავს ან პარლამენტის თანხმობით, ან დანიშვნის შემდეგ მათ ამტკიცებს პარლამენტი. თანამდებობიდან მათი განთავისუფლების უფლება აქვს პრეზიდენტს, პარლამენტს კი შეუძლია თანამდებობიდან მათი გადაყენება მხოლოდ იმპიჩმენტის წესით. პრეზიდენტს უფლება არა აქვს დაითხოვოს პარლამენტი, ხოლო პარლამენტს თანამდებობიდან მისი გადაყენება შეუძლია იმპიჩმენტის წესით. პარლამენტს უფლება არა აქვს ჩაერიოს აღმასრულებელი ხელისუფლების საქმიანობაში და პირიქით. აღმასრულებელი ხელისუფლება პასუხისმგებელია მხოლოდ კანონის და არა პარლამენტის წინაშე. როგორც ვხედავთ, ხელისუფლების მკაფიო დანაწილება იმავდროულად საკმაოდ ხისტი და პარლამენტისა და პრეზიდენტის პოზიციათა დაპირისპირების შემთხვევაში კრიზისიდან გამოსვლის მხოლოდ ერთ კანონიერ შესაძლებლობას ტოვებს, სახელდობრ, ცალმხრივ ან ორმხრივ კომპრომისს, რაც ყოველთვის არ არის ობიექტურად საუკეთესო გადაწყვეტილება. კომპრომისის მიუღწევლობას კი ხშირად ერთ-ერთი მხარის ანტიკონსტიტუციური ქმედება მოსდევს, ვინაიდან პრეზიდენტი ვერ დაითხოვს პარლამენტს, პარლამენტი კი, როგორც წესი, ვერ ახერხებს პრეზიდენტის გადაყენებას (ამის ნათელი მაგალითია საპრეზიდენტო რესპუბლიკებში მომხდარი არაერთი სამხედრო გადატრიალება).

საპარლამენტო რესპუბლიკაში ხელისუფლება ასე მკაფიოდ არ არის დანაწილებული. საკანონმდებლო ხელისუფლება აქაც პარლამენტს ეკუთვნის², ხოლო აღმასრულებელი ხელისუფლება – მთავრობას (მინისტრთა კაბინეტს); სახელმწიფოს მეთაურია და სახელმწიფოს წარმომადგენს ქვეყნის პრეზიდენტი.

¹ საკანონმდებლო პროცესში პრეზიდენტიც მონაწილეობს, რაც გამოიხატება კანონის ხელმოწერასა და გამოქვეყნებაში და შეყოვნებითი ვეტოს გამოყენების უფლებაში.

² საკანონმდებლო პროცესში პრეზიდენტის მონაწილეობა ანალოგიურია ზემოთ მოყვანილისა (იხ. შენიშვნა 1). საპარლამენტო რესპუბლიკის ზოგიერთ მოდელში პარლამენტს აქვს მთავრობისთვის საკანონმდებლო ფუნქციის გადაცემის უფლება, მაგრამ მხოლოდ კონსტიტუციით განსაზღვრულ საკითხებზე და მხოლოდ შეზღუდული დროის განმავლობაში. ჩვეულებრივ, ეს მამინ ხდება, როდესაც საჭიროა სწრაფად მოქმედება კრიზისიდან თავის დასაღწევად, პარლამენტში კი საკანონმდებლო პროცესი საკმაოდ ხანგრძლივია.

ტი, მაგრამ იგი არ მონაწილეობს აღმასრულებელი ხელისუფლების განხორციელებაში. როგორც წესი, პრეზიდენტს პარლამენტი ირჩევს. მთავრობა სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვაგვარად იქმნება, მაგრამ მის შექმნაში ყველგან მონაწილეობენ პრეზიდენტიცა და პარლამენტიც. მთავრობა ანგარიშვალდებული და პასუხისმგებელია პარლამენტის წინაშე და მას უფლება აქვს უნდობლობა გამოუცხადოს და თანამდებობიდან გადააყენოს როგორც მთელი მთავრობა, ასევე მისი ცალკეული წევრი. პრეზიდენტს უფლება აქვს კონსტიტუციით განსაზღვრულ შემთხვევებში დაითხოვოს პარლამენტი ან მისი ერთ-ერთი პალატა, ხოლო პარლამენტს უფლება აქვს იმპიჩმენტის წესით თანამდებობიდან გადააყენოს პრეზიდენტი ან სასამართლოს წინაშე დასვას თანამდებობიდან მისი გადაყენების საკითხი. ჩვეულებრივ, მთავრობა იქმნება საპარლამენტო უმრავლესობის მიერ, რაც განაპირობებს პარლამენტისა და მთავრობის შეთანხმებულ საქმიანობას. მაგრამ ზოგჯერ, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც საპარლამენტო უმრავლესობას პარტიათა კოალიცია ქმნის, ხდება დაპირისპირება პარლამენტსა და მთავრობას შორის. საპარლამენტო რესპუბლიკაში ასეთი კრიზისიდან გამოსვლა, განსხვავებით საპრეზიდენტო რესპუბლიკისაგან, საკმაოდ რბილად ხდება – სხვადასხვა შემთხვევაში კრიზისი მთავრდება მთავრობის გადადგომით ან პრეზიდენტის მიერ პარლამენტის (ან მისი ერთ-ერთი პალატის) დათხოვნით და რიგგარეშე არჩევნების დანიშვნით.

რაც შეეხება ხელისუფლების განშტოებათა ურთიერთკონტროლისა და გაწონასწორების პრინციპს, იგი უფრო ეფექტურად არის რეალიზებული საპარლამენტო რესპუბლიკის მოდელში. ეს ნაწილობრივ ზემოაღწერილიდანაც ჩანს, მისი სრულად აღწერა კი შორს წაგვიყვანს. მიუხედავად ამისა, ამ თეზისის გასამაგრებლად ორიოდე ნორმას მაინც დავასახელებ. საპარლამენტო კონტროლის ეფექტური ფორმაა მინისტრისთვის შეკითხვის დასმა ინტერპელაციის წესით. ეს ნიშნავს, რომ მინისტრმა მისთვის დასმულ შეკითხვას პარლამენტის სხდომაზე უნდა უპასუხოს, რასაც მოსდევს კამათი და შეიძლება დამთავრდეს პარლამენტის მიერ გადაწყვეტილების მიღებით. ამას შეიძლება მოჰყვეს მინისტრისთვის უნდობლობის გამოცხადება და თანამდებობიდან გადაყენება. როგორც ცნობილია, მთელი რიგი უმაღლესი თანამდებობის პირებისა, რომლებიც არ წარმოადგენენ აღმასრულებელ ხელისუფლებას (კონტროლის პალატის თავმჯდომარე, ეროვნული ბანკის პრეზიდენტი, გენერალური პროკურორი, მოსამართლეები) და მისგან დამოუკიდებელნი უნდა იყვნენ, ინიშნებიან პრეზიდენტის მიერ ან მისი წარდგინებით. პრეზიდენტი კი საპრეზიდენტო რესპუბლიკაში თავად არის აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაური და, ამდენად, ეს პირები მეტ-ნაკლებად აღმასრულებელ ხელისუფლებაზე დამოკიდებულნი ხდებიან (სამართლიანობა მოით-

ხოვს, შევნიშნოთ, რომ ასეთი მდგომარეობა დამახასიათებელია პოსტკომუნისტური და არა ტრადიციული დემოკრატიული ქვეყნებისთვის).

ცალკე უნდა გამოვყოთ საბიუჯეტო კრიზისის შემთხვევა. თუ პარლამენტმა არ მიიღო მთავრობის წარდგენილი სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტი, საპრეზიდენტო რესპუბლიკაში იწყება შეთანხმების პროცესი, რომელიც თეორიულად შეიძლება პარლამენტის ან პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადის ამოწურვამდე გაგრძელდეს (ამ ხნის განმავლობაში მთავრობას უფლება აქვს ხარჯი გაწიოს მხოლოდ ადრე აღებულ ვალდებულებათა შესასრულებლად), საპარლამენტო რესპუბლიკაში კი ბიუჯეტის მიუღებლობას მოჰყვება მთავრობისთვის უნდობლობის გამოცხადება და ახალი მთავრობის შექმნა, ხოლო თუ პარლამენტმა მთავრობა ვერ შექმნა, თავად პარლამენტის დათხოვა და ვადამდელი არჩევნების ჩატარება. ცხადია, ასეთი პროცედურა საკმაოდ ხანგრძლივია და ხელს არ უწყობს მთავრობის სტაბილურობას, მაგრამ მკვეთრად ზრდის როგორც მთავრობის, ასევე პარლამენტის პასუხისმგებლობას და იძლევა საბიუჯეტო კრიზისის შედარებით უმტკივნეულოდ დაძლევის შესაძლებლობას. გარდა ამისა, უნდა აღინიშნოს, რომ სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულების ანგარიშის დაუმტკიცებლობა, განსხვავებით საპრეზიდენტო რესპუბლიკისაგან, იწვევს მთავრობის გადადგომას.

საპარლამენტო რესპუბლიკის დამახასიათებელი ერთი ნიშანიც უნდა აღვნიშნოთ, რომელიც ხელს უწყობს ქვეყანაში კონსტიტუციური წესრიგის შენარჩუნებას. საპრეზიდენტო რესპუბლიკისაგან განსხვავებით, ამ მოდელში პრეზიდენტი არ წარმოადგენს რომელიმე პოლიტიკური პარტიის ინტერესებს, ისევე როგორც საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებებს. ამიტომ მასზე ვერ გავრცელდება ის პრეტენზიები, რომლებიც მოსახლეობას უჩნდება ხოლმე პარტიების, მთავრობის ან პარლამენტის მიმართ და პოლიტიკური კრიზისის შემთხვევაში ქვეყანაში რჩება ხელისუფალი, რომელსაც არ დაუკარგავს ხალხის ნდობა და რომელსაც აქვს კრიზისიდან ქვეყნის გამოყვანის კონსტიტუციური ბერკეტები. ჩვეულებრივ, ნორმალურ ვითარებაში პრეზიდენტი, ასე ვთქვათ, სახელისუფლებო ჩრდილშია – იგი მინიმალურად მონაწილეობს კანონთა მიღებაში (პროპულგირებითა და შეყოვნებითი ვეტოს გამოყენების უფლებით) და საერთოდ არ ერევა მთავრობის საქმეებში, ხოლო პოლიტიკური კრიზისის შემთხვევაში გამოდის ავანსცენაზე და თავის თავზე იღებს კრიზისიდან გამოსვლის მოგვარებას – იგი იღებს მთავრობის გადადგომას და საპარლამენტო ფრაქციებთან მოლაპარაკების საფუძველზე პარლამენტს დასამტკიცებლად წარუდგენს პრემიერ-მინისტრის კანდიდატურას ან მთავრობის ახალ შემადგენლობას, ხოლო შეთანხმების მიუღწევლობის შემთხვევაში, აგრეთვე კონსტიტუციით გათვალისწინებულ სხვა შემთხვევებში დაითხოვს პარლამენტს (ან მის ერთ-ერთ პალატას) და ნიშნავს ვადამდელ არჩევნებს.

ასეთია საპრეზიდენტო და საპარლამენტო რესპუბლიკების დამახასიათებელი ძირითადი ნიშნები. თუ ამასთან ერთად გავითვალისწინებთ საქართველოს მდგომარეობას, სახელდობრ, უმძიმეს ეკონომიკურ კრიზისს, ტოტალურ კორუფციას, მთავრობის ამა თუ იმ წევრთა არაკომპეტენტურობას და, აქედან გამომდინარე, პერიოდულ პოლიტიკურ კრიზისსა და ხალხის უნდობლობას, რაც შესაძლებელია კრიტიკულ ზღვარს გასცდეს, აგრეთვე ძლიერი პოლიტიკური პარტიების არარსებობასა და კომუნისტური დიქტატურიდან დემოკრატიულ წყობაზე გადასვლის ცნობიერებით პრობლემებს (რისი ერთ-ერთი გამოვლინებაც ქარიზმატული ლიდერის მოთხოვნილებაა, რაც უდავოდ, სულ ცოტა, ავტორიტარულ წყობილებამდე მიგვიყვანს), უნდა დავასკვნათ, რომ საქართველოს გაცილებით უკეთ მოერგება საპარლამენტო რესპუბლიკის მოდელი. იგი უკეთ უზრუნველყოფს ქვეყნის სტაბილურ განვითარებასა და დემოკრატიულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბებას. ვფიქრობ, ასეთ დასკვნას აძლიერებს ყოფილი სოციალისტური ბანაკისა და ყოფილი საბჭოთა კავშირის სახელმწიფოთა ხელისუფლების მოდელებისა და ამ სახელმწიფოთა განვითარების მდგომარეობის შედარებითი ანალიზიც.

ამ მოკლე ანალიზს იმით დავასრულებ, რომ უახლოეს სამ-ოთხ წელიწადში, სანამ საქართველოს პრეზიდენტი ედუარდ შევარდნაძეა, არარეალურად მესახება ხელისუფლების მოდელის შეცვლა. მაგრამ მისი უფლებამოსილების ვადის ამოწურვისას საესებო რეალური ჩანს საპარლამენტო მოდელზე გადასვლა, რადგან ჯერ-ჯერობით პოლიტიკურ ასპარეზზე არ ჩანს და ნაკლებად სავარაუდოა, რომ ამ დროში გამოჩნდეს ისეთი ქარიზმატული პოლიტიკოსი, როგორიც იყო ზვიად გამსახურდია ან არის ედუარდ შევარდნაძე. ასეთ შემთხვევაში კი პოლიტიკური პარტიები არ მოინდომებენ მთელი აღმასრულებელი ხელისუფლების კონცენტრირებას ერთი პირის ხელში, მით უფრო, რომ ამ პირს, საკმაოდ დიდი ალბათობით, არც მიეცემა ასეთი დიდი ხელისუფლების რეალიზაციის შესაძლებლობა (ამის უმთავრესი მიზეზი ძლიერი პოლიტიკური პარტიების არარსებობა, ჯერ კიდევ ჩამოუყალიბებელი სახელმწიფო და ჩამოუყალიბებელი სამართლებრივი ცნობიერებაა), რაც შეიძლება მეტად სავალალოდ დამთავრდეს. ამიტომაც, და არა მხოლოდ იმიტომ, რომ საპარლამენტო რესპუბლიკის მოდელი უფრო მოქნილია, ვფიქრობ, პოლიტიკური პარტიები არჩევენ ამ მოდელზე შეაჩერებენ, რომელიც იძლევა კოალიციური მთავრობის შექმნის და, მაშასადამე, ორ-სამ პარტიას შორის ძალაუფლების განაწილების შესაძლებლობას.

რატომ არის მიუღებელი საპარლამენტო მოდელი

მე არა ერთხელ დამიფიქსირებია ბოლო წლების მანძილზე, რომ მომხრე ვარ საპრეზიდენტო მოდელისა და არ შევიცვლი ჩემს პოზიციას არც საპარლამენტო და არც შერეული მოდელის სასარგებლოდ. შერეული მოდელი სულაც არ არის შერეული და მე მას უფრო საპრეზიდენტოს დავარქმევდი, ხოლო, ამ საპრეზიდენტო მოდელს – შერეულს. აქ ბატონი გიორგი პაპუაშვილი გვესწრება, რომელსაც ამ თემაზე საინტერესო გამოკვლევა აქვს. რუსეთი, შუა აზიის ქვეყნები უფრო მეტად შეიძლება დახასიათდეს როგორც სუპერსაპრეზიდენტო რესპუბლიკები ვიდრე, ვთქვათ, იგივე ამერიკა – კლასიკური საპრეზიდენტო მოდელი. იქ, მართლაც, განხორციელებულია ფორმულა: ძლიერი პრეზიდენტი, ძლიერი პარლამენტი. ვთქვათ, საპარლამენტო რესპუბლიკაში ეს ძლიერი პრეზიდენტი არ გვყავს და შერეულ მოდელში ძლიერი პარლამენტი არ გავგაჩნია. აქედან გამომდინარე, უფრო დაბალანსებულად მე შეაღედური, ანუ ამერიკული მოდელი მიმაჩნია რამდენიმე ფაქტორის გამო. მთელ რიგ საკითხებში ვერ დავეთანხმები ბატონ ვახტანგს. ამერიკაში თითქმის ტრადიციად არის ქცეული, რომ, როდესაც პრეზიდენტი რესპუბლიკელია, უმრავლესობა დემოკრატია და პირიქით. ჩვენთან ასე არ არის – უმრავლესობისა და პრეზიდენტის პარტიულობა ერთმანეთს ემთხვევა. მე მაინც ვიტყვოდი, რომ ჩვენთან ხელისუფლების დანაწილებისა და ურთიერთკონტროლის პრინციპი მუშაობს, გნებავთ, იმავე იმპიჩმენტის მექანიზმზე. მართალია, ბოლომდე მიყვანილი შემთხვევები არ ყოფილა, მაგრამ წამოწყებულია არა ერთი მინისტრის მიმართ, რამდენადაც მასსოვს, ხუთი მინისტრის მიმართ. სინამდვილეში, ეს პროცედურა ბოლომდე არ გატარებულა იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ პრეზიდენტმა თვითონ გაათავისუფლა ისინი დაკავებული თანამდებობიდან. ეს ერთი; მეორეც, ჩვენ გვაკვიწყდება და საერთოდ არ ვითვალისწინებთ მოდელის განხილვისას სასამართლო ხელისუფლების როლს. ჩემთვის ძალიან მნიშვნელოვანია დამოუკიდებელი სასამართლო ხელისუფლების, როგორც ცალკე მდგარი ავტორიტეტული და დამოუკიდებელი სტრუქტურის, არსებობა. სასამართლო, როგორც ხელისუფლების დამოუკიდებელი შტო, არსებობს მხოლოდ საპრეზიდენტო მოდელში. არც ერთ ევროპულ ქვეყანაში ასე არაა. ამის კლასიკური მაგალითია გერმანია, სადაც მოსამართლე არის, უბრალოდ, ყველაზე მაღალი რანგის ჩინოვნიკი, მაგრამ მაინც ჩინოვნიკი და არაა, ვთქვათ, დამოუკიდებელი

ხელისუფალი, რომელიც თვით იღებს პრეცედენტებს, რომელსაც კანონის ძალა გააჩნია. აქ სისტემებს შორის სხვაობაც არის, რა თქმა უნდა. საპრეცედენტო სისტემა გარკვეულწილად ნიშნავს, რომ საკანონმდებლო ხელისუფლების სერიოზული ნაწილი არის სასამართლო ხელისუფლების ხელში, როდესაც მოსამართლე განმარტავს კანონს და ეს განმარტება სავალდებულოა ზემდგომი სასამართლოებისთვის. ეს ნიშნავს, რომ გარკვეული ნაწილი საკანონმდებლო ხელისუფლებისა უპყრია ხელთ სასამართლო ხელისუფლებას და არა მხოლოდ – პარლამენტს. ეს მოდელი შესაძლებელია მხოლოდ საპრეზიდენტო რესპუბლიკაში. ამიტომაც მისაღებია ჩემთვის ეს მოდელი. დამოუკიდებელი სასამართლოს გარეშე ნებისმიერი კარგი გადაწყვეტილება ჰაერში რჩება. ჩვენში გადაწყვეტილებების აღსრულების დონე არის ძალიან დაბალი; ამას ყველა აღიარებს, მათ შორის ჩვენც. ჩვენი მცდელობა ამ დონის ამაღლება უნდა იყოს მხოლოდ. და კიდევ ერთი; როდესაც მოდულებს ვირჩევთ და ვარჩევთ, ძალიან ხშირად გვავიწყდება ფუნდამენტური სხვაობები ჩვენს საზოგადოებასა და სამოქალაქო საზოგადოებას შორის. გავიხსენოთ რა სხვაობა იყო ზვიად გამსახურდიას ძალაუფლებაში, როცა ის იყო პარლამენტის თავმჯდომარე, უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარე და მერე პრეზიდენტი. ყველა შემთხვევაში ძალაუფლება აბსოლუტურად იდენტური იყო. ჩვენთან ძალიან ხშირად ხდება არასწორი ანალოგიების გავლება. ავტომატურად მივიჩნევთ, რომ ჩვენც იგივე საზოგადოება გვაქვს. მაგალითად, იმ საზოგადოებაში, რომელიც, ვთქვათ, ევროპაშია თუ ამერიკაში, პოლიტიკა ნიშნავს რაღაც პროექტების, რაღაც პროგრამების განხორციელების, ასე ვთქვათ, საჯილდო მოედანს, ანუ, არის ადამიანი, ან ადამიანთა ჯგუფი, რომელსაც უნდა რაღაც ერთი პროგრამის გატარება; მაგრამ არის მეორე, რომელსაც ამის საპირისპირო რამ სურს. იქ კაცს რომ თანამდებობის დაკავება სურს, როგორც წესი, სურს იმიტომ, რომ ის პროგრამა განახორციელოს, რომელიც, ასე ვთქვათ, მის პოლიტიკურ კრელოს წარმოადგენს. ჩვენთან სრულიად საპირისპიროდ ხდება. ჩემდა სამწუხაროდ, აქ რეალური პოლიტიკის მთავარი საგანია – ვის სად დანიშნავენ. ჩვენი პოლიტიკოსების ურთიერთშეტაკება ძირითადად იმის ირგვლივ ხდება, თუ ვის რა პოსტი ეკავება, მიუხედავად მის მიერ წარმოდგენილი პროგრამისა; მნიშვნელობა არა აქვს რეალიზებული იქნება თუ არა ეს პროგრამა. მოვიყვან მარტივ მაგალითებს ამასთან დაკავშირებით. ფინანსთა მინისტრის გარდა, ყველა მინისტრი აცხადებს, რომ, ბიუჯეტი არ აწყობს. საპარლამენტო კომიტეტები ნამდვილი ბრძოლის ველია სხვა მინისტრებსა და ფინანსთა მინისტრს შორის. ეს, ვერც ერთ მოდელში ვერ მოხდებოდა. საქმე ისაა, რომ, თუ მინისტრისთვის მიუღებელია ბიუჯეტი, რომელიც დაამტკიცა მთავრობის სხდომაზე მთავრობამ და წარმოადგინა პრეზიდენტმა, მან ჯერ უნდა დატოვოს

პოსტი და მერე უნდა გაუწიოს ოპონირება ამ ბიუჯეტს, რადგან ის არ არის რიგითი ადამიანი, არამედ – მთავრობის წევრი. მან საერთო აზრი უნდა გაიზიაროს. თუ მისთვის პოლიტიკურად მიუღებელია, უნდა დატოვოს პოსტი და მერე გააკეთოს პოლიტიკური განცხადება. ჩვენთან სრულიად საპი-რისპირო ხდება. დარწმუნებული ვარ, კიდევ უფრო რომ შევეუკვეცოთ ბი-უჯეტი იმ მინისტრებს, ვინც ყველაზე მეტს ყვირიან, აზრად არ მოუვათ გადადგენ, თუმცა, მათი პოლიტიკური პროგრამის რეალიზება იმ დარგში ვერ ხერხდება. მათთვის თვითმიზანი არის მინისტრობა, რაღაც პოსტის ფლო-ბა. ის, რომ მათი პოლიტიკური შეხედულებები გაზიარებული არ არის, თუნ-დაც მთავრობაში, რომლის წევრებიც ისინი არიან, სულაც არ წარმოადგენს მათთვის საკმარის საფუძველს პოსტის დასატოვებლად. ამიტომ, როცა ვლა-პარაკობთ, რომელი მოდელი სჯობია, ეს არასდროს არ უნდა დაგვავიწყდეს. ჩვენთან თავისებური დემოკრატიაა, თავისებური პოლიტიკური სისტემა, რო-მელიც გულისხმობს არა პოლიტიკური პროგრამის პრეზენტაციას და მერე მისი გატანისთვის ბრძოლას, არამედ გულისხმობს ავტომატურად რაღაც სა-არჩევნო ტიპის პარტიებად დაჯგუფებას და ბრძოლას ძალაუფლებისათვის. ეს მოდელი, მიუხედავად იმისა, რომ შორს არის ორივესგან, ვთქვათ, დასავ-ლური მოდელისგან, მაინც უფრო ახლოა ამერიკულ მოდელთან, ვიდრე ევ-როპულთან, რადგან ამერიკაში, მოგეხსენებათ, არის ევრთ წოდებული სა-არჩევნო პარტიები და იქაც, ერთი პარტიის შიგნით რადიკალურად საპი-რისპირო პოზიციები არსებობს. იგივე, სამხრეთის დემოკრატიები, ვთქვათ, ჯორჯიის შტატის და ნიუ-იორკის დემოკრატიები, ეს არის ცა და დედამიწა. მათი პოზიციები აბსოლუტურად დამორებულია. იგივე ლიბერმანი, რომე-ლიც დემოკრატია, აღიარებს იმავე ღირებულებებს, რომელთაც რესპუბლი-კელები. ასევე, რესპუბლიკურ პარტიაშიც არიან ლიბერალებიც და არიან კონსერვატორებიც და იქ პოლიტიკური პროცესები ფრაქციების მიხედვით არ მიმდინარეობს. ერთი რამე მინდა ვთქვა: მე ყოველგვარი ცვლილების წინააღმდეგი ვარ ერთი მარტივი მიზეზის გამო; იმდენად დიდია სამართლებ-რივი ნიჰილიზმი ჩვენს ქვეყანაში, რომ ასე მოკლე ვადაში (ათი წელი და ოცი წელიც მე მოკლე ვადა მგონია კონსტიტუციის ცვლილებისთვის) უფ-ლება არ გვაქვს სერიოზული, ფუნდამენტური, მოდელური ცვლილებები გან-ვასორციელოთ კონსტიტუციაში. მაგრამ, თუ მაინც რამეა გასაკეთებელი, მაშინ ბოლომდეა მისაყვანი არსებული მოდელის ლოგიკა. აქ არის გარკვე-ული გამონაკლისები და ალბათ ეს არის სწორედ შესავსები. კერძოდ, კარ-გად გადასახედია პრეზიდენტის საპარლამენტო საკანონმდებლო ინიციატი-ვის თემა. ჩვენს შემთხვევაში თუ რამეა ლოგიკურ დასასრულამდე მისაყვანი, ეს არის პროკურატურის ნაწილი, ვინაიდან იგია ფაქტობრივად აღმასრულე-ბელი ხელისუფლება დღესაც. ესეც შესაბამისობაშია მოსაყვანი, და არის კი-

დეკ ერთი საკითხი; აუცილებელია ორპალატიანი პარლამენტის არსებობა, ვინაიდან, სულ სხვა არის, როდესაც პარლამენტი იძლევა მინისტრის დანიშვნაზე თანხმობას და სულ სხვაა, როდესაც სენატი იძლევა. და კიდევ, რა შეიძლებოდა აღნიშნულიყო: ალბათ, გადასასინჯი იქნებოდა კლასიკური მოდელის თვალსაზრისით იმავე საკონსტიტუციო სასამართლოს თუ უზენაესი სასამართლოს ცალ-ცალკე არსებობაც, რადგან უფრო სასურველი მგონია მართლმსაჯულების ერთიანობა. აი, ესაა, ჩემი აზრით, გასაკეთებელი. . .

რატომ არის საპარლამენტო მოდელი მიუღებელი ჩემთვის?

მოკლედ ვიტყვი: იმიტომ, რომ იქ არ არსებობს ხელისუფლების დანაწილება და იქ არ არსებობს დამოუკიდებელი სასამართლო.

ერთი ძალად „საჭირობოროტო“ საკითხის გამო*

ამ ბოლო ხანს კვლავ გამოცოცხლდა დისკუსია სახელმწიფო მმართველობის ფორმის შესახებ, თუ რომელი ამათავანი – **საპრეზიდენტო** თუ **საპარლამენტო** – უფრო შესაფერისია დღევანდელი საქართველოსთვის. დისკუსიაში, როგორც ეს მოსალოდნელიც იყო, ჩართული არიან, უმთავრესად, პოლიტიკური პარტიები და, აგრეთვე, მათი „მიმდებარე“ საზოგადოებრივი ორგანიზაციები. ხოლო თქმა იმისა, რომ ამ დისკუსიას „საერთო სახალხო“ რეზონანსი აქვს და რომ ჩვენებული „დემოკრატია“ („ხალხი“) დიდად იყოს დაინტერესებული პრეზიდენციალიზმისა და პარლამენტარიზმის აკკარგიანობის პრობლემით, აშკარა გადაჭარბება იქნებოდა. მე მგონია, ეს უთუოდ განსათვალისწინებელი გარემოება აიხსნება არა იმდენად იმით, რომ ხალხს არც ინტელექტუალური, არც მორალური თვალსაზრისით, რომ იტყვიან, „თავი“ არ აქვს ასეთს საგნებზე ფიქრისთვის, რამდენადაც „რიგითი“ ადამიანისთვის ესოდენ ნიშნეული იმ საღი აზრით, რომელიც ეუბნება მას, რომ ჭეშმარიტი სათავე არსებული სავალალო მდგომარეობისა ახლანდელი მმართველობის ფორმაში კი არაა, როგორც ასეთში, საძიებელი, არამედ სულ სხვა, უფრო „მატერიალურ“ რამეში, რის მოუგვარებლადაც ქვეყანას არაფერი ეშველება, თუნდაც ერთ მშვენიერ დღეს იგი გარდაიქმნას, როგორც ეს ზოგს ეოცნება, საპარლამენტო რესპუბლიკად, სახელმწიფოს „დეკორატიული“ მეთაურის როლში – პარლამენტისვე მიერ არჩეული პრეზიდენტით. და მეც, ვაკვირდები რა ჩვენს სინამდვილეს, ბუნებრივად მებადება კითხვა: ნუთუ ვისმე სერიოზულად ჰგონია (ვეულისხმობ იმათ, ვისაც სერიოზულობა ასე თუ ისე მაინც მოეკითხება), რომ ის, რაც დღეს ხდება ჩვენგანვე გაუბედურებულ საქართველოში, რამენაირად მართლაც გამოსწორდება ქვეყანაში საპარლამენტო რეჟიმის დამყარებით? – პირიქით, გამოსწორდება კი არა, კიდევ უფრო „გამრუდდება“, რაში დასარწმუნებლადაც საკმარისია, ადამიანმა ცოტა დამაბოს საკუთარი გონებრივი წარმოსახვის უნარი და წარმოიდგინოს ხელისუფლებისთვის მებრძოლი ჩვენებული „პარტიები“ პარლამენტარიზმის პირობებში: რა დღე დაად-

* ავტორის დაბეჯითებითი მოთხოვნით ტექსტს არ გაჰყარებია რედაქტორის ხელი.

გება **მაშინ** საქართველოს. საერთოდ, უნდა ითქვას, ძალიან უყვართ დღევანდელ საქართველოში აქაურ პოლიტიკოსებს და მათ „თანამგზავრ“ მოპოლიტიკოსე „ინტელექტუალებს“ **იმპროვიზაციები**, სპეციფიკურად დამახასიეთებელი ჩვენში საზოგადოდ გავრცელებული ინტელექტუალური უპასუხისმგებლობისა და სიზარმაცისთვის, რის გამოც არაერთხელ მოგვტეხია კისერი, მაგრამ, ჩანს, არც მთლად „შთამბეჭდავად“, რადგან ჭკუა მაინც ვერა და ვერ ვისწავლეთ.

მაგრამ დავანებოთ ამას თავი და მივხედოთ, გვინდა – არ გვინდა, ამ ჩვენს სადღეისო ჰამლეტურ კითხვას: პრეზიდენციალიზმი თუ პარლამენტარიზმი? ხოლო, სანამ დასმულ კითხვაზე პასუხს უშუალოდ შევუდგებოდე, მსურს, ზოგიერთი მოსალოდნელი „გაუგებრობის“ თავიდან ასაცილებლად, გარკვევით მივუთითო, რომ მმართველობის ხსენებულ ფორმებს, **თავისთავად**, მე განვიხილავ, როგორც **ალტერნატიულს**, რაც იმას ნიშნავს, რომ თითოეულ მათგანს თავისი პლუსები და მინუსები აქვს და პრობლემაც ისაა, რომ გულდასმით და ჭკვადამჯდარად აეწონ-დაეწონოთ (საერთოდ, და არა, ცხადია, ასეთი პატარა წერილის ფარგლებში) ავ-კარგი ერთისაც და მეორისაც, ქვეყნის როგორც საშინაო, ასევე საგარეო მდგომარეობის გათვალისწინებით, რათა ამის შემდეგ გამოვიტანოთ ჩვენი „ვერდიქტი“ ან ერთის, ან მეორის სასარგებლოდ. კერძოდ, რაც შემეხება მე, პირადად, ყოველთვის მხარს ვუჭერდი საპრეზიდენტო დემოკრატიის მოდელს და აი რა მოსაზრებით. დავიწყებ საკითხის პრინციპული (ასე ვთქვათ, „წმინდა თეორიული“) ასპექტით, რომლის კონტექსტშიც, ვიტყვი წინასწარ, პრეზიდენციალისტური სისტემა თითქმის შეუვალად მეჩვენება კრიტიკისთვის.

პოლიტიკური თავისუფლების **პრობლემას** (აქ სწორედ მასზე არის, არსებითად, საუბარი), როგორც მკითხველს, ალბათ, თავადაც მოეხსენება, ხანგრძლივი ისტორია აქვს, რომლის სათავეებსაც შეიძლება თვალი მივადევნოთ ანტიკურ საბერძნეთამდე და რომამდე, სადაც (ჯერ საბერძნეთში, შემდეგ – მის „მემკვიდრე“ რომში) პირველად დაიწყეს **ფიქრი** ადამიანის თავისუფლების, უკეთ, მისი (თავისუფლების) უფლების, უზრუნველმყოფ პოლიტიკურ-სამართლებრივ პრინციპებსა და მექანიზმებზე. უკვე მაშინ ესმოდათ, რომ იმისთვის, რათა ხელისუფლება, როგორც ასეთი, იყოს **უსაფრთხო** საზოგადოების თავისუფლებისთვის და ამავე დროს შეიქმნას ქმედით **ინსტრუმენტად** თავისუფლების (მისი უფლების) დასაცავად შინა თუ გარე ხელყოფისგან, საჭიროა თვითონ **ხელისუფლების** სათანადო ორგანიზება ამ მისი

ძირითადი დანიშნულებისამებრ. ასე დაიბადა აზრი, თავდაპირველად, ცხადია, ოდენ ჩანასახობრივი, ხელისუფლების გაყოფა-გაწონასწორების შესახებ. შემდგომ ამ იდეამ, კარგა ხნით წაძინებულმა, განახლებული ძალით იწყო აღორძინება გვიან შუა საუკუნეებში, გადავიდა, რენესანსისა და რეფორმაციის ეპოქებზე გავლით, ახალ დროში და, ბოლოს, XVII საუკუნის ინგლისში, უმთავრესად ჯონ ლოკის წყალობით, მიიღო ის სახე, რომელიც მოგვიანებით (XVIII საუკუნეში) საფუძვლად დაედო მონტესკიეს მოძღვრებას ხელისუფლებათა – საკანონმდებლოს, აღმასრულებელისა და სასამართლოს – ურთიერთგამიჯვნისა და ურთიერთგაწონასწორების (resp. -შეკავების) შესახებ. და ამ დროიდან მოყოლებული, ხელისუფლების სწორედ ეს მონტესკიესეული მოდელი იგულისხმება, ჩვეულებრივ, როდესაც საუბარია ხოლმე ხელისუფლების გაყოფა-გაწონასწორების პრინციპზე. დედააზრი კი (პრინციპი) ამ მოდელისა ისაა, რომ ხელისუფლების ზემოხსენებული სამი შტო ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი, ან, უფრო ზუსტად, ერთმანეთისადმი დაუქვემდებარებელი უნდა იყოს და, მაშასადამე, არცერთი მათგანი უფლებრივად არ უნდა ფარავდეს დანარჩენს. ასე ჩამოყალიბდა ხელისუფლების ის უმაღლესი ტრიადა, ერთარსება და სამგვამოვანი, რომელიც, მართლაც, ძალიან მაგონებს თეოლოგიურს: საკანონმდებლო – მამა, აღმასრულებელი – ძე, სასამართლო – სული წმიდა.

ჩემი მთავარი, **პრინციპული** არგუმენტი საპრეზიდენტო დემოკრატიის სასარგებლოდ, საპირისპიროდ საპარლამენტოსი, სწორედ ის არის, რომ ხელისუფლებათა გაყოფა-ურთიერთშეკავების (-გაწონასწორების) პრინციპი სწორედ საპრეზიდენტო მმართველობის სისტემაშია დაცული, მაშინ როდესაც საპარლამენტო სისტემა ამ პრინციპს, სახელდობრ, საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებათა ურთიერთმიმართების საკითხში, არ იცავს: პარლამენტარიზმის პირობებში ადმინისტრაცია (აღმასრულებელი ხელისუფლება) არაა ხელისუფლების დამოუკიდებელი შტო, იგი მხოლოდღა განშტოებაა იმავე საკანონმდებლო ხელისუფლების, რომელიც ამდენად გამოდის კიდევ ერთდროულად კანონმდებლისა და ქვეყნის მმართველის ორმაგ როლში. საქმე ისაა, რომ პარლამენტარისტულ სახელმწიფოში ადმინისტრაცია (მთავრობა) კომპლექტდება საპარლამენტო უმრავლესობიდან, იგი **დელეგაციაა** პარლამენტისა აღმასრულებელ ხელისუფლებაში, რომელსაც, როგორც წესი, შეადგენენ ამიტომაც იგივე **პარლამენტარი** მინისტრები. ამგვარად, საპარლამენტო რეჟიმი იმით ხასიათდება ნიშანდობლივ, რომ პარლამენტი არა მარტო კანონმდებლობს, არამედ თან **მართავს** სახელწიფოს თავისი რი-

გებიდან, თავისივე წევრების სახით, გამოყოფილი სამთავრობო „კომისიის“ მეშვეობით, ანუ არსებითად აერთებს თავის თავში როგორც საკანონმდებლო, ასევე სამთავრობო (ადმინისტრაციულ) ფუნქციებს. და ამიტომაცაა, სხვათა შორის, რომ საპარლამენტო სისტემაში ხალხს („სუვერენს“!) ადმინისტრაციის ფორმირების საქმეში „ხმა“ უკვე არ აქვს, რაკილა მთავრობას, როგორც ითქვა, თვითონ პარლამენტი აყალიბებს თავისვე, საკუთარი უმრავლესობის, წიაღში.

შენიშვნა. მართალია, საპარლამენტო სისტემაში არსებობს ერთგვარი „მაკომპენსირებელი მექანიზმი“ ხელისუფლებათა, საკანონმდებლოსი და აღმასრულებლის, **თვითშეკავებისა** თითოეულის **შიგნით**, როგორიცაა, საკანონმდებლოს განზომილებით – მაწონასწორებელი „ძაბვა“ ქვედა და ზედა პალატებს შორის და აღმასრულებლის განზომილებით – მთავრობასა და მის ოპოზიციურ ე. წ. „ჩრდილოვან კაბინეტს“ შორის, მაგრამ მე წინამდებარე წერილში ამაზე კი არ მაქვს საუბარი, არამედ თვითონ **პრინციპზე** ხელისუფლებათა იმ **ურთიერთ-დამოკიდებულების**, რომელიც გულისხმობს, შესაბამისად, მათს **ურთიერთ-შემაკავებელ მიმართებებს ურთიერთ-შორის**, რასაც ჩემს თვალში პრინციპულად გადაწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ხელისუფლებათა **ურთიერთ-გაწონასწორების** თვალსაზრისით, აღარას ვლაპარაკობ რა იმაზე, თუ რა **პერსპექტივა** შეიძლება ჰქონდეს ზემოხსენებულ „ავტონომიურ“ გარანტიებს **ჩვენს** სინამდვილეში.

მახსოვს, ყურს არ დაუჯერე, როდესაც ერთ თავყრილობაზე, სადაც ეს საკითხი განიხილებოდა, მოვისმინე, პარლამენტარიზმი უფრო **დემოკრატიულიაო**. ჩემთვის დღემდე გაუგებარია, რატომაა ის სისტემა, სადაც ადმინისტრაციის შექმნაში ელექტორატი (ხალხი) უშუალო მონაწილეობას არ იღებს, „უფრო დემოკრატიული“ (ან, გენბავთ, უფრო „კოლექტივისტური“, რადგან ვეჭვობ, ამის მთქმელს მისი სწორედ **კოლექტივისტური** ცნობიერება ალაპარაკებდა...), ვიდრე სისტემა, სადაც ხალხი (ელექტორატი) ქვეყნის საკანონმდებლო ორგანოშიც თვითონ ირჩევს თავის წარმომადგენლებს და სამთავრობოშიც (აქ – ადმინისტრაციის მეთაურის სახით), როგორიცაა კიდევც **საპრეზიდენტო დემოკრატია**.

ხოლო გარდა ამ „დოგმატური“ (გგულისხმობ, ხელისუფლებათა გაყოფის პრინციპს) და დემოკრატიული უპირატესობისა, პრეზიდენციალიზმს, აქედან გამომდინარე, ის უპირატესობაც აქვს, რომ იგი პოლიტიკურად უფრო **სტაბილურიცაა**. და ეს იმიტომ, რომ ამ სისტემაში არც პრეზიდენტს აქვს

უფლება, დაითხოვოს პარლამენტი, და არც პარლამენტს – პრეზიდენტის გადაყენების ე. წ. პოლიტიკური მიზანშეწონილობის საფუძველზე (ერთადერთი შემთხვევა, როდესაც შეიძლება დადგეს პრეზიდენტის იმპიჩმენტის საკითხი, ესაა ბრალდება სისხლის სამართლის დანაშაულში).

ხოლო, რაც შეეხება, ამ თვალსაზრისით, პარლამენტარიზმს, არ შეიძლება ადამიანს, მის წარმომსახველს ჩვენს პირობებში, არ წარმოუდგეს „მთავრობათა კონვენირის“ ის სურათი, რომელიც ერთ დროს დამახასიათებელი იყო პოლიტიკური კულტურით ჩვენზე გაცილებით მაღლა მდგომი იტალიისა და საფრანგეთისთვის (ცხადია, ვაგლებ ასეთ პარალელს მხოლოდ „ოპტიმისტებისთვის“). შეგვიძლია, დარწმუნებული ვიყოთ, რომ, თუ საქართველოში, როგორცაა იგი დღეს, შემოღებულ იქმნა საპარლამენტო მმართველობა, ჩვენ შევიქმნებით მუდმივი სამთავრობო კრიზისის მოწმენი. და, რომ ეს ასე იქნება, სრულებითაც არაა საჭირო მომავლის „განჭვრეტა“, საკმარისია, გავისხენოთ ის, რაც **ახლა** ხდება ჩვენს პარლამენტში: გაუმდებელი ლაპარაკი პრეზიდენტის გადაყენების („იმპიჩმენტის“) თუ ნებაყოფლობითი გადადგომის შესახებ, – გამომხატველი **ანარქისტული** უგულებელყოფისა მოქმედი კონსტიტუციის, თითქოს ის არც არსებობდეს. თანაც დააკვირდით, **ვინ** აქტიურობს ამ საქმეში ყველაზე მეტს? – ადამიანები, დაჯგუფებები, რომლებსაც წესიერ ქვეყანაში არც გააყარებდნენ პარლამენტს. ან იქნებ ჰგონია ვისმე, რომ, თუ საქართველო შეიქმნება საპარლამენტო რესპუბლიკად, მისი პარლამენტი თვალის დახამხამებაში მოგვევლინება „მამულიშვილთა საკრებულოდ“? – ვაი, რომ, რაც ამჟამადაა, იმის უარესს უნდა მოველოდეთ: როგორც კი დაინახავენ, რომ მთელი ძალაუფლება თავს იყრის პარლამენტში, მთელი პოლიტიკური „ანთროპოფაუნა“, დღეს ასე თუ ისე „განშტოებული“, ერთიანად მოაწყდება პარლამენტს და, ნუ მოვიტყუებთ თავს, კიდევაც დაისადგურებს იქ.

შემდეგ. როდესაც უთითებენ ხოლმე, ერთგვარი დაჟინებით, აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ ძალაუფლების უზურპაციის საშიშროებაზე, რატომღაც ავიწყდებათ, რომ პარლამენტიც შეიძლება შეიქმნას ბუდედ ასეთივე უზურპაციის, ან ადგილად ისეთი ბრძოლისა ხელისუფლებისთვის, რომელიც ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებას განუკითხაობის სათარეშოდ ხდის. საზოგადოდ, უნდა გვახსოვდეს, რომ ე. წ. **შეკავებას** ხელისუფლების ორივე შტო მოითხოვს, საკანონმდებლოც და აღმასრულებელიც, რისთვისაც საჭიროა კიდევ, რომ თითოეული მათგანი ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი იყოს, რადგან მხოლოდ ასე შეძლებენ ისინი, შემკავებელი ზეგავლენა იქონიონ

ერთმანეთზე. რა თქმა უნდა, ამ საქმეში განსაკუთრებული ფუნქცია ეკისრება **სასამართლოს**, რომელსაც სწორედ საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებათა გამოჯნულობისა და კონკურენციის პირობებში შეეძლება, უფრო ეფექტიანად იმოქმედოს.

ასევე, რაც შეეხება აღმასრულებელი ხელისუფლების საკუთრივ **პოლიტიკურ კურსს**, ამ შემთხვევაშიც პარლამენტი სრულებითაც არაა განიარაღებული საპრეზიდენტო რესპუბლიკაში (აქაოდა, ეს პრეზიდენტის პრეროგატივააო), რადგან მას შეუძლია, თავისი **საკანონმდებლო პოლიტიკით** კონტროლექვე იყოს ადმინისტრაცია და, თუ წარმმართველი არაა, ყოველ შემთხვევაში შემაკავებელი ზემოქმედება ჰქონდეს მასზე. მოკლედ, მთავარია, **თვითონ პარლამენტი** იდგეს თავისი მოწოდების სიმძლავრეზე, და მაშინ მისი უფლების ვერც უზურპაციას, ვერც იგნორირებას ვერ შეძლებს ვერავინ.

კავკიზდები რა ამ მხრივ დღევანდელ პარლამენტს, მე სხვა დასკვნის გამოტანა არ შემიძლია: ის, რომ იგი არსებითად გადაქცეულია ერთსა და იმავე დროს ვითომც „პოლიტიკური“ ბრძოლის შოუ-არენად და თან მთავრობის საკანონმდებლო ინიციატივათა (თუ ინსტრუქციათა) სარეგისტრაციო ბიუროდ, – ამის ნამდვილი მიზეზი გარეთ კი არაა საძიებელი, ვთქვათ, პრეზიდენტის კანცელარიაში, არამედ თვითონ ამ პარლამენტში, მის შიგნით. შეიძლება მითხრას ვინმემ, პარლამენტში პრეზიდენტის უმრავლესობაა გაბატონებულიო, რაზეც ვუპასუხებ: საპარლამენტო რესპუბლიკაში (ვეულისხმობ, ცხადია, „ჩვენებსურს“) რა სასწაული უნდა მოხდეს, რომ პარლამენტი გადაიქცეს სახელმწიფო შემოქმედების კერად და მაშინაც არ გაბატონდეს იქ, როგორც ახლაა, ბავშვივით, ცოტა არ იყოს, ურჩი, მაგრამ მაინც თავისი „ქარიზმატული“ ლიდერისა და „მისი“ პარტიის მორჩილი უმრავლესობა? ყოველ შემთხვევაში, მე ასე მგონია, სჯობს არსებობდეს ერთგვარი Luft-ი (სასუნთქი არე) ერთმანეთისგან გამოჯნულ პარლამენტსა და ადმინისტრაციას შორის, ვიდრე შეიქმნას ის საპარლამენტო „ჩახუთულობა“ ერთმანეთში, რომელიც ვმომბობ, შემყურე ჩვენებსურ „პარტიულ“ ზნეთა, არ გადაიზარდოს ნამდვილ „პოლიტიკური პრომისკუიტეტის ორგა“-ში.

და, რაკილა „პარტიები“ ვახსენე, მსურს, აქვე კიდევ ერთ საკითხს შევეხო. პარლამენტარიზმის დამცველთაგან მსმენია, თითქოს ჯანსაღი პარტიული სპექტრის შექმნას საპარლამენტო სისტემა უფრო შეუწყობდა ხელს. რატომ? ჩემი აზრით, საპრეზიდენტო ამ მხრივაც უფრო ეფექტიანი

უნდა იყოს, რადგან მის პირობებში პარტიებს მიეცემათ საშუალება იბრძოლონ როგორც საპარლამენტო, ასევე საპრეზიდენტო არჩევნებში, რაც – ეს აქტიუობა ორ ფრონტზე (პარლამენტარის „სავარძლის“-თვისაც და პრეზიდენტის „გვირგვინი“-თვისაც) – უფრო გამოამაცოცხლებელი და გამომაჯანსაღებელიც უნდა იყოს ამ „სპექტრისა“-თვის. საპირისპიროდ გავრცელებული შეხედულებისა, რომ სწორედ საპრეზიდენტო სისტემაა დამნაშავე პარტიული სპექტრის არარსებობაში, მიმაჩნია, რომ ერთ-ერთი მთავარი დამნაშავე თვით ეს ოპოზიციური პარტიები არიან (ჩვეულებრივ, ესენი იგულისხმებიან ხოლმე „სისტემის მსხვერპლად“), რომელთაც ეკუთვნით, სხვათა შორის, „საპატენტო“ პატივი (თუ მართალი არაა მოარული ხმა, გააბრიყვესო, მაგრამ „ბრიყვი პარტია“ რაღაა?) ჯერ 5%-იანი, მერე 7%-იანი ბარიერის შემოღებისა ჩვენს საარჩევნო კანონში (ბოროტი ენები ამბობენ, რომ ამ დღეს „ჩაგრულ“ პარტიულ წრეებში ტრიალებდა აზრი პარტიული სპექტრის, ჩანს, კიდევ უფრო „გამაჯანსაღებელი“ 10%-იანი ბარიერისაც!). საერთოდ, უნდა ითქვას, რომ ჩვენი პარტიული სისტემის განუვითარებლობასა და იმისაც, რაც იყო, მოშლამი თანაბარი „დამსახურება“ მიუძღვის ხელისუფლებას და მის „ოპოზიციურ“ პარტიებს, რაც კიდევ ერთხელ გვიჩვენებს თვალნათლივ, თუ რა მდგომარეობაშია, თავისთავად, ჩვენი პოლიტიკური კულტურა, რომელმაც დაბადა კიდევაც ის, რასაც ახლა ვუჩივით და რის მიზეზსაც ზოგიერთი მაინცდამაინც საპრეზიდენტო მმართველობის სისტემაში ხედავს. თუ ვისმე მართლა ჰგონია, რომ პარლამენტარობის პირობებში, როდესაც საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლებები ერთ ჭერქვეშ მოიყრიან თავს, მორალურ-პოლიტიკური ატმოსფერო უფრო ჯანსაღი შეიქმნება და ეს პარტიები ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებას ააღორძინებენ, – ამის მოიმედე, უკეთეს შემთხვევაში, „დიდი ილუზიების“ ტყვეობაში ყოფილა, თუმცა მე, თავად, მიმაჩნია, რომ ამ „ახალი კურსის“ ძიება სულ სხვა სულისა და სუნის მქონე ჯგუფურ-„პარტიული“ (და, რა თქმა უნდა, პირადი) ინტერესებით უნდა იყოს ნაკარნახევი, რომლებსაც საქვეყნო ინტერესთან საერთო არაფერი აქვს, რაზეც აქ სიტყვას არ გაავრცელებ: გამგები ისედაც გაიგებს.

რასაკვირველია, არიან ადამიანები, რომელთაც, მხედველთ ჩვენს ცხოვრებაში გაბატონებული განუკითხაობისა, გულწრფელად ეშინიათ, არ მოხდეს აღმასრულებელი ხელისუფლების მხრიდან ძალაუფლების უზურპაცია, რაც ქვეყანას, ეს რომ მოხდეს, მართლაც უფსკრულის პირას მიიყვანდა. მაგრამ გზა ამ უფსკრულისკენ მარტო „დიქტატურა“-ზე არ გადის, რომ-

ლის შესაძლებლობას საქართველოში, ესეც უნდა ითქვას, მე სრულიად გამოვრიცხავ (ამას არც, ნუ გაიკვირვებთ, ხალხი დაუშვებს და არც ჩვენი საიმედო „სხვა“...), – უფსკრულამდე ქვეყანა **ანარქიასაც** მიჰყავს, თანაც, რამდენადაც ვიცი, უფრო „პირდაპირ“. საფრთხე, რომელიც ჩვენ გვემუქრება, ვისიმე „დიქტატურა“ კი არაა (საქართველოში, ვიმეორებ, უშანსო და უპერსპექტივო), არამედ ანარქია, რომლის მოწმენიც უკვე ვართ: ის განუკითხაობა, რომელსაც ვხედავთ ჩვენს სინამდვილეში და რაშიც დამნაშავე **მთელი** ხელისუფლებაა და არა მარტო აღმასრულებელი (გავითვალისწინოთ ესეც), სწორედ ანარქიისთვისაა დამახასიათებელი. და, თუ ეს ასეა, მისგან განმკურნებელ წამლად საპარლამენტო მმართველობა აშკარად არ გამოდგება, რადგან პარლამენტარიზმი, მისთვის დამახასიათებელი „სიმბიოზით“ საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებათა, ასეთს ვითარებაში, უფრო მოსალოდნელია, შემდგომი ანარქიზაციის კერად იქცეს. ხოლო, თუ რას მოასწავებს ეს ჩვენისთანა გეოპოლიტიკური მდგომარეობის მქონე ქვეყნისთვის, – ვფიქრობ, დიდ ახსნა-განმარტებას არ საჭიროებს. ასეა თუ ისე, ამ ჩვენს ცხოვრებაში მოპარპაშე ანარქიის, რომლის პირობებში ჩვენებური „ისტებლიშმენტი“ თავს ისე გრძნობს, როგორც თევზი წყალში, – აი ამ, მე ასე ვიტყვოდი, ინსტიტუციონალიზებული ანარქიის დასაძლევად და, ბოლოსდაბოლოს, თავიდან მოსაშორებლად ერთ, თავისთავად – სულაც არ საკმარის, მაგრამ აუცილებელ ღონისძიებად მიმაჩნია საპრეზიდენტო მმართველობის არა გაუქმება, არამედ მისი სამართლებრივი მოწესრიგება, კანონის ხისტ საზღვრებში პრაქტიკულად ჩაყენება და მით – **გაძლიერებაც**. მაგრამ ეს, ცხადია, სრულებითაც არაა, როგორც ახლახან შევნიშნე, საკმარისი, რადგან ასევე „მოსარჯულებელია“ ჩვენი პარლამენტიც და სასამართლოც, რადგან კორუფცია გამჯდარია ხელისუფლების **მთელ ტანში**, რომლის ოდენ განშტოებანი არიან პარლამენტი, მთავრობა და სასამართლო. ამიტომაც არ მიმაჩნია მიზანშეწონილად ამ სამიდან თუნდაც ორი ავადმყოფის ერთ „პალატა“-ში მოთავსება, გაცილებით სჯობს, თითოეულ ავადმყოფს, ჰიგიენისა და სანიტარიის წესების დაცვით, მის საკუთარ „პალატა“-ში ვუმკურნალოთ.

პრეზიდენციალიზმის კრიტიკოსები ჩვეულებრივ დიდ ყურადღებას უთმობენ იმ უფლებებს, რომლითაც აღჭურვილია პრეზიდენტი (და რის გამოც ამერიკის შეერთებულ შტატებს უწოდებდნენ, მართლაც, ერთ დროს „საპრეზიდენტო მონარქიას“), ავიწყდებათ რა ის უდიდესი **პასუხისმგებლობა**, რომელიც აწევს მას, **პირადად**, მის მიერ ესოდენ „სუვერენულად“ (და სწო-

რედ ამიტომაც) წარმოებული პოლიტიკისთვის. ეს მორალურ-პერსონალური ასპექტი, ინსტიტუციონალურად გაფორმებული პრეზიდენციალურ სისტემაში (აღმასრულებელი ხელისუფლების კონსტიტუციური **ორგანო** ხომ პრეზიდენტია), მე ამ სისტემის კიდევ ერთ პრინციპულ მნიშვნელობის მქონე უპირატესობად მიმაჩნია, რომელზეც აქ, სამწუხაროდ, ვრცლად ვერ ვილაპარაკებ, თუმცა სათქმელი ამ საინტერესო თემაზე ძალიან ბევრია. შევნიშნავ მხოლოდ, რომ პრეზიდენციალური სისტემა იძლევა ოპტიმალურ შეთანხმებას კოლექტიურ (პარლამენტი) და პერსონალურ (პრეზიდენტი) საწყისთა, რისიც ღრმა მნიშვნელობის, როგორც ზოგადკულტურული, ასევე საკუთრივ პოლიტიკური თვალსაზრისით, ჩვენგან შეუფასებლობა, მეტი რომ არ ვთქვა, „მოთლად გონივრული“ არ იქნებოდა. როდესაც ამერიკის შეერთებული შტატების მამა-დამფუძნებლები ქმნიდნენ პრეზიდენტის ინსტიტუტს, ისინი ხელმძღვანელობდნენ იმ მაღალი მორალური შეგნებით, რომ ქვეყანას უნდა მართავდეს თვითონ ერის მიერ **პერსონალურად** ხელდებული „ერის რჩეული“ და არა საპარლამენტო არჩევნებში გამარჯვებული **პარტიის** ლიდერი. კარგად დაგუფიქრდეთ ამასაც, რადგან აქ საუბარია, არც მეტი – არც ნაკლები, **პრეზიდენტის ინსტიტუტზე**, რომელიც ერისგან **მოითხოვს** სწორედ ასეთს არჩევანს.

პრეზიდენციალური სისტემა ყველაზე უკეთ უზრუნველყოფს ხელისუფლების სამივე შტოს ქმედითუნარიანობას და, მათ შორის, იმ სიძლიერესაც, სტაბილურობასთან ერთად, აღმასრულებელი ხელისუფლების, რაც ესოდენ საჭიროა ჩვენისთანა ქვეყნისთვის, რომელიც თავისი გეოპოლიტიკური მდგომარეობით ძალიან შორსაა შვეიცარიისებური „საკურორტო“ პოლიტიკური გარემოცვისგან. დღევანდელ საქართველოს განსაკუთრებით სჭირდება დინამიკური და ოპერატიული ადმინისტრაცია, რომელიც არ იქნება ყოველ წუთს დამოკიდებული პარლამენტზე და მის სიტუაციურ „განწყობებ“-ზე, რომელთა შემოჭველ ზემოქმედებას და, აგრეთვე, იმ სპეციფიკურ „უხერხულობა-სა“-ც, რომელიც ახლდა მის „რანგს“, ვთქვათ, ამერიკის პრეზიდენტთან ურთიერთობაში, გრძნობდა თვით ისეთი ექსტრაორდინარული პიროვნებაც კი, როგორიც უინსტონ ჩერჩილი იყო. მეც, ამიტომ, იმის მომხრე ვარ, რომ ქვეყნის პოლიტიკას განაგებდეს სახელმწიფოს მეთაური და რომ, თავის მხრივ, სახელმწიფოს მეთაური უბრალო „სიმბოლო“ კი არ იყოს, ერთგვარი „დეკორატიული“ ერთეული, არამედ პირადად პასუხისმგებელი, რამეთუ უფლებამოსილი, ხელმძღვანელი სახელწიფოს პოლიტიკის. და, ვამბობ რა ამას, მხედველობაში მაქვს უმთავრესად ის, ვიმეორებ, **გარემოცვა**, რომელშიც იმ-

ყოფება ჩვენი ქვეყანა, მსაჭიროებელი მაქსიმალურად ძლიერი აღმასრულებელი ხელისუფლების, სტაბილურისა და დინამიკურის, როგორიც იგი აშკარად ვერ იქნება პარლამენტის „დელეგატის“ ხელში. საერთაშორისო ურთიერთობებში, რომლებსაც ჩვენისთანა ქვეყნისთვის „ზომაზე მეტი“ მნიშვნელობა აქვს, უცხო სახელმწიფოს პრეზიდენტს საქართველოს პრემიერ-მინისტრი კი არ უნდა ელაპარაკებოდეს, არამედ მისივე რანგის – **პრეზიდენტი** საქართველოსი. ხოლო, რაც შეეხება ქვეყნის **საშინაო** მდგომარეობას, იმავე საგარეო ფაქტორების გათვალისწინებით, აქაც ასევე აუცილებელია ძლიერი აღმასრულებელი ხელისუფლება, პირველ ყოვლის, საღი **რეგიონალური** პოლიტიკის წარმოებისთვის ერთიანი, განუყოფელი საქართველოს ფარგლებში. ჩვენს ხალხში ჯერ კიდევ ძლიერია გვიანფეოდალური ხანისთვის დამახასიათებელი ის ანარქისტული პარტიკულარიზმი, რომელშიც, მავანთაგან განსხვავებით, ვერაფერს **საპროგრესოს** ვერ ვხედავ და ამდენად არც არაფერს **საკომპრომისოსაც**.

შენიშვნა. არგუმენტი, რომ ჩვენს სინამდვილეში სამომავლოდ არ ჩანს „საპრეზიდენტო კაცი“ და რომ შეიძლება ამ თანამდებობაზე აღმოჩნდეს ვინმე უდიდისი, – თავისთავად, რასაკვირველია, არაა დამაჯერებლობას მოცუბული, მაგრამ ანალოგიურ არგუმენტს განა არ ექნებოდა ძალა პარლამენტარიზმის პირობებში: არსებობს კი ამ ჩვენს პრაქტიკულად არარსებულ (როგორც ირწმუნებიან, სხვათა შორის, თვით ეს პარლამენტარიზმის ქომაგი...) პარტიულ სპექტრში პარტია, მოწოდებული ქვეყნის მმართველობისთვის, და რა გარანტია გვაქვს იმისაც, რომ ელექტორატი ამჯერად არ გააყეთებს, ასევე, „უარესის არჩევანს“? ასეთს საქმეებში მარჩიელობა, საერთოდ, სახიფათო რამაა, მაგრამ მე მაინც მგონია, რომ ალბათობა, მოიძებნოს ქვეყანაში საპრეზიდენტოდ ვარგისი (ჩვენს კვალობაზე) ინდივიდუუმი, არანაკლები უნდა იყოს, ყოველ შემთხვევაში, ვიდრე შესაძლებლობა იმისა, რომ გამოინახოს საქართველოში დღეს მოქმედ (და ჩვენთვის კარგად ნაცნობ) პარტიათა შორის ნამდვილი სამთავრობო პარტია.

ასეა თუ ისე, მე ვერ გავიზარებ (გამბობ ამას არა მარტო ზემოხსენებულ არგუმენტთან დაკავშირებით) ვერც იმ **კაპიტულანტურ პესიმიზმს**, როდესაც **პრეზიდენციალიზმზეა** საუბარი, და ვერც იმ **ავანტურისტულ ოპტიმიზმს**, როდესაც **პარლამენტარიზმზეა** საუბარი, რომლებიც დამახასიათებლად მეჩვენებიან, საზოგადოდ, ამ ჩვენ ანტიპრეზიდენციალისტ-პროპარლამენტართა პოზიციისთვის.

ასეთია ჩემი შეხედულება საპრეზიდენტო მმართველობაზე, ცხადია, აქ არასრულად წარმოდგენილი. ამ თემაზე კიდევ ბევრი რისამე თქმა შეიძლებოდა (კერძოდ, მთლიანად გვერდი ავუარე პრობლემის ერთ დიდ მნიშვნელოვან **ზოგადკულტურულ** ასპექტს, რომელზეც საუბარი შორს წაგ-

ვიყვანდა), მაგრამ, ვფიქრობ, ნათქვამი ზოგად წარმოდგენას მაინც შეუქმნის მკითხველს ჩემს პოზიციაზე ამ საკითხში. რა თქმა უნდა, საპრეზიდენტო დემოკრატიას გარკვეული სიძნეელები ახლავს, მაგრამ სიძნეელებს, საერთოდ, არც ერთი სისტემა, მათ შორის, არც პარლამენტარიზმი არაა მოკლებული. ყოველ შემთხვევაში, ეს სიძნეელები სრულებითაც არაა გადაულახავი, როგორცაა, ვთქვათ, შესაძლებლობა, რომ პრეზიდენტს თანამშრომლობა მოუხდეს ოპოზიციურ პარლამენტთან, რაშიც, სახელდობრ, მე დიდ საშიშროებას ვერ ვხედავ, რადგან, ჯერ ერთი, არ მგონია, რამდენადაც ვიცნობ ჩვენებური ელექტორატის ფსიქოლოგიას, მან პარლამენტში მოიყვანოს ის ძალები, რომლებიც დაუპირისპირდებიან მის მიერვე არჩეულ პრეზიდენტს, და, მეორეც, საპრეზიდენტო მმართველობას მოწინავე ქვეყნებში საკმაოდ აქვს დაგროვილი გამოცდილება ამგვარ საქმეებში და ჩვენც შეგვიძლია, ჩვენი რეალობის გათვალისწინებით, ვისარგებლოთ კიდევ ამით. ასე რომ, ეს და სხვა სიძნეელები, რომლებიც დამახასიათებელია საპრეზიდენტო მმართველობისთვის, არ მიმაჩნია მის იმ სისუსტედ, რომელიც გვაიძულებდა, პარლამენტარიზმში გვეძებნა გამოსავალი. ნათქვამია, კარგი ძნელიაო, და პრეზიდენციალიზმის სიძნელეც მე ასეთად მიმაჩნია. სიძნელე ყოველთვის როდია ნაკლის მაუწყებელი, არაიშვიათად იგი ღირსების ნიშანია.

დისკუსია

გოგი ლორთქიფანიძე. დღევანდელი ვირტუალური დისკუსიის ძირითადი საგანი (ვირტუალობაში ჩვენთვის ესოდენ დამახასიათებელ პოლიტიკურ თეორეტიზირებას ვგულისხმობ) – ქართულ დემოკრატიას ქვეყნის მართვის საპარლამენტო ფორმა უფრო მიესადაგება თუ საპრეზიდენტო – შეიძლება შეფასდეს როგორც ერთ-ერთი ყველაზე აქტუალური, ხოლო დემოკრატიული განვითარების პერსპექტივისა და საქართველოს მომავალი შიდა მოწყობის თვალსაზრისით – თავისი საზოგადოებრივი მნიშვნელობითა და შინაარსობრივი დატვირთვით – ვინძლო გადაწყვეტიც კი. აღნიშნული დილემიდან ცალსახა გამოსავლის მოძიება მოასწავებს ქვეყნის ცხოვრებაში ისეთ რადიკალურ ცვლილებებთან შერიგებას, რომლებიც, პოტენციურად მოსალოდნელი შედეგების კვალობაზე, საბოლოოდ განსაზღვრავენ საქართველოს ადგილს მსოფლიოს მცირე სახელმწიფოთა დემოკრატიულ იერარქიაში (თუკი, რაღა თქმა უნდა, საქართველო განგების ნებით აიცვლებს თავიდან განვითარების რაიმე კატასტროფულ სცენარს). საერთოდ, აქტუალურ საკითხთა იერარქიული კიბის საფეხურები განლაგებისდა მიხედვით შეიძლება ასეც – დუალისტურად – ჩავკიმწკვრივდეს: 1995 წელს მიღებული (ვინ იცის რა წინმსწრები ინტრიგებისა თუ კომპრო-

მისების ხარჯზე) კონსტიტუციის უცილობელი ურყევობა, თუ მისი მეტ-ნაკლებად საეჭვო დებულებების ამა თუ იმ ფორმით რევიზიისადმი მზადყოფნა; ძლევამოსილი პრეზიდენტი თუ ძლიერი პარლამენტი; ფედერალიზმის პრინციპების პრიორიტეტების აღიარება თუ რომანტიკული უნიტარიზმის მოჩვენებითი ლანდების გაცოცხლება ქართულ ეროვნულ ცნობიერებაში და ა.შ. ჩემი აზრით, საქართველოსთვის, როგორც დავკიანებული რეფორმების რეჟიმში განვითარებადი ქვეყნისთვის, კონსტიტუციის უპირობო ტაბუირება მიზანშეწონილი ვერ იქნება. სახელმწიფო ორგანიზმის რეფორმირება ცოცხალი, დინამიური პროცესია და, ბუნებრივია, თუკი რეფორმების გაღრმავებასთან ერთად და პრობლემების დაგროვების პარალელურად, იგი გზადაჭა გარკვეული კორექტივების შეტანას მოითხოვდეს კიდევ და იტანდეს კიდევ. აქვე აღვნიშნავ, რომ ბატონ კობა კიკაბიძის შესანიშნავად ილუსტრირებული და ფაქტობრივი მასალით მდიდარი მოხსენებიდანაც სავსაოდ კარგად გამოჩნდა საპარლამენტო წყობის უპირატესობანი – აღმოჩნდა, რომ მთელ პოსტსოციალისტურ სივრცეში სწორედ ის ქვეყნები ვითარდებიან უფრო სწრაფად და ასეთი განვითარების კვალობაზე უფრო მეტად უახლოვდებიან დემოკრატიისთვის დამახასიათებელ სამოქა-

ლაქო ნორმებსა და სოციალურ-ეკონომიკურ პარამეტრებს, რომლებშიაც პარლამენტარობა უფრო ღრმა და ძლიერი ფესვები გაიღდა.

თავს არ შეგაწყენთ შეუსრულებელ ბიუჯეტებზე ტრივიალური წუწუნით, მაგრამ, რეალობიდან გამომდინარე, ნუთუ ცხადი არ უნდა იყოს, რომ საქართველოს ბოლოს და ბოლოს სრულფასოვანი და პასუხისმგებელი მთავრობა უნდა ელირსოს? ამის აუცილებელი (მაგრამ არასაკმარისი) წინაპირობა კი, სწორედ რომ, საპარლამენტო წყობაა. ყველას კარგად მოგეხსენებათ, რა დღეშია საქართველოს ენერგეტიკა, თავდაცვა, სოციალური სფერო, ეკონომიკა მთლიანად. მართალი გითხრათ, მიჭირს იმის წარმოდგენა, თუ კიდეც რა უნდა გაფუჭდეს, გაიძარცვოს და გაჩანაგდეს ჩვენს ქვეყანაში, რომ ეფექტიანი, ან, თუნდაც, არცთუ ისე ეფექტიანი, მაგრამ, უბრალოდ, ნორმალური, მაგრამ ნამდვილი მთავრობა, – გნებავთ, ერთიანი სამთავრობო გუნდი, – სანატრელი გავციხდეს? კიდეც რა უნდა დაგვემართოს, რომ შესაბამისმა საზოგადოებრივმა მოთხოვნილებამ მართლაც საყოველთაო ხასიათი მიიღოს? იქნებ, ამისთვის ჩვენი თითქმის ერთადერთი მონაპოვარი – მყარი ეროვნული ვალუტა – უნდა შეირყეს და კუპონის დროინდელი ინფლაციის თარეში უნდა განახლდეს? ან კიდეც რაღაც საშინელება უნდა შეეყაროს ჩვენს ისედაც, რბილად რომ ვთქვათ, არაჯანსაღ ყოფას? ნუთუ მაინცდამაინც ურემი

უნდა გადაგვიბრუნდეს, გზა რომ დავინახოთ? მართალია, საპარლამენტო წყობა არც მომავალი კეთილდღეობის გარანტიაა და არც პანაცეა, მაგრამ ასეთი გარანტიები არც არსებობს ბუნებაში. სამაგიეროდ, არსებობს (ან არ არსებობს) პოლიტიკური ხელოვნება და ერის პოლიტიკური ნება, რომელთა გამოვლენას პარლამენტარობი მეტად უწყობს ხელს, ვიდრე ავტოკრატია. სხვათაშორის, მე არ ვეთანხმები ადრე აქ გამოთქმულ მოსაზრებას იმის თაობაზე, თითქოს ბატონი შევარდნაძის პოლიტიკური კარიერის გაგრძელებას ხელს შეუწყობდა ისეთი ჰიპოთეტური საკონსტიტუციო ცვლილება, რომელიც ააცილებდა მას პრეზიდენტის თანამდებობაზე კონსტიტუციით გაუთვალისწინებელი მესამე ვადით ბალოტირების პრობლემას. ასეთ საკონსტიტუციო ცვლილებად, თუ არ ცვდები, მართვის სადავეების პრემიერ-მინისტრის ხელში გადასვლა მოიაზრება. მიუხედავად იმისა, რომ იგულისხმებოდა, თუ სწორად გავიგე, მხოლოდ და მხოლოდ კონსტიტუციური საკონსტიტუციო შელამაჩება, მართალი გითხრათ, ნაკლებად მჯერა საქართველოს მოქმედი პრეზიდენტი დათანხმდეს ასეთ როქზე. პრემიერ-მინისტრი, რაც არ უნდა იყოს, თავისი ხასიათით იმგვარი ოპერატიული სახელმძღვანელო პოსტია, რომლის მფლობელიც, თუნდაც სანახევროდ მოჩვენებითი დემოკრატიის პირობებში, ობიექტურად უფრო ახლოსაა ხალხთან, ანუ თავის უშუალო მრევე-

ლთან, ვიდრე სადღაც შორით, ცის კამარაზე, მიუწვდომელში მყოფი პრეზიდენტი. ყველანი მოწმენი ვართ, რომ საქართველოს რეალობაში პრეზიდენტი მოქმედებს არა როგორც მთავრობის რეალური ხელმძღვანელი, რომელიც პასუხს აგებს საკუთარი გუნდის უნიათობასა თუ კორუმპირებულობაზე, არამედ როგორც უმაღლესი არბიტრი, რომელიც მხოლოდ მაშინ ტუქსავს ამა თუ იმ მოხელეს, როდესაც ასეთი დატუქსვა პოლიტიკურად მომგებიანი ხდება. ამის საშუალებას მას სწორედ ქვეყანაში მოქმედი საპრეზიდენტო კონსტიტუცია აძლევს. ის გარემოება, რომ იგივე კონსტიტუცია არ აძლევს პრეზიდენტს პარლამენტის ვადამდელი დაშლის უფლებას, ბევრს არაფერს ცვლის, ვინაიდან ეს ფაქტორი გადაიფარება სხვა არანაკლებ მნიშვნელოვანი სამართლებრივი ფაქტორებით.

ნათელა სახოკია. აქ ითქვა, რომ კანონების შეცვლა მოსახლეობაში ნიჰილიზმს იწვევს. ჩემი ღრმა რწმენით ნიჰილიზმს იწვევს არა კანონის შეცვლა, არამედ კანონის დარღვევა და მისი არშესრულება. ჩვენ მზად უნდა ვიყოთ, რომ გარდამავალ პერიოდში ხშირად მოგვიწევს კანონების შესწორება. მაგალითად მოვიყვანო ევროსაბჭოს რეკომენდაციას სოციალური სფეროს მარეგულირებელი ერთ-ერთი კანონის მიღებასთან დაკავშირებით. „საკითხი იმდენად რთულია, რომ შეუძლებელია თავიდანვე

უნაკლო კანონის მიღება, ამიტომ უნდა მიმდინარეობდეს მის შესრულებაზე დაკვირვება შესწორებების შესატანად,“ – ნათქვამია ამ რეკომენდაციაში. თუმცა, სამართლიანობა მოითხოვს ვთქვათ, იმავე დოკუმენტში ევროსაბჭო აღნიშნავს, რომ დაუშვებელია აჩქარება მნიშვნელოვანი კანონების მიღებისას. მაგრამ ეს უკვე სხვა თემაა. მინდა კიდევ ერთ საკითხს გამოვეხმაურო. ხშირად მესმის და აქაც ითქვა, რომ ადრე თუ გვიან ამ საშინელი მდგომარეობიდან გამოვალთ. ასეთ იმედს საფუძვლად უდევს რწმენა, რომ პროგრესს გააჩნია შეუქცევადი ძალა, რასაც წინ ვერაფერი აღუდგება. ეს ასე არ არის. მსოფლიოს ქვეყნებში გაცილებით უფრო მეტია იმ ქვეყანათა რიცხვი, სადაც მოსახლეობის უმეტესი ნაწილი აუტანელ სიღუპვებში და უუფლებობაში ცხოვრობს.

ლევან ბრეგაძე. გვინდა თუ არა პრეზიდენტი ელუარდ შევარდნაძის შემდეგ? ანუ როგორი მმართველობა სჯობს მომავალში საქართველოსთვის – საპრეზიდენტო თუ საპარლამენტო? საპრეზიდენტო მმართველობა არის აშშ-ში, საფრანგეთში, საპარლამენტო – დიდ ბრიტანეთში, გერმანიაში, იტალიაში, ავსტრიაში... საპარლამენტო ქვეყნებში პრეზიდენტს – ხან მონარქს – მხოლოდ წარმომადგენლობითი ფუნქცია აკისრია.

მმართველობის ორივე ფორმას თავისი ღირსება-ნაკლოვანებები აქვს. ამა თუ იმ ქვეყანას, ისტორიული

განვითარების და მისი მოსახლეობის მენტალიტეტის ფსიქიკური წყობის გამო, ერთ-ერთი ამ ფორმათაგანი მეტად შეეფერება, მეორე – ნაკლებად.

რომელი უფრო მისაღებია ჩვენთვის?

მოდით, დავფიქრდეთ, რატომ გახდა იძულებული პრეზიდენტი ელუარდ შევარდნაძე შეექმნა თავისი პარტია, რითაც, თუ არ ვცდები, კონსტიტუციის მოთხოვნაც კი დაარღვია, პარტია, რომელსაც შემდეგ უმრავლესობა უნდა მოეპოვებინა პარლამენტში?

ამით საპრეზიდენტო რესპუბლიკა საპარლამენტოს დაემსგავსა! სხვაგვარად, ეტყობა, შეუძლებელი იქნებოდა პრეზიდენტისა და პარლამენტის თანამშრომლობა. ხოლო თუ ამგვარ თანამშრომლობას ელუარდ შევარდნაძე ვერ შეძლებდა, სხვა მოახერხებს? ხომ არ მოექცევა ჩინში ჩვენი სახელმწიფოებრიობა, თუ პრეზიდენტს ან არ ეყოლება თავისი პარტია, ან ეს პარტია ვერ მოიპოვებს უმრავლესობას პარლამენტში?

აი, კითხვები, რომლებიც გვაფიქრებინებს, რომ ჩვენთვის ალბათ საპარლამენტო მმართველობა უფრო მისაღებია.

საპრეზიდენტო მმართველობის მომხრენი ამბობენ, რომ საპარლამენტო მმართველობის პირობებში არ არსებობს ხელისუფლების დანაწილება და დამოუკიდებელი სასამართლო, რომ იქ მოსამართლე ჩინოვნიკია და არა ხელისუფალი.

თუ დიდ ბრიტანეთში, ვფრ-ში იტალიაში, ავსტრიაში და სხვა სა-

პარლამენტო ქვეყნებში ხელისუფლების დანაწილება არ არსებობს, ეს მხოლოდ იმაზე მეტყველებს, რომ ამგვარი დანაწილება აუცილებელი არ ყოფილა ქვეყნის ნორმალური, დემოკრატიული განვითარებისათვის.

რაც შეეხება იმ ზრს, თითქოს საპარლამენტო ქვეყნებში სასამართლო დამოუკიდებელი არ არის, ამის მტკიცება, ვფიქრობ, უმართებულოა. მაგალითად, გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში ამჟამად 20000 მოსამართლეა, რომელთა უმეტესობა სიცოცხლის ბოლომდე დარჩება მოსამართლედ და ისინი მხოლოდ სამართალსა და კანონს ემორჩილებიან.

გარდა ამისა, საკითხი საპრეზიდენტო რესპუბლიკა გვინდა თუ საპარლამენტო, მჭიდროდ უკავშირდება ქვეყნის ფედერალურ-სამხარეო მოწყობას. საქართველო ფედერალური მოწყობისთვის არის გაჩენილი, იმგვარი მოწყობისთვის, როგორიც არის ფფრ-ში, ავსტრიაში.... საქართველოს ფედერალური მოწყობის პროცესი დაწყებულია, მაგრამ შუა გზაზეა შეჩერებული. იგი უნდა გაგრძელდეს და დასრულდეს, რადგანაც ეს არის ტერიტორიული მოწყობის ყველაზე ბუნებრივი ფორმა ისეთი ქვეყნებისთვის, როგორიც საქართველოა. ხოლო ფედერალიზმის სამხარეო მოწყობის პირობებში ძლიერი საპრეზიდენტო მმართველობა ფიქციაა, რასაც მოწმობს თუნდაც თბილისისა და ბათუმს შორის არსებული ამჟამინდელი დაძაბული ურთიერთობა.

მართალია, აშშ-ც ფედერალური სახელმწიფოა და იქ ამავე დროს ძლიერი საპრეზიდენტო მმართველობაც არის, მაგრამ ეს უთუოდ იმით, რომ ამერიკული ფედერალიზმი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ხელოვნური ფედერალიზმია; მას ფესვები ქვეყნის ფეოდალურ წარსულში არა აქვს გადგმული.

ფიქრობენ, რომ ფედერალიზმი სეპარატისტულ ტენდენციებს გააღვივებს: განსაკუთრებით ემინიათ მეგრული სეპარატიზმის. გამორიცხულია! ეს რომ შესაძლებელი იყოს, საუკუნეების წინათ მოხდებოდა. საქართველოს არც ერთ კუთხეს დამოუკიდებელ პოლიტიკურ-ეკონომიკურ ერთეულად არსებობა არ შეუძლია.

ფედერალური სამხარეო-მოწყობის მრავალ დადებით მხარეთაგან ერთს დავასახელებ, ამჟამად ყველაზე მნიშვნელოვანს: ფედერალიზმი არის საიმედო ჯებირი გლობალიზაციის ნეგატიური შედეგების წინააღმდეგ აღმართული.

ამრიგად, ფედერალური სამხარეო მოწყობა პლუს საპარლამენტო რესპუბლიკა, ხოლო პრეზიდენტი მხოლოდ წარმომადგენლობითი ფუნქციით საქართველოსთვის ყველაზე მისაღები ჩანს.

მარინა მუსხელიშვილი. ზოგადად ალბათ მისასაღებელი იქნებოდა საქართველოში საპარლამენტო სისტემის ჩამოყალიბება. მაგრამ რეალური ვითარებიდან გამომდინარე, გარკვეული ეჭვები მინდა გამოვთქვა

საქართველოში საპარლამენტო მმართველობაზე გადასვლის შესაძლებლობასთან დაკავშირებით.

მე დავეთანხმებოდი ბატონ გიანოდias იმაში, რომ ამ საკითხთან დაკავშირებით არსებულ მოსაზრებათა შორის ძირითადი წყალგამყოფი შემდეგია: ნაწილი ოპტიმისტურად მიიჩნევს, რომ ფორმალური პოლიტიკური ინსტიტუტების გამზნული გარდაქმნით შესაძლებელია არასასურველი პოლიტიკური პრაქტიკის თავიდან აცილება. ასე, მაგალითად, პარტიებისთვის საპარლამენტო არჩევნებში 7-პროცენტიანი ბარიერის დაწესება ხელს შეუწყობს პარტიების გამსხვილებას და, საბოლოო ჯამში, პოლიტიკურ არენაზე რამდენიმე დიდი პარტიის დარჩენას, იდეალურ ვარიანტში – ორპარტიული სისტემის ჩამოყალიბებას. სხვებს პესიმისტურად მიაჩნიათ, რომ საზოგადოების მოწყობა, მისი შინაგანი სტრუქტურა უფრო მეტად განსაზღვრავს რეალურ პოლიტიკურ პრაქტიკას, ვიდრე ფორმალური პოლიტიკური ინსტიტუტები.

მე პირადად ღრმად მჯერა, რომ საზოგადოებრივი მოწყობის კულტურული, ეკონომიკური და სოციალური ასპექტები უდიდეს გავლენას ახდენს ამა თუ იმ პოლიტიკური ინსტიტუტის რეალური ფუნქციონირების ხასიათზე.

საქართველოში პრეზიდენტის პოსტი რომც გაუქმდეს და სისტემა გახდეს წმინდა საპარლამენტო, შევარდნაძის ფაქტორიც რომ გამოი-

რიცხოს, საკვებით შესაძლებელია მაინც ის მივიღოთ, რაც დღეს არსებობს. ანუ, გარკვეული პერიოდის შემდეგ, რომელიც იქნება ერთობ ქაოტური და რომლის დროსაც არაერთი პრემიერ-მინისტრი გამოიცვლება, ამ პოსტზე აღმოჩნდება ისეთი პიროვნება, რომელიც მოახერხებს თავისი თანამდებობის დე-ფაქტო პრეზიდენტის თანამდებობად გადაქცევას. შესაბამისი ძალაუფლების თავის ხელში კონცენტრირებას.

შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ჩვენთვის საპარლამენტო სისტემის შემოღების სირთულე უკავშირდება საზოგადოებრივი სფეროს არარსებობის საკითხს. საპარლამენტო სისტემა ზოგადად ბევრად უფრო დამოკიდებულია საზოგადოებრივი სფეროს არსებობაზე, ვიდრე საპრეზიდენტო. საპრეზიდენტო სისტემა (თუმცა კი არადემოკრატიული) შეიძლება აღმოჩნდეს მასზე ბევრად უფრო მდგრადი და სტაბილური იმ ვითარებაში, როდესაც საზოგადოებრივი სფერო არ არსებობს.

ხოლო ვინაიდან კერძო სფეროსგან მკვეთრად გამოყოფილი საზოგადოებრივი სფეროს არსებობა არის თანამედროვე მოვლენა, აქ დგება საზოგადოების მოდერნიზებულიობის, მისი თანამედროვეობასთან მიმართების საკითხი. რომ არ ჩამოვთვალოთ ის უამრავი პარამეტრი, რომელიც მოდერნიზებულ საზოგადოებას ახასიათებს, აღვნიშნავ მხოლოდ იმას, რომ თანამედროვეობა ხასიათდება უნივერსალისტური ინსტიტუტების არ-

სებობით. ხოლო ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მექანიზმი, რომელიც ახდენს პოლიტიკური სფეროს უნივერსალიზაციას (და, შესაბამისად, საზოგადოებრივი სფეროს ფორმირებას კერძო სფეროს გვერდგვერდ) არიან იდეოლოგიური პოლიტიკური პარტიები და თანამედროვე უნივერსალისტური იდეოლოგიები. არც ერთი და არც მეორე საქართველოს პოლიტიკაში დიდ როლს არ თამაშობს, და ვერც შეიქმნება იოლად საპარლამენტო სისტემის შემოღების გზით.

და მაინც, თუ არ ვიქნებით დეტერმინისტები, და თუ არ მივანიჭებთ ამა თუ იმ მიდგომას აბსოლუტურ, განმსაზღვრელ მნიშვნელობას, უნდა დავეთანხმოთ იმას, რომ შეიძლება სასურველი აღმოჩნდეს როგორც გარკვეული ცვლილებები ფორმალური პოლიტიკური ინსტიტუტების მოწყობაში, ისე საქართველოს კონსტიტუციის თანდათანობითი, მიზანდასახული გარდაქმნა. ეს გარდაქმნა შეიძლება ფრთხილად და ევოლუციურად განხორციელდეს, მის შედეგად შექმნილი ინსტიტუტების რეალური ფუნქციონირების რეფლექსური გათვალისწინებით.

პრემიერ-მინისტრის პოსტის შემოღება სწორედ ერთ-ერთი ამგვარი გარდაქმნა იქნებოდა, არა აქვს მნიშვნელობა რა უფლებამოსილებით იქნება აღჭურვილი ეს პრემიერ-მინისტრი. ნებისმიერ შემთხვევაში ახალი ელემენტის შემოტანა ძალაუფლების და პასუხისმგებლობის ჰორიზონტალური გადანაწილების თვალსაზრ-

სით იმის შესაძლებლობას მაინც შექმნის, რომ გაიხსნება გზა რეალური პოლიტიკური პრაქტიკის უფრო ცივილიზებული დალაგებისკენ.

ასე რომ, კარგი იქნებოდა, საზოგადოებაში გაცხოველებულიყო დისკუსია პრემიერ-მინისტრის პოსტის შემოღებასთან დაკავშირებით.

რამაზ საყვარელიძე. შესვენების ხემსმა გამახსენა, რომ გუშინ მოვხვდი ჩინურ რესტორანში, რომელსაც სახელად ერქვა... „პეკინო“. რესტორანში შესვლამდე ძალიან გაგვაშინარულა ჩინური სამზარეულოს ამ სახელმა. ჩინური კერძები ბრწყინვალედ იყო დამზადებული და რესტორანიდან გამოსულებს მისი სახელი აღარ გაგვხსენებია. მე მეჩვენება, რომ დღესაც იმავე მოვლენის მოწმე ვარ, ოღონდ სხვა თემზე და სხვა მასშტაბში.

ჩვენ ბევრს ვკამათობთ, წინასწარ მნიშვნელოვანი გვეჩვენება, მაგრამ მერე შეიძლება არ ჰქონდეს მნიშვნელობა, რას დავირქმევთ – საპრეზიდენტო თუ საპარლამენტო რესპუბლიკას. პრეზიდენტი უფლებების კონცენტრაციით გვაშინებს, მაგრამ საპარლამენტო რესპუბლიკაში პარლამენტის თავმჯდომარე გახდება პოლიტიკის ღერძი (ზვიად გამსახურდია მხოლოდ უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარე იყო დასაწყისში). აქვს მნიშვნელობა, რომელი კაცის გარშემო დატრიალდება ქვეყანა, ღერძს რაზე ავაგებთ? პარლამენტის თავმჯდომარე თუ ამოიღებს ამ ქვეყანას ილლიის

ქვეშ, მერე ვიტყვით, რომ ეს არ ვარა და ისევ საპრეზიდენტო მმართველობაზე გადავიდეთ. და ასე ვაქანაოთ ეს კონსტიტუცია წინ და უკან?! ეს საკითხი დგას.

დავუშვათ, ქართველებს გვაქვს ტენდენცია, რომ ვიღაცა ერთზე უნდა აიგოს ქვეყანა, ამ დროს ევროპული დემოკრატია ხელისუფლების გაშლას და განაწილებას გულისხმობს. რას უნდა ველოდოთ ამ ორი ტენდენციის ფონზე? ნებისმიერი კულტურის იმპორტზე (მათ შორის მართვის კულტურისა) გავლენას ახდენს ის ნიადაგი, რომელზედაც შემოდის კულტურა. შემოტანილი იყო ჩვენთან ქრისტიანობა, მაგრამ ვართ ერთნაირი ქრისტიანები ჩვენ, ბერძნები, იტალიელები, ესპანელები და სხვანი და სხვანი? რამ უფრო დიდი გავლენა იქონია ჩვენს ქრისტიანობაზე – ჩვენმა ქართულმა მენტალიტეტმა თუ ქრისტიანობის თეოლოგიურმა სისტემამ? და, საერთოდ, რამ შექმნა ჩვენი კულტურა, ევროპულმა (ანუ ქრისტიანულმა) მსოფლმხედველობამ (რომლის დაწევას ახლა ასეთი თავგამოდებით ვცდილობთ), თუ ჩვენმა ნახევრად ზიურმა ცხოვრების წესმა? ამ კითხვებზე ცალსახად პასუხი ძნელია. ფაქტია, რომ ჩვენი მენტალიტეტის უგულებელოფა შეუძლებელია. მე მეეჭვება, რომ მართვის რა წესიც არ უნდა შემოვიტანოთ, ჩვენი მენტალიტეტი მასზეც მოახდენს გავლენას. კი, ჩვენ ხასიათში კორექტივებს გააყეთებს თვით დემოკრატია, მაგრამ მას „გა-

ვაქართველებით“, ჩვენი თაობა თუ არა, მომავალი თაობები მაინც (ჩვენ თაობაში „ახალი ცოცხის“ ეფექტი იმუშავებს). ხოლო, თუ „გავაქართველებით“ და მაინც პირამიდული იქნება საპარლამენტო რესპუბლიკაც, დავფიქრდეთ იმაზე, ამ შემთხვევაში როგორი იქნება სწორი გადაწყვეტილება, თუ ჩვენი ხასიათი უნდა გავითვალისწინოთ.

ჩვენზე მეტად ველური, ძალისმიერი და მაფიოზური იყო ამერიკა მაშინ, როცა ის თავის სახელმწიფოებრიობას აყალიბებდა; დიალოგი ადამიანებს შორის, ძირითადად, ტყვიით იყო გაშუალებული. დღევანდელი ამერიკა მიიღეს იმით, რომ კანონის ფარგლებში მოაქციეს ის, რაც მათ სისხლში იჯდა: არ დაუწყეს ბრძოლა საკუთარ ხასიათს. უბრალოდ, საკუთარ ხასიათს მისცეს სტრუქტურული სახე და მიიღეს ის შედეგი, რასაც სტრუქტურისა და ხასიათის შერწყმა ჰქვია.

საპარლამენტო რესპუბლიკის მომხრეების ერთ-ერთი არგუმენტი ისაა, რომ ჩვენ ხასიათში გვაქვს რაღაც სხვა და, მოდი, დაუპირისპიროთ მას საპარლამენტო მმართველობა. ეს ხელოვნური დაპირისპირება კიდევ უფრო პარადოქსულ და არაპროგნოზირებად შედეგებს მოგვცემს. თუ ხასიათში გვაქვს ერთ პირზე ორიენტაცია, მოდით, ეს ხასიათი მოვქციოთ სტრუქტურულ ჩარჩოებში, რისკენაც არის უკვე გადადგმული ნაბიჯი და შეიქმნას იურიდიულად, პოლიტიკურად და სტრუქ-

ტურულად გამართული საპრეზიდენტო ხელისუფლება. ამ გადაწყვეტილებისკენ გვიბიძგებს ფსიქოლოგია და ზემოთმოყვანილი ამერიკული მაგალითი.

კიდევ ერთი მომენტი. ჩვენ ბუნებაში გვაქვს საქმის ჩაწყობა, ერთმანეთთან შეკვრა და ახლობლების შემოკრება გარშემო. სამხრეთული ქვეყანა ვართ და ეს ბუნებრივია. მაგრამ მაშინ რა უკეთესია: აღმასრულებელი (ანუ რეალური) ხელისუფლების პირველი პირი დაადგინოს პარლამენტმა, რომელშიც ასეთი საკარო თამაშები უფრო მოსახერხებელი იქნება, თუ ეს პირველი პირი თავად ხალხმა აირჩიოს? თუ აღმასრულებელი პირველი პირი არჩეული იქნება პირდაპირი არჩევნებით, პროცესები უფრო ღია იქნება. ეს ღიაობა-დახურულობა საქართველოსთვის შეიძლება ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი საკითხია, ვინაიდან საკარო ინტრიგების მრავალსაუკუნოვანი კულტურა ეკონომიკური თუ პოლიტიკური კრიზისების დიდ რისკს შეიცავს. წავიდეთ იმ გზით, რომ პარტიის გაყვანილი იყოს ესა თუ ის ხელისუფალი? ამით ხომ მეტი ინტრიგების, ანუ მეტი კრიზისების ასპარეზი იქმნება.

დადგენილია, რომ ქარხნის მართვაშიც კი დემოკრატია ავტორიტარულ მართვას მაშინ სჯობს, როცა თანამშრომლებს აქვთ მაღალი პროფესიული დონე. თუ პროფესიული დონე დაბალია, დემოკრატიით მიღებულ უფლებებს არასწორად იყენებს

ადამიანი და წარმოება ინგრევა. თუ ვაღიარებთ, რომ ჩვენი პოლიტიკური სპექტრი ძალზე ღარიბია, რომ დაბალი პოლიტიკური კულტურა აქვთ მოსახლეობასაც და პოლიტიკოსებსაც, ვისთვის გინდათ უფლებების გადანაწილება – არაპროფესიონალებისთვის? ეს ხომ დაანგრევს ქვეყანას?!

ამავე მიზეზით არ წავიდა თავის დროზე ამერიკაც საპარლამენტო მმართველობაზე; მაშინ იგი დაბალი პოლიტიკური კულტურის ქვეყანა იყო. მართვაც კულტურას ითხოვს და სუბიექტისთვის (ადამიანისთვის, პარტიისთვის, ხალხისთვის), რომელსაც მართვის კულტურა არ გააჩნია, ხელისუფლების სრულად გადაცემა საშიფათოა ის.

ასე რომ, ჩემი აზრით, არათუ გემოვნების საკითხი არ არის პოლიტიკური წყობა (მაგალითად, ისეთი, როგორც ჩინური რესტორნისთვის სახელის არჩევა), არამედ იგი საქართველოს ყოფნა-არყოფნის საკითხია, რადგან საპარლამენტო მმართველობა მწვანე შუქს მისცემს ჩვენს ყველა პოლიტიკურ მანეიერებას. ბევრი რამ, რაც ჩვენ დღეს არ მოგვწონს (პოლიტიკური კონიუქტურის პრიმატი პროფესიონალიზმზე, „გუნდური“ უპასუხისმგებლობა, კორუფცია და სხვა ამგვარი), იმის შედეგია, რომ ნაწილობრივ საპარლამენტო მმართველობა გვაქვს. ჩვენ იურიდიულად გავყავით პრეზიდენტის და პარლამენტის ხელისუფლება, მაგრამ პოლიტიკურად დავაკავშირეთ

ისინი, რადგან პრეზიდენტი მმართველი პარტიის თავმჯდომარეა. ეს ნაწილობრივ ეწინააღმდეგება ხელისუფლების დაყოფის პრინციპს. ამ დარღვევამ ბევრი უბედურება აგვაშორა თავიდან, მაგრამ ბევრიც სხვა უბედურება დაგვატეხა. ასე, რომ საპარლამენტო მმართველობის ის ელემენტები, რაც დღეს უკვე გვაქვს, დასაიმედებელს არაფერს გვიჩვენებს. ამიტომ, თუ რაიმე უნდა შეიცვალოს კონსტიტუციაში, საპრეზიდენტო და საპარლამენტო ხელისუფლების პოლიტიკური დაყოფის დაკანონებაა.

ეს არგუმენტები მაიძულებს მგავიოდ უარყოფითი დამოკიდებულება მქონდეს საპარლამენტო მმართველობის შემოღების მიმართ. გმადლობთ.

ნინო ღურგლიშვილი. დღეისათვის საქართველოში მნიშვნელოვანი პოლიტიკური პრობლემების – და არა მხოლოდ პოლიტიკურის და არა მხოლოდ მნიშვნელოვანის – გადაწყვეტა ცალსახად პრეზიდენტის ნების შესაბამისად ხდება, პარლამენტი კი, სხდომებზე გაუთავებული ლაპარაკის დიდი სიყვარულის მიუხედავად, პოლიტიკურად დუმს. ეს ორი მიზეზით შეიძლება იყოს განპირობებული: 1. ჩვენი პრეზიდენტი, როგორც იგი მისსავე წინასაარჩევნო კომპანიის დროს იყო რეკლამირებული, მართლაც იშვიათი ნიჭისა და უნარის მქონე პოლიტიკოსია და ერთადერთია იმ თვალსაზრისით, რომ ქვეყნისათვის სასიყვეთო გადაწყვეტილებების მიღების უნარი მთელ საქართველოში

მხოლოდ მას შესწევს; 2. საქართველოს პარლამენტი პრინციპულად უუნაროა გამოიყენოს მის ხელთ არსებული პოლიტიკური ბერკეტები, რის გამოც იგი იოლად სამართავია არა მხოლოდ პოლიტიკური გენიის, არამედ ყოვლად ჩვეულებრივი, მაგრამ გამოცდილი ლიდერის მიერ. ან, ცხადია, შესაძლოა, ეს ორივე ფაქტორი ერთდროულად მოქმედებდეს.

განვიხილოთ პირველი. პოლიტიკოსის გენიალურობა მარტივად შეიძლება შემოწმდეს მისი საქმიანობის რეზულტატებით. შევარდნაძის პრეზიდენტობის ყველაზე აღიარებული, ასევე საარჩევნო კომპანიის დროს მიხივე პარტიის მიერ რეკლამირებული შედეგი ქვეყანაში მიღწეული სტაბილურობაა. ქუჩებში, მართლაც აღარ დარბიან ავტომატებით, მაგრამ ეს სტაბილურობა, სინამდვილეში, უხელფასოდ მომუშავე უზარმაზარი საპოლიციო აპარატის სტაბილურ თვითნებობაზეა დამყარებული, შესაბამისად, სახეზე გვაქვს ადამიანის უფლებათა სტაბილური დარღვევები, სტაბილურად გადაუჭრელი სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები, სტაბილური მექრთამეობა, სტაბილური კორუფცია, სტაბილურად ღიად დარჩენილი აფხაზეთისა და ათეულობით ათასობით იძულებით გადაადგილებული პირის პრობლემა, რაც მთავარია, იმის სტაბილური მოლოდინი, რომ ეს ყველაფერი ძალიან მალე არ გამოსწორდება. ცხადია, უარესის შესაძლებლობას არ გამოვრიცხავ, მაგრამ, ჩემი აზრით, ეს ჩამო-

ნათვალნი პირველ ჰიპოთეზას ძირფესვიანად უარყოფს.

რჩება მეორე; უნდა ვაღიაროთ, რომ საქართველოს დღევანდელი პარლამენტი პოლიტიკურად უუნარო, უფრო მეტიც, უმწეოა. თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ საქართველო პატარა ქვეყანაა, იგი მეტნაკლები სისრულით ასახავს ქვეყნის საერთო პოლიტიკურ პოტენციალს და მომავალი პარლამენტის შემადგენლობა დღევანდელისაგან დიდად ალბათ არ იქნება განსხვავებული.

რას მოგვცემს ასეთ პირობებში საპრეზიდენტო რესპუბლიკის საპარლამენტოთი შეცვლა?

პარლამენტის უფლებათა რაოდენობრივი ზრდა, ამ უფლებებისადმი მის მიმართებას თვისებრივად, ცხადია, ვერ შეცვლის. საპრეზიდენტო რესპუბლიკის პირობებში პარლამენტის უფლებები საპარლამენტოსთან შედარებითაა შეზღუდული, თორემ თავისთავად არც ისე მცირეა, მაგრამ პარლამენტი მათ გამოიყენებს მაინც ვერ ახერხებს. აქედან გამომდინარე, დგება საკითხი: თუ პარლამენტს პრინციპულად ვერ გამოუყენებია მის ხელთ უკვე არსებული უფლებები, როგორ შეძლებს ისარგებლოს უფრო მეტი უფლებებით? შესაბამისად, საპარლამენტო რესპუბლიკის შემოღება საქართველოში იმ მოტივით, რომ ეს საკუთარი უფლებებით სარგებლობის უუნარო პარლამენტს აიძულებს, შეძლოს ამ უფლებათა გამოყენება, არაარგუმენტირებულად მიმაჩნია. გარდა ამისა,

ვფიქრობ, რომ დღევანდელ კონკრეტულ პირობებში, თუ ამას რაიმე შედეგი მოჰყვება, იგი აუცილებლად მავენე იქნება. ამით დღევანდელ „უალტერნატივო“ პრეზიდენტს შესაძლებლობა მიეცემა კიდევ ერთხელ გახდეს ქვეყნის ლიდერი. ქვეყანაში, სადაც ისედაც პოლიტიკურად აქტიური – პოზიტიური აზრით – ფიგურების დეფიციტია, შევარდნაძის ლიდერობა დამთრგუნველად მოქმედებს არა მხოლოდ პარლამენტზე, არამედ ზოგადად ქვეყნის პოლიტიკურ ფონზე. ჩემი აზრით, მისთვის კიდევ ერთი შანსის მიცემა – დღევანდელ პირობებში კი შევარდნაძისათვის შესაძლებლობა და სინამდვილე ფაქტობრივად ერთმანეთს ემთხვევა – საბოლოოდ დაავკირგვინებს მისი პიროვნების ირგვლივ არსებულ მითებსა და ქარიზმულობას. იგი ისევე აღიქმება საქართველოს პოლიტიკურ ბედისწერად, როგორც ერთ დროს ლ.ი. ბრეჟნევი – საბჭოთა კავშირისად.

რას მივიღებთ საპრეზიდენტო რესპუბლიკის დატოვების შემთხვევაში? შესაძლოა, შევარდნაძესთან შედარებით გაცილებით ნაკლებუნარიან პრეზიდენტს, „უპატრონოდ“ დარჩენილი პარლამენტის გრძელვადიან დაბნევას, მაგრამ ფსიქოლოგიურად თავისუფალ პოლიტიკურ ასპარეზს, რაც ჯანსაღი პოლიტიკის წარმოების აუცილებელი პირობაა. ხოლო ხალხის არასამართლებრივ მენტალიტეტზე, რომლის შესახებაც სემინარზე ბევრი ისაუბრეს, შოკური თერა-

პიის ეფექტი ექნება იმ ფაქტს, რომ ბოლოს და ბოლოს კანონს თვით შევარდნაძეც კი დაემორჩილა და ქვეყნის ლიდერი პირდაპირ საიქიოში კი არა, უბრალოდ, პენსიაზე გავაცილეთ სალ-სალამათი.

შენიშვნა: რადგან ჩემი გამოსვლისას დარბაზში იყო რეპლიკა – „რას გადაგიდნენ ამ შევარდნაძეს“ – დავაკონკრეტებ, რომ აღნიშნულ გვარს მხოლოდ საქართველოს დღევანდელი პრეზიდენტის სინონიმად ვიყენებ. ბატონ ე. შევარდნაძეს პირადად არ ვიცნობ და არავითარ შემთხვევაში, საკუთარ თავს მისადმი გადაკიდებულთა რიგს არ მივაკუთვნებ.

მიხეილ გოგატიშვილი. გვჭირდება თუ არა პრეზიდენტის ინსტიტუტი ე.შევარდნაძის შემდეგ? საქართველოში ამ კითხვაზე ნეგატიური რეაქცია იმიტომ ჩნდება, რომ საპრეზიდენტო ინსტიტუტი იდენტიფიცირებულია ქარიზმატულ ლიდერთან. საქართველოს თავის უახლეს ისტორიაში ორი პრეზიდენტი ახსოვს და ორივე ქარიზმატული ლიდერი. თუ იმედგაცრუება არსებობს საპრეზიდენტო ინსტიტუტის მიმართ ეს უმთავრესად თავად ქარიზმატულ ლიდერს ეხება და ამის გამო ეს ნეგაცია საპრეზიდენტო ინსტიტუტზეც გადადის. თუ კი მოსალოდნელია, რომ შემდგომში არ გვეყოლება ისეთი ტიპის ქარიზმატული ლიდერი როგორც ედვარდ შევარდნაძეა და ამიტომ აღარ არის საჭირო პრეზიდენტის ინსტიტუტი – საკითხის არა-

მართებულად დასმაა. ჩვენი პოლიტიკური მართვის სტრუქტურის ზში-რი ცვლა ძალაუვნებურად არასტაბილურობის განცდას ბადებს საზოგადოებაში და იწვევს არამართო პოლიტიკური მართვის ინსტიტუტებისადმი უპატივცემულობას, არამედ ანგრევს ელემენტარული კანონმორჩილების ჩვევებს. გარკვეულწილად ეს მომაგონებს სიტუაციას, რომელიც შედარებით დაბალი დონის მართვით სტრუქტურებში ხდება, როცა ხელმძღვანელი იცვლება. ამ შემთხვევაში ხდება მართვის სისტემის, კაბინეტების, თანამშრომლების მისადაგება ახალი უფროსისადმი ე.ი. ხდება მართვის მოდელის გადაკეთება ახალი უფროსის მოთხოვნების შესაბამისად. ზშირად ახალი ხელმძღვანელის მოღვაწეობის მთელი დრო გადის იმაში, რომ იგი მართვის სტრუქტურის გადაკეთებას უნდება და არა საკეთებელ საქმეს.

თავისთავად ცხადია რომ, საპრეზიდენტო ინსტიტუტის ცვლილება გამოიწვევს პოლიტიკური მართვის სტრუქტურის შეცვლას, რომელსაც შესაძლოა დიდი გართულებები მოჰყვეს. ამ შემთხვევაში საზრუნავი არა საპრეზიდენტო ინსტიტუტის ცვლილებაა, არამედ ამ ინსტიტუტის მართვის ეფექტურობა. პოლიტიკური მართვის სისტემა იმდენად არის ეფექტური, რამდენადაც იგი თვითმართვადია. სახელმწიფო მართვის სტრუქტურის ყოველი რგოლი უნდა იყოს კანონით დაცული და ფუნქციონალურად გამართლებული, რომელიც გაუძღვება თაო-

ბებს, კარგ და ცუდ მმართველსაც. მიზეზი იმისა, თუ რატომაც ღვას ეჭვის ქვეშ საპრეზიდენტო მმართველობა გამოწვეულია არა ამ ინსტიტუტის არაეფექტურობით, არამედ იმით, რომ საქართველოში არ განხორციელებულა და არც ხორციელდება პოლიტიკური მმართველობის ფუნქციონალური რეფორმა. ამის გამო ვერ ხდება უზარმაზარი ბიუროკრატიული აპარატის შემცირება და ნაცვლად იმისა, რომ უზარმაზარი ბიუროკრატიული სისტემის „სეკვესტრი“ მოვახდინოთ ბიუჯეტის სეკვესტრს ვეწვეით. აქიდან გამომდინარე, სრულიად ნათელია რა არის ჩვენი საზოგადოების ერთი ნაწილის ნეგატიური დამოკიდებულების მიზეზი საპრეზიდენტო მმართველობისადმი. ეს გამოწვეულია იმით, რომ საპრეზიდენტო მმართველობა ქვეყნის სტაბილურობისა და ერთიანობის გარანტად კი არ აღიქმება, არამედ ბიუროკრატიული სისტემისა და მასთან შერწყმული ნეპოტიზტური სტრუქტურის გარანტად.

პაატა გურგენიძე. ყველა, ვინც ჩემამდე გამოვიდა სიტყვით, გარკვეულ კონცეფციას ავითარებდა ქვეყნის ინსტიტუციური მოწყობის ამა თუ იმ მოდელის სასარგებლოდ. მათგან განსხვავებით მინდა გარკვეული პროგნოსტიკული მსჯელობა შემოგთავაზოთ ჩვენი სახელმწიფოს ორგანიზაციული პრინციპის შესაძლო ცვლილებასთან დაკავშირებით. აქვე მინდა შეგახსენოთ მონტესკიეს შეხედულება, რომლის მიხედვითაც თუ

მმართველობის პრინციპი ჯანსაღია, და ასეთ ჯანსაღ პრინციპად იგი უპირველესად დემოკრატიას ანუ რესპუბლიკას თვლიდა, ცუდი კანონებიც კარგ შედეგებს იძლევიან.

ამ უკანასკნელ მტკიცებულებაზე დარდნობით მინდა გამოვთქვა ჩემი სკეპტიციზმი სახელმწიფოს ინსტიტუციური მოწყობის ფორმის მნიშვნელობის შესახებ. თუნდაც კანონი, რომელიც საპარლამენტო მმართველობას ამკვიდრებს, ცუდი იყოს საპრეზიდენტო მმართველობის დამამკვიდრებელ კანონთან, მისი შედეგების სიკეთე მხოლოდ იმაზე იქნება დამოკიდებული არის თუ არა ქვეყანაში დემოკრატია, ანუ ხალხის მმართველობა, რომლის შესანარჩუნებლადაც არის საჭირო ზემოთხსენებული ინსტიტუტები და მათი დამამკვიდრებელი კანონები.

როგორც კობა კიკაბიძის მოხსენებაში დამაჯერებლად იყო წარმოდგენილი – საქართველოში პოსტკომუნისტურ ქვეყნებს შორის ერთ ერთი ყველაზე ავტორიტარული მმართველობაა. ძალაუფლების პრეზიდენტის ხელში კონცენტრაციით ხომ ჩვენ მხოლოდ უკრაინასა და ზოგიერთ შუაზიურ ქვეყანას ჩამოვრჩებით. ჩემი პოლიტიკური მსოფლმხედველობისათვის საქართველოს მმართველობის პრინციპის განვითარებადი ავტორიტარულობა ადრეც უდავო იყო. მე არ დავიწყებ ქართული ავტორიტარიზმის ჩემეული დისკურსის აქ წარმოჩენას, უბრალოდ აღვ-

ნიშნავ, რომ სხვათა შეფასების ჩემეულთან თანმთხვევამ გამაბედინა დღევანდელი მსჯელობა.

დიალ, თუ საქართველოში ავტორიტარიზმია, ანუ მმართველობის პრინციპი გახრწნილია (ჩემი შეხედულებით, იგი არც არასდროს აღორძინებულა უახლესი ისტორიის მანძილზე), უაზრობაა მისი ფორმალური ინსტიტუტების შეცვლის სიკეთეზე¹ ლაპარაკი. ეს დღევანდელი მსჯელობიდანაც მოჩანს, სადაც ყველა მომხსენებელმა საპარლამენტო და საპრეზიდენტო მმართველობები დაიცვა მხოლოდ როგორც ასეთნი და არა ჩვენი ქვეყნის კერძო მაგალითთან მიმართებაში. დემოკრატიულ ქვეყანაში მმართველობის ინსტიტუტები ვითარდება ისტორიული გამოცდილების დაგროვებით, ფუნდამენტზე მუდმივად ზედ დაშენების პრინციპით და არა ვინმე ერთის სურვილით ან თუნდაც ბრძენგაცის რჩევით. ეს ისეთივე პროცესია, როგორიც კანონთა აღმშენებლობა ჭეშმარიტად კონსტიტუციურ ქვეყანაში – ანუ, კანონი ძველ კანონს ემატება და ამდიდრებს, კი არ ჩანაცვლებს მას. ამიტომაც არის, რომ ყველა ჭეშმარიტად დემოკრატიული ქვეყანა თავისი სახელმწიფო ინსტიტუტებით ერთმანეთისაგან ძალზე განსხვავდება. უკვე ის ფაქტი, რომ საქართველოში პოსტკომუნისტური სინამდვილის მანძილზე მესამედ დგება საპარლამენტო და საპრეზიდენტო რესპუბლიკას შორის არჩევანის გაკეთების სა-

¹ ვვლისხმობ სიკეთეს ხალხისათვის და არა მმართველი ელიტისათვის

ჭიროება, მიუთითებს ჩვენს ქვეყანაში დემოკრატიის არარსებობაზე.

ამრიგად, საინტერესო ის კი არ არის – საპრეზიდენტო მმართველობა იქნება კარგი ხალხისთვის თუ საპარლამენტო – არამედ ის, თუ როგორ მოქცევა მმართველი ელიტა პრეზიდენტ შევარდნაძის მმართველობის კონსტიტუციური დასასრულის დადგომისას.

ჩემი აზრით, პრეზიდენტს საკმაოდ რთვად და შანსი აქვს იმისათვის, რომ დააკვირდეს და გაანალიზოს, თუ როგორ გადაინაცვლებს ფორმალური ძალაუფლება ხელიდან ხელში ჩვენდამი ყველაზე მსგავსი ავტორიტარული რეჟიმების პირობებში და რა შედეგები მოჰყვება თითოეულ ვარიანტს. რუსეთში ელცინმა თავისი ძალაუფლება მემკვიდრეობით გადასცა პოლიტიკურ ქონდრისკაცს, პუტინს, რომელსაც საკმაოდ მჭიდროდ აკონტროლებს ელცინის ე.წ. „ოჯახი“; მძიმედ ავადმყოფი ალიევი თავის შვილს, ილჰან ალიევს (ამჟამინდელი „მმართველი“ პარტიის ლიდერი) ამზადებს პრეზიდენტობისათვის; მოლდოვაშიც კი მოხდა ისეთი რამ, რაც შევარდნაძეს საინტერესო გაკვეთილად შეიძლება გამოადგეს – საპრეზიდენტო რესპუბლიკის ნაცვლად გამოცხადდა საპარლამენტო, რომელიც ამჟამინდელი პრეზიდენტის ვადის გასვლის შემდეგ შევა ძალაში.

რა თქმა უნდა, შევარდნაძე მართლაც ამ დაკვირვების შედეგებით არ იხელმძღვანელებს. იგი შეეცდება, საპრეზიდენტო ვადის დამთავრების

შემდეგ, ისეთ ინსტიტუციურ მოწყობაზე შეაჩეროს არჩევანი, რომელიც საშუალებას მისცემს უკეთესად მოახდინოს თავისი ახლანდელი ძალაუფლების ფორმალიზება მომავლისათვის შესაძლებელ ფარგლებში. ამისათვის, ჯერ ერთი, იგი დაინტერესებული იქნება, რაც შეიძლება, დაასუსტოს დღევანდელი პოლიტიკური ფიგურები, რათა გააფართოოს მომავალი არჩევანის შესაძლებლობის ფარგლები. შემდეგ: გაამჟღავნოს თავისი გადაწყვეტილება ყველაზე გვიან. ეს გადაწყვეტილება რომ მართლაც ყველაზე გვიან გამჟღავნდეს, იგი დღეს ეცდება ხელი შეუწყოს დისკუსიას ამჟამინდელ პოლიტიკურ დაჯგუფებათა შორის მომავალი ინსტიტუციური მოწყობის შესახებ. ამის გამო სულაც არ მიგვირს, როცა ამბობენ, 2005 წლის საპარლამენტო რესპუბლიკა შევარდნაძის ინტერესებში არისო. ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ პრეზიდენტს არჩევანი გაკეთებული აქვს. ეს არჩევანი შეიძლება შეჩერდეს როგორც პრეზიდენტის პოსტის შენარჩუნებაზე კონსტიტუციის შეცვლის გზით, ასევე ნებისმიერ სხვა პრეცედენტულ ვარიანტზე „მემკვიდრის“ დატოვების ჩათვლით. მიუხედავად ამისა, ამგვარი დისკუსიის დაწყებას შევარდნაძისთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს. ეს მას შესაძლებლობას მისცემს უკეთ შეაფასოს ამა თუ იმ არჩევანის მიმართ ელექტორატის შესაძლო განწყობა და მასზე ზემოქმედების შესაძლებლობანი.

მიუხედავად ზემოთქმულისა, მგონია, რომ საპარლამენტო რესპუბლიკა შევარდნაძისათვის და, მაშასადამე, ქვეყნის პოლიტიკური სტაბილობისათვის, ყველაზე ნაკლებ მიმზიდველი ვარიანტია. ძალაუფლების ერთ ხელში კონცენტრირების წლებს უკვალოდ არ ჩაუვლია. ამ პერიოდის მანძილზე პრეზიდენტმა შეძლო თავისი არაფორმალური გავლენის დიდი ნაწილის ფორმალიზება, რამაც ხელი შეუწყო „სტაბილიზაციის“ მიღწევას, რომლის სიკეთეებსაც დღევანდელი პოლიტიკური ელიტა უდავოდ აღიარებს. თუ საჭირო გახდება საპარლამენტო რესპუბლიკის შემოღება, ეს უთუოდ გაზრდის ნაპარალს შევარდნაძის ფორმალურ და არაფორმალურ ძალაუფლებას შორის, რამაც შეიძლება გამოაცოცხლოს პოლიტიკური ვნებათაღელვანი და ჩაითრიოს არა მარტო ამჟამინდელი პოლიტიკოსები, არამედ აქამდე რეპრესირებული პოლიტიკური ძალებიც.

ზემოთქმულის მხარდასაჭერად კიდევ ერთს ვიტყვი. არ არის სწორი, რომ საპარლამენტო და საპრეზიდენტო მმართველობა ერთნაირად კარგი ინსტიტუტებია. ისინი ერთნაირად კარგნი არიან, თუ საქმე გვაქვს დემოკრატიასთან, მაგრამ, როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს, ავტორიტარული მმართველობისათვის სიკეთე სწორედ საპრეზიდენტო ინსტიტუტშია. განვითარებული დემოკრატიის ქვეყნებში თანაბრად შეხედებით როგორც ერთ, ისე მეორე ინსტიტუტებს და მათ შორის ნაჯვარ ვარიანტებს,

როცა მსოფლიოს ავტორიტარული რეჟიმების უმეტესობა მონარქიასა და საპრეზიდენტო მმართველობის ფორმას ირჩევს.

გიორგი პაპუაშვილი. გამოშვებულ ლეგებმა ძირითადად უკვე ისაუბრეს სამივე (საპრეზიდენტო, ნახევრადსაპრეზიდენტო და საპარლამენტო) მმართველობის ფორმების დადებით და უარყოფით მხარეებზე და ამაზე ყურადღებას აღარ გაავამახვილებ. ვიტყვოდი მხოლოდ, რომ სამივე მათგანი დემოკრატიული მმართველობის ფორმებს წარმოადგენს. მათი მიღება-არმიღება იმავე ცივილიზებული დასავლეთის სახელმწიფოებში სხვადასხვა პოლიტიკური, სოციალური, ისტორიული თუ პიროვნული ფაქტორის გათვალისწინებით მოხდა.

თუ გავიხსენებთ გერმანიის (ნაწილობრივ, იტალიის) მაგალითს, იქ მე-2 მსოფლიო ომის შემდეგ, ფაქტიურად, ომში გამარჯვებული სახელმწიფოების (უმთავრესად აშშ-ის) ზეგავლენით მოხდა დღეს არსებული კონსტიტუციური წყობის დამყარება. იმისათვის, რომ არ მომხდარიყო ოდნავი შესაძლებლობის დაშვებაც კი ჰიტლერის მსგავსი რეჟიმის დამყარებისა, დამკვიდრდა საპარლამენტო სისტემა. ესპანეთშიც მსგავსი პროცესები განმეორდა (თუმცა, კონსტიტუციური რეჟიმის გარედან თავსმოხვევა ნაკლებად იყო), როცა 70-იან წლებში ფრანკოს რეჟიმის შემდეგ ამჯობინეს საპარლამენტო სისტემის შემოღება (მართალია, კონსტიტუცი-

ური მონარქია დამყარდა, მაგრამ ჩვენთვის საინტერესო საკითხის განხილვისას იგი შეიძლება მივიჩნიოთ საპარლამენტო სისტემის სახეობად). აქაც ძირითადი მიზეზი იგივე იყო: ავტორიტარული რეჟიმის მწარე გამოცდილების გამო არ უნდოდათ დაეშვათ ძლიერი პიროვნებისა და ხალხის მანდატის საფუძველზე აპელირებადი ძლიერი ხელისუფლების მოსვლა სათავეში.

ინგლისის მაგალითს თუ ავიღებთ, იქ მეფის „ტირანიის“ აღსაკვეთად პარლამენტმა აიღო მთელი პასუხისმგებლობა თავის თავზე და სწორედ ინგლისში მიეცა სათავე საპარლამენტო სისტემის დაფუძნებას ჯერ კიდევ წინა საუკუნეებში.

საფრანგეთს რაც შეეხება, როგორც ცნობილია დე გოლმა რეფერენდუმის საშუალებით მოახერხა ძლიერი საპრეზიდენტო სისტემის (თუმცა სამეცნიერო ლიტერატურაში მას ნახევრადსაპრეზიდენტო ან შერეულ სისტემას უწოდებენ) დამკვიდრება ქვეყანაში. საფრანგეთში ასეთი ძლიერი საპრეზიდენტო სისტემის შემოღება მოხდა ქვეყანაში პოლიტიკური ინსტიტუტების კრიზისისა და ტერიტორიული ერთიანობის საფრთხის ფონზე (ალჟირის კრიზისი).

ამერიკაშიც საინტერესო წინასიტორია ჰქონდა კლასიკური საპრეზიდენტო სისტემის ჩამოყალიბებას. სინამდვილეში, აქ პოვა განვითარება ლოკის, შემდგომ მონტესკიესა და სხვების მიერ წამოწეულმა ხელისუფ-

ლების დანაწილების იდეამ, როდესაც ხელისუფლების სამივე შტო, საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო, დამოუკიდებელია და ურთიერთგაწონასწოებისა და დაბალანსების პრინციპს ეყრდნობა. თავიდან საკმაოდ სუსტი საპრეზიდენტო ინსტიტუტი იყო განსაზღვრული, თვით შტატების ფედერაციაც უფრო კონფედერაციულ საწყისეზე იყო აგებული. მაგრამ შემდგომ ნათელი გახდა, რომ სხვადასხვა შტატის ერთიან ფედერაციულ სახელმწიფოს არეალში ეფექტური მართვისათვის ძლიერი სასამართლოს, ძლიერი პარლამენტის (კონგრესის) გვერდით აუცილებელი იყო ძლიერი აღმასრულებელი ხელისუფლება პრეზიდენტის სახით. სწორედ ამის ნიადაგზე მოხდა ამჟამინდელი სისტემის ჩამოყალიბება.

საინტერესოა არსებული სისტემის საქართველოში დაფუძნების ისტორია. 1990 წელს **მრგვალი მაგიდის** სათავეში მოსვლისას არსებობდა უზენაესი საბჭოების სისტემა, რომელიც შეიძლება საპარლამენტო მმართველობის მსგავსი იყო, მაგრამ მაინც არ ჯდებოდა ამ სისტემის ფარგლებში. 1991 წელს საპრეზიდენტო პოსტის შემოღება და გამსახურდიას პრეზიდენტად არჩევა გამსახურდიას ქარიზმატული პიროვნული ფაქტორების გარდა განპირობებული იყო ერთი მხრივ, ახლად შემოღებული სსრკ-ის პრეზიდენტის ინსტიტუტის დაპირისპირების სურვილით, მეორე მხრივ – ძლიერი საპრეზიდენტო

ცენტრალური ხელისუფლებით ქვეყანაში სეპარატისტული ტენდენციების დასაბალანსებლად. გამსახურდიას რეჟიმის ძალით შეცვლის შემდეგ, როგორც გახსოვთ, 1992 წელს არჩეული პარლამენტის მიერ მოხდა მსოფლიო პრაქტიკაში ალბათ სრულიად უცნობი სისტემის დაგვიდგება: საკანონმდებლო ხელისუფლების – პარლამენტის თავმჯდომარე – ფაქტიურად, აღმასრულებელი ხელისუფლების ხელმძღვანელიც შეიქმნა. ეს მოხდა შევარდნაძის ფაქტორის გათვალისწინებით; გამსახურდიას პრეზიდენტობის გამოცდილებიდან გამომდინარე, არ უნდოდათ საპრეზიდენტო ხელისუფლების დაშვება, მაგრამ ასევე ნათელი შეიქნა, რომ მართო პარლამენტის თავმჯდომარის პოსტზე შევარდნაძეს ქვეყნის მართვის რეალური ბერკეტები ისედაც სუსტი სახელისუფლო ინსტიტუტების ფონზე არ ექნებოდა. ამიტომაც მას დამატებით განესაზღვრა სახელმწიფოს მეთაურის პოსტიც მთავრობის ზოგადი ხელმძღვანელობის ფუნქციებით.

კარგად გვახსოვს, რა პირობებში მოხდა 1995 წელს კონსტიტუციის მიღება და დღევანდელი ამერიკული ტიპის სპრეზიდენტო სისტემის შემოღება. საკონსტიტუციო კომისიის ვარიანტი, რომელსაც შევარდნაძის მომხრეები უჭერდნენ მხარს, ითვალისწინებდა რუსეთში არსებული ვარიანტის მსგავს ნახევრადსპრეზიდენტო სისტემის შემოღებას. ოპოზიცია (რესპუბლიკელების სახით) მხარს

უჭერდა საპარლამენტო სისტემის ვარიანტს. კონსტიტუციის მისაღებად აუცილებელი იყო პარლამენტის წევრთა ხმების ორი მესამედის რაოდენობა, რაც შევარდნაძის მომხრეებს არ გააჩნდა. საბოლოოდ, ადგილი ჰქონდა კონსენსუსს – შევარდნაძისა და ოპოზიციის (დიდი ნაწილის) შეთანხმება მოხერხდა. ამის მიზეზი (გარდა პოლიტიკური ძალების ურთიერთკომპრომისისზე წასვლის უნარის) იყო ის, რომ ამერიკული ტიპის საპრეზიდენტო სისტემა დაფუძნებულია ხელისუფლების დანაწილებისა და გაწონასწორების პრინციპზე, როდესაც არსებობს ძლიერი პარლამენტი, ძლიერი პრეზიდენტი და ძლიერი სასამართლო ხელისუფლება. არც პარლამენტს შეუძლია აღმასრულებელი ხელისუფლების (პრეზიდენტი) დათხოვნა და არც პრეზიდენტსა აქვს უფლება დაითხოვოს პარლამენტი. ოპოზიციამ ამით მიაღწია იმას, რომ არ გასულიყო მათთვის არასასურველი ნახევრადსპრეზიდენტო სისტემის მოდელი, როცა პრეზიდენტს პარლამენტის დათხოვნის უფლება ექნებოდა, ხოლო ხელისუფლების მომხრეებმა, თუმცა, ბოლომდე ვერ მიიღეს სასურველი სისტემა, მაგრამ მიიღეს მაინც საკმარისი უფლებამოსილებებით აღჭურვილი საპრეზიდენტო ინსტიტუტი.

დღეს აქტიურად დაიწყო საუბარი არსებული სიტემის შესაძლო ცვლილებაზე. როგორც გახსოვთ, ეს საკითხი თვით საპარლამენტო უმრავლესობის მხრიდანაც აქტიურად

დაისვა 1998 წლის ზაფხულში. მთავარ პრობლემად მაშინ დასახელდა ის, რომ აღმასრულებელი ხელისუფლების ერთპიროვნული პასუხისმგებლობის პირობებში ძნელი იყო ცალკეული მთავრობის წევრებისა თუ მთელი მთავრობის გუნდური პასუხისმგებლობის პრინციპის განხორციელება. ეს პრობლემა არსებული სისტემის ფარგლებში ალბათ ნამდვილად არსებობს.

არსებული საპრეზიდენტო მმართველობის ფარგლებში ძნელია ვისაუბროთ პარტიული პასუხისმგებლობის მექანიზმებზეც. როცა ამბობენ, რომ დღეს გვყავს მმართველი პარტია, იურიდიულად ნონსენსთან გვაქვს საქმე, რადგან ამერიკული ტიპის სისტემის ფარგლებში მისი არსებობა შეუძლებელია. საპარლამენტო უმრავლესობის პარტია კი არ აყალიბებს აღმასრულებელ ხელისუფლებას, არამედ პრეზიდენტი, რომელიც ხალხის მიერ მიღებული მანდატის საფუძველზე წარმოადგენს აღმასრულებელი ხელისუფლების ერთადერთ ხელმძღვანელს და აყალიბებს მთავრობას (რომელიც მის საკონსულტაციო ორგანოდ ითვლება). ასე რომ, საპარლამენტო უმრავლესობის პარტია სამართლებრივი თვალსაზრისით ვერ ჩაითვლება მმართველ პარტიად და შესაბამისად – სამართლებრივი პასუხისმგებლობის მქონედ.

საუბარი იყო სხვა მმართველობის ფორმების შემოღების აუცილებლობაზე. ნახევრადსაპრეზიდენტო

(ფრანგულ მოდელი) სისტემასთან დაკავშირებით. აქ იყო ნახსენები იყო მისი ნაკლოვანი მხარეები. დავამატებ მხოლოდ, რომ ეს სისტემა ძალიან სახიფათოა ჩვენთვის, მისი ვარიაციები რუსეთში და განსაკუთრებით შუა აზიაში საკმაოდ ძლიერ საპრეზიდენტო ხელისუფლებას გვაძლევს, რომლებიც საშინო ფორმებში შეიძლება გადაიზარდოს. ამასთანავე, ამ სისტემის ფარგლებში ნებისმიერ შემთხვევაში საკმაოდ რთული განსასაზღვრავი იქნება, როგორ გაინაწილებენ აღმასრულებელ ხელისუფლებას პრეზიდენტი და მთავრობა. აქ ძალიან ფრთხილი მიდგომაა საჭირო. ძნელია, ზუსტად გაიჯნო, ვინ რა დოზით გაინაწილებს პასუხისმგებლობას საგარეო პოლიტიკის, უშიშროებისა თუ ძირითად ეკონომიკურ მიმართულებებზე. საფრანგეთის მაგალითი ამ შემთხვევაში ნაკლებად გამოგვადგება გარდამავალ ეტაპზე მყოფ სახელმწიფოში, რადგან იქაც კი კონსტიტუციით სრულყოფილად არაა განსაზღვრული ყველაფერი.

საპარლამენტო სისტემის აკარგიანობაზეც დეტალურად იყო საუბარი და გამომსვლელების დიდი ნაწილი, როგორც ჩანს, საქართველოში ამ სისტემის შემოღების მომხრეები არიან. მე ალბათ ცოტა თავს შევიკავებდი ამ ეტაპზე ამ სისტემის მხარდასაჭერად. დავუშვათ, უკვე არსებობს საპარლამენტო მმართველობა. წარმოვიდგინოთ, რომ ერთი პარტია (ან პარტიების კოალიცია) ქმნის აღმასრულებელ ხელისუფლებას. მა-

შინ, როდესაც ჯერ კიდევ სუსტი და განუვითარებელია პარტიული სისტემა, პარტიების მოსახლეობისადმი პასუხისმგებლობის მექანიზმები, სუსტია სამოქალაქო საზოგადოების ინსტიტუტები, პრაქტიკულად შეუძლებელია პარლამენტსა და მთავრობაში წამროდგენილი ერთი და იმავე პოლიტიკური ძალების გაკონტროლება. ამიტომ დღევანდელ სიტუაციაში ნაადრევად მიმაჩნია საპარლამენტო სისტემაზე გადასვლა.

ჩემი აზრით, დღეისათვის ნაადრევია სისტემის ცვლაზე საუბარი, მითუმეტეს, თუ ეს მოუმზადებლად მოხდება. ბატონმა ვახტანგ ხმალაძემაც აღნიშნა, რომ სისტემის ცვლილება კონსტიტუციის მხოლოდ რამდენიმე მუხლის ცვლილებით ვერ მოხდება და ამას კანონმდებლობის ძირითადი ნაწილის სერიოზული გადახედვა დასჭირდება.

ზემოთ უკვე აღვნიშნე, რომ ამერიკული მოდელის დამკვიდრება ჩვენში მოხდა სწორედ კონსენსუსის საფუძველზე იმიტომ, რომ ეს სისტემა თვითონ გულისხმობს არა ძლიერ საპრეზიდენტო თუ საპარლამენტო ხელისუფლებას, არამედ ემყარება ურთიერთმეწონასწოებისა და დაბალანსების პრინციპს. ახლაც კი, როცა პრეზიდენტს ჰყავს უმრავლესობა პარლამენტში, ყველას კარგად მოგვეხსენება, რამდენი წინააღმდეგობა აღმასრულებელსა და საკანონმდებ-

ლო ხელისუფლებას შორის. ეს ხდება იმიტომ, რომ თვითონ სისტემა ემყარება ურთიერთდაბალანსების პრინციპს და ხელისუფლების ყოველ შტოსაც იმდენი დამოუკიდებლობა გააჩნია, რომ, სინამდვილეში, ძნელია ერთპარტიულ ან ერთპოლუსიან მმართველობასა თუ ხელისუფლებზე ლაპარაკი.

დღეისათვის არსებული სისტემის ფარგლებში პრობლემად რჩება მთავრობის პასუხისმგებლობის სამართლებრივი და პოლიტიკური მექანიზმების გამოყენება. მაგრამ, ამ მხრივ საპრეზიდენტო სისტემის ფარგლებშიც არის რეზერვები, რომლებიც ეფექტურად ჯერ-ჯერობით არ ხორციელდება. ამ მხრივ საჭიროა საპარლამენტო კონტროლის მექანიზმების რეალური ამოქმედება. ეს პროცესი საქართველოში არასრულყოფილად მიმდინარეობს. შეიძლება ვიფიქროთ არსებული საპრეზიდენტო სისტემის ფარგლებშივე ისეთ საკანონმდებლო ცვლილებებზეც, რომლებიც გაზრდიდა მთავრობის წევრების პასუხისმგებლობის ბერკეტებს. სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობის გაძლიერებასთან ერთად ესეც მნიშვნელოვანი გარანტია იქნებოდა ამერიკული მოდელის ეფექტური მუშაობისათვის, ეს კი ნიშნავს, რომ ხელისუფლების ვერც ერთი შტო ვერ მოახერხებს ხელისუფლების უზურპაციას.

პრეზიდენციალიზმი და პარლამენტარიზმი ქართული პეიზაჟის ფონზე

А вы, друзья, как не садитесь,
все в музыканты не годитесь.

ივან კრილოვი

ეს ბროშურა გამოდის სულ მალე იმის შემდეგ, რაც საქართველოს პრეზიდენტმა საზოგადოებას სახელმწიფო მართვის სისტემის ნაწილობრივი რეფორმა შესთავაზა. თუმცა ჯერ ბუნდოვანია, საბოლოოდ რა სახეს მიიღებს ახალი მოდელი, მისი ძირითადი აზრი თავდაპირველად ასე ჩამოყალიბდა: საჭიროა მინისტრთა კაბინეტის შემოღება და პრეზიდენტსა და პარლამენტს შორის ურთიერთობის იმგვარი გადასინჯვა, რომ პარლამენტს მეტი გავლენა ჰქონდეს აღმასრულებელი ხელისუფლების ფორმირებაზე, მაგრამ პრეზიდენტს განსაკუთრებულ შემთხვევაში პარლამენტის დათხოვნა შეეძლოს. პრეზიდენტის მიერ შემდეგ შემოტანილი ვარიანტი გაცილებით უფრო კვეცავს პარლამენტის როლს, ვიდრე თავდაპირველად ფორმულირებული იდეის თანახმად შეგვეძლო გვეფიქრა.

მოცემულ მომენტში ასეთი შემოთავაზების ფაქტი შეიძლება წმინდა სიტუაციური ფაქტორებით – თვით პრეზიდენტის გუნდში უკიდურესად გამწვავებული ბრძოლებით – აიხსნას. კრიტიკოსების აზრით, პრეზიდენტს სურს დრო მოიგოს, მტკივნეულ პოლიტიკურ არჩევანს თავი აარიდოს და საზოგადოების ყურადღება, დროებით მაინც, შედარებით ნეიტრალურ ინსტიტუციონალურ საკითხებზე გადაიტანოს. პოლიტიკური კონტექსტი ნამდვილად იძლევა ასეთი დაწყვნის გაკეთების საშუალებას. მაგრამ ის, რომ პოლიტიკური ელიტის დიდი ნაწილი, თავდაპირველად მაინც, მეტ-ნაკლები მხარდაჭერით შეხვდა პრეზიდენტის ინიციატივას (თუმცა ოპოზიციამ მკვეთრად შეიცვალა დამოკიდებულება მას შემდეგ, რაც ზურაბ ჟვანიას კანდიდატურა ცალსახად გამოიკვეთა პრემიერ-მინისტრობის კანდიდატად), მიანიშნებს, რომ 1995 წლის კონსტიტუციით დადგენილი პოლიტიკური სისტემის ცვლილების იდეა ჰაერში უკვე დიდი ხანია ტრიალებდა.

ნამდვილად პოლიტიკური სისტემა გვიშლის ხელს განვითარებაში, თუ ყველაფერი პოლიტიკური შემსრულებლების ბრალია, რომლებიც საკუთარ

უნიათობას სისტემას აბრალევენ და ამით ამართლებენ ცნობილ ანდაზას ცუდი მოცეკვავის შესახებ? სავარაუდოა, ამ ორის კომბინაციასთან გვექონდეს საქმე. სანამ ქვეყნის განვითარება არსებითად შეფერხებული რჩება და არა და არ ჩნდება სინათლე გვირაბის ბოლოს, პოლიტიკოსებსაც და საზოგადოებასაც ყოველთვის ექნებათ იმის ცოდნა, პრობლემების გადაჭრელობა სახელმწიფო მმართველობის ინსტიტუციონალურ ჩარჩოს გადააბრალონ. ეს ქმნის იმის საფრთხეს, რომ ხელისუფლება გაუთავებელი ინსტიტუციონალური ექსპერიმენტებით გაერთოს, მაგრამ ასეთი ცვლილებები არაფერს იძლევა გარდა იმისა, რომ კიდევ უფრო ასუსტებს ისედაც არაეფექტურ სახელმწიფო მანქანას და ყურადღების მიღმა ტოვებს მთავარს: არსებით დეფექტებს სახელმწიფო მართვის სტილსა და მეთოდებში და არადამაკმაყოფილებელ ურთიერთობას საზოგადოებასა და სახელმწიფოს შორის.

მაგრამ ყოველივე ეს სულაც არ გამორიცხავს, რომ არსებულ პოლიტიკურ სისტემას მართლაც გააჩნდეს სერიოზული ნაკლოვანებები, რომლებიც მართვის არაეფექტიანობას განაპირობებს და/ან მძიმე პოლიტიკური კრიზისების საფუძველი შეიძლება გახდეს. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ჩვენი პოლიტიკური სისტემა ამერიკულის თარგზეა გამოჭრილი, ხოლო ამერიკის შეერთებული შტატები ერთ-ერთი, თუ არა ყველაზე უფრო, წარმატებული დემოკრატიის მსოფლიოში, მაშინ პრობლემა უნდა ვეძიოთ არა სისტემის ფორმალურ-იურიდიულ ასპექტში, არამედ იმ წერტილში, სადაც ფორმალური სტრუქტურა ეჯახება არსებულ პოლიტიკურ ჩვევებს თუ პოლიტიკურ კულტურას. რეალური პოლიტიკური სისტემა სხვა არაფერია, თუ არა სახელმწიფო მართვაში დამკვიდრებულ პრაქტიკათა ერთობლიობა, რომელსაც განსაზღვრავს, ერთი მხრივ, კონსტიტუციით დადგენილი ფორმალური წესები და პროცედურები, მეორე მხრივ კი პოლიტიკური ტრადიციები თუ კულტურა.

ძალაუფლების ფორმალური სტრუქტურა და პოლიტიკური კულტურა

სახელდობრ, როგორ უნდა გავიანჯროთ ამ ორის მიმართება? გვლუბრყვილო იმედი, რომ რომელიმე დასავლური პოლიტიკური სისტემის გადანერგვა სხვა კულტურულ ნიადაგზე ავტომატურად შექმნის დასავლური ტიპისვე დემოკრატიას, შეიძლება ერთ უკიდურესობად ჩავთვალოთ. ამის საპირისპიროდ ხშირად ამბობენ, რომ მმართველობის ფორმალური სტრუქტურა უნდა მოერგოს ან შეესაბამოს ამა თუ იმ ერის პოლიტიკურ კულტურას. მაგრამ ეს დებულებაც არანაკლებ ნაკლოვანია. თავისთავად, ფორმალურ სტრუქტურასთან მიმართების გარეშე, „პოლიტიკური კულტურა“ უადრესად ბუნდო-

ვანი ცნებაა და არ არის გასაგები, რას ნიშნავს მასთან „მორგება“. მაგალითად, გავრცელებული აზრით, საქართველოს – და მრავალი საქართველოს მსგავსი ქვეყნის – პოლიტიკური კულტურისათვის დამახასიათებელია პატრონ-კლიენტელისტური ურთიერთობების – ჩვენებურად, კორუფციის – მაღალი დონე. რას ნიშნავს, „მოერგო“ ასეთ კულტურას: შექმნა ისეთი სისტემა, სადაც არაფერი შეუშლის ხელს პატრონ-კლიენტელისტური ურთიერთობების გაფურჩქვნას, თუ პირიქით, ძირითადი აქცენტი მათი შეზღუდვის მექანიზმებზე გააქეთო? ასევე გავრცელებული აზრით, ჩვენი პოლიტიკური კულტურის მეორე დამახასიათებელი ნიშანია სახელმწიფოებრივი ცნობიერების სისუსტე, ერთგვარი ანარქიული მუხტი. ნიშნავს ეს, რომ გვჭირდება ერთპიროვნული დიქტატურა, რომელიც ამ სისუსტის კომპენსაციას მოახდენს, თუ უკიდურესი პლურალიზმი და ძალაუფლების დეცენტრალიზაცია, რომელიც ჩვენს ჩვევებს და „გაგებას“ ბუნებრივად მოერგება?

უნდა ამოვიდეთ იქიდან, რომ სახელმწიფო მართვის (ყოველ შემთხვევაში, ახალი დროის ანუ მოდერნული სახელმწიფოს მართვის) „ბუნებრივი“, ანუ ეროვნული ნიადაგიდან ორგანულად „ამოზრდილი“ სტრუქტურები არ არსებობს და ვერც იარსებებს. მმართველობით სქემებს ყოველთვის ქმნიან გარკვეული ელიტური ჯგუფები, რომლებიც ხელმძღვანელობენ, ერთი მხრივ, ზოგადი წარმოდგენებით საზოგადო სიკეთის შესახებ, მეორე მხრივ კი საკუთარი ინდივიდუალური თუ ჯგუფური პოლიტიკური ინტერესებით, და ყოველივე ამას მიმდინარე პოლიტიკურ კონიუნქტურასთან აჯერებენ. უფრო ხშირად, ასეთი სტრუქტურები ჩნდება როგორც კომპრომისის სხვადასხვა პოლიტიკური ძალების პროექტებს შორის (როგორც ეს 1995 წელს საქართველოში მოხდა); ასე რომ, საბოლოოდ მიღებული სტრუქტურა შეიძლება რომელიმე ერთ ლოგიკას არც ექვემდებარებოდეს. პოლიტიკურმა აქტორებმა შეიძლება არსებულ პოლიტიკურ ტრადიციებთან „მორგების“ არგუმენტიც გამოიყენონ, მაგრამ რაკი, როგორც ვნახეთ, ამ არგუმენტით თითქმის ყველაფრის გამართლება შეიძლება, მას ჩვეულებრივ უფრო ტაქტიკური მიზნებით იყენებენ საკუთარი ინტერესების მეტი ლეგიტიმაციისათვის. მთავარი სხვა რამეა: თუ ქვეყნის პოლიტიკური ელიტა რაღაც ეტაპზე ამა თუ იმ სისტემაზე შეთანხმდა და მოსახლეობამ ამ მოდელს აქტიური წინააღმდეგობა არ გაუწია, ესე იგი, ეს სისტემა ამ ქვეყნისთვის „ბუნებრივი“ ყოფილა. ყოველ შემთხვევაში, სისტემის „ბუნებრიობის“ ან პოლიტიკურ კულტურასთან მორგებულობის სხვა კრიტერიუმები უბრალოდ არ არსებობს.

სხვა ამბავია, რომ ნებისმიერი მმართველობითი სტრუქტურის შემთხვევაში (ისევე დავაზუსტებ, რომ უპირატესად მოდერნულ სახელმწიფოს ვგულისხმობ) არსებობს გარკვეული დაძაბულობა, წინააღმდეგობა, შეჯიბრი, ერთი მხრივ, მეტ-ნაკლებად იდეოლოგიზებული ელიტებისგან „თავსმოხვეულ“ მმარ-

თველობით სტრუქტურებსა და, მეორე მხრივ, საზოგადოებაში მიღებულ ღირებულებებსა და საზოგადო სივრცეში მოქმედების იმ ჩვევებს შორის, რომელთა ერთობლიობასაც „პოლიტიკურ კულტურას“ ვუწოდებთ. ბუნებრივია, ეს წინამდებეობა განსაკუთრებით მწვავეა უშუალოდ ინსტიტუციური რეფორმების გატარების შემდგომ პერიოდში, როცა პოლიტიკური სტრუქტურები ჯერ კიდევ ახალია, „ნედლია“ და წინამდებეობაში მოდის „ძველ“ პოლიტიკურ ჩვევებთან. ამ წინამდებეობის შედეგად მიიღება პოლიტიკური პრაქტიკების ახალი „ეროვნული“ სახესხვაობა, რომელიც ერთგვარი კომპრომისია „ახალ“ სტრუქტურასა და „ძველ“ კულტურას შორის: ცალსახად ვერც იმას ვიტყვით, რომ სტრუქტურა „ერგება“ პოლიტიკურ კულტურას, და ვერც იმას, რომ ეს უკანასკნელი, ხანმოკლე გაბრძოლების შედეგად, სრულიად გარდაიქმნება და ახალ ყალიბს ერგება. მაგალითად, ქართული სოციალიზმი თავის რეალურ ფუნქციონირებაში საკმაოდ განსხვავდებოდა როგორც, ვთქვათ, ესტონურისაგან, ისე ტაჯიკურისაგან (ერთი სახელმწიფოს ფარგლებშიც კი); ქართული პრეზიდენციალიზმი რეალობაში ერთობ განსხვავდება მისი ამერიკული პროტოტიპისაგან; მაგრამ, მეორე მხრივ, სოციალიზმმაც და დემოკრატიის ექსპერიმენტმაც საკმაო დიდი დაამჩნია ქართულ პოლიტიკურ კულტურას.

აქედან გამომდინარე, ეს ინერციული „პოლიტიკური კულტურა“, რომელიც აფერხებს ახალი სტრუქტურების ფუნქციონირებას (ყოველ შემთხვევაში, მათ იმგვარად ფუნქციონირებას, როგორც ეს რეფორმების გამტარებლებს ჰქონდათ ჩაფიქრებული) სულაც არ არის რაღაც ერთხელ და საბოლოოდ ჩამოყალიბებული „ეროვნული ხასიათი“. ის სხვა არაფერია, თუ არა ძველი კომპრომისი, რომელიც ინსტიტუციური ცვლილებების გატარების წინა ჯერზე შემუშავდა. ჩვენს შემთხვევაში, დღევანდელი საქართველოს პოლიტიკური კულტურა სხვა არაფერია, თუ არა იმ პოლიტიკური პრაქტიკების, ჩვევების და ღირებულებების ერთობლიობა, რაც საქართველოში საბჭოთა-კომუნისტური მმართველობითი სტრუქტურების შემოღების შედეგად დამკვიდრდა (დავარქვათ მას თუნდაც გვიან-საბჭოთა ან ბრეჟნევეული ხანის ქართული პოლიტიკური კულტურა) – ჰლუს ის ახალი ჩვევები და ორიენტაციები, რაც უკანასკნელი ათი წლის მანძილზე ჩამოყალიბდა. თავის მხრივ, ეს პოლიტიკური კულტურაც მტკიცეული კომპრომისი იყო მანამდე არსებულ პრაქტიკებსა და ახალ კომუნისტურ პრინციპებს შორის.

ამ აზრით, დღეს პრინციპულად შეუძლებელია იმგვარი ფორმალური პოლიტიკური სისტემის მოაზრება, რომელიც არსებულ პოლიტიკურ კულტურას „მოერგებოდა“. ამ მიზანთან ყველაზე მიახლოებული იქნებოდა კომუნისტური სისტემის აღდგენა (რა თქმა უნდა, საბჭოთა იმპერიის აღდგენის ჩათვლით), რადგან დღევანდელი პოლიტიკური კულტურა სწორედ ამ სის-

ტემის პირობებში ჩამოყალიბდა. მაგრამ ასეთი წარმოსახვითი ექსპერიმენტის სიაღვლეც მოჩვენებითია, რადგან საბჭოთა სისტემის დანგრევიდან ათ წელიწადზე მეტი გავიდა და ახალმა რეალობამ („დემოკრატიას“ დავარქმევთ მას თუ რასაც გვინდა) პოლიტიკურ კულტურასაც თავისი დადი დაამჩნია.

თუ ასეა, საერთოდ აქვს კი რაიმე აზრი ლაპარაკს სახელმწიფო მართვის სისტემის მიმართებაზე პოლიტიკურ კულტურასთან? აქვს, ოღონდ ეს კორექტულად უნდა მოხდეს. საკითხი ასე უნდა დავსვათ: რა სახეს მიიღებს სახელმწიფო მართვის ესა თუ ის ფორმალური სტრუქტურა არსებული პოლიტიკური კულტურის პირობებში? როგორია ქართული პრეზიდენციალიზმი, როგორი შეიძლება იყოს ქართული საპარლამენტო რესპუბლიკა, და ა. შ.

ოღონდ არ უნდა გვქონდეს იმის იმედი, რომ რომელიმე ამათვანი მთლიანად ჩვენი მოსაწონი აღმოჩნდება. ჩვენი ძირითადი პრობლემა საპრეზიდენტო ან საპარლამენტო სისტემის მორგება კი არაა, არამედ საზოგადოდ პოლიტიკური დამოუკიდებლობის პირობებთან შეგუება. ჩვენს პოლიტიკურ კულტურას, უპირველეს ყოვლისა, სწორედ დამოუკიდებლობასთან და მისგან გამომდინარე პოლიტიკური პასუხისმგებლობის მიღება და მისთვის ადეკვატური მოქმედების წესის გამომუშავება უჭირს. ანუ, ზემოთნათქვამი რომ გავიმეოროთ, ჩვენ საერთოდ სახელმწიფოს, როგორც ასეთის, აგება გვჭირს – საპარლამენტო იქნება ის თუ საპრეზიდენტო, დემოკრატიული თუ ავტორიტარული. რომელი სისტემაც არ უნდა ავირჩიოთ, სახელმწიფოებრივი კულტურის ამ ნაკლებობას და პოლიტიკური მართვის ჩვევების არქონას მაინც ვერ დავმაღავთ, და, შესაბამისად, ჩვენი თავით კმაყოფილი ვერ დავრჩებით. სწორედ ამითაა გამართლებული ზემოთმოტანილი ეპიგრაფი: „კარგი“ პოლიტიკური სისტემა ვერ იარსებებს, სანამ არ იარსებებს „კარგი“ პოლიტიკური (გინდა სამოქალაქო) საზოგადოება, ამიტომ თავი არ უნდა მოვიტყუოთ იმაზე ლაპარაკით, რომ სისტემა გვიშლის ხელს.

მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ არ უნდა ვიფიქროთ იმაზე, რომელი სისტემა იქნება უკეთესი (ან, უფრო სწორად, ნაკლებ ცუდი) ჩვენს კონტექსტში. ოღონდ, რა კრიტერიუმებით უნდა გავზომოთ, რომელი სისტემა იქნება ნაკლებ ცუდი?

როგორ შევაფასოთ პოლიტიკური სისტემის ავ-კარგიანობა?

ამის ძირითადი კრიტერიუმი სულ მცირე ორია: მდგრადობა და მართვის ეფექტიანობა. მდგრადობა ნიშნავს იმას, რომ ნაკლებია სისტემური კრიზისის ალბათობა, რომლის დროსაც პოლიტიკურ აქტორთა შორის კონფლიქტი ძალადობას ან საზოგადოებრივი წესრიგის არსებით მოშლას გამოიწვევს.

ეფექტიანობა გულისხმობს პოლიტიკური გადაწყვეტილებების განხორციელების ქმედითი მექანიზმის არსებობას. ეს ორი რამ შეიძლება ერთმანეთთან წინამდებლობაში მოვიდეს: სისტემა, რომელიც მოკლევადიან პერსპექტივაში იძლევა პოლიტიკური გადაწყვეტილებების სწრაფი და ეფექტიანი განხორციელების შესაძლებლობას, ვინდლო პოლიტიკური კრიზისების სერიოზულ პოტენციას შეიცავდეს, და პირიქით, კონფლიქტის თავიდან აცილებაზე მიმართული მექანიზმები შეიძლება სისტემის ეფექტიანობას ვნებდეს.

ეს ორი კრიტერიუმი იდეოლოგიურად ნეიტრალურია, ანუ ის მხედველობაში არ იღებს, თუ რა მიზნებს და ღირებულებებს უნდა ანიჭებდეს უპირატესობას პოლიტიკური სისტემა: ვთქვათ, უპირველეს ყოვლისა, პიროვნების თავისუფლების დაცვაზეა ის ორიენტირებული, სოციალური სამართლიანობის უზრუნველყოფაზე, ეროვნული თავისთავადობის შენარჩუნებაზე და ა. შ. სურათი რომ არ გავართულოთ, ამ იდეოლოგიური კრიტერიუმების ნიუანსები, რაც გინდა მნიშვნელოვანი იყოს ისინი თავისთავად, ახლა დროებით გვერდზე გადავდოთ. ეს თითქმის იმას უნდა მიანიშნებდეს, რომ პოლიტიკურ სისტემებს არ შევაფასებთ მათი დემოკრატიულობის, ანუ ღიაობის, მოქალაქეთა მმართველობაში მონაწილეობის, პლურალიზმის და პიროვნული თავისუფლების უზრუნველყოფის თვალსაზრისით. მაგრამ არა: მეოცე საუკუნემ ექსპერიმენტულად დაადასტურა, რომ, გრძელვადიან პერსპექტივაში, სწორედ დემოკრატია იძლევა სახელმწიფო მართვის მდგრადობისა და ეფექტიანობის საუკეთესო შეხამებას. დემოკრატიის წარმატება, მისი მსოფლიო აღიარება გამოიწვია არა იმან, რომ ის უკეთესად ახორციელებს გარკვეულ აბსტრაქტულ ღირებულებებს (სამწუხაროდ, იგივე არჩევნებში მონაწილეობა ან საკუთარი აზრის გამოხატვის თავისუფლება არ არის აბსოლუტური პრიორიტეტი ადამიანთა უმრავლესობისთვის), არამედ იმან, რომ დემოკრატიულ ქვეყნებში მართვის ყველაზე სტაბილური და ეფექტიანი სისტემები შეიქმნა, სადაც ადამიანები ყველაზე უსაფრთხოდ გრძნობენ თავს და საუკეთესო შანსი აქვთ, ეკონომიკურ კეთილდღეობას მიაღწიონ. ამიტომ ბუნებრივია, ჩვენც საქართველოსთვის ოპტიმალური რეცეპტი, უპირველეს ყოვლისა, სწორედ სახელმწიფო მართვის დემოკრატიულ ვარიანტებს შორის ვეძებთ.

მამასადამე, ზემოთმოტანილი კრიტერიუმების საფუძველზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ჩვენთვის კარგი (ნაკლებ ცუდი) პოლიტიკური სისტემა ჰქვია იმას, სადაც ძალაუფლების ფორმალური სტრუქტურა იძლევა მართვის ყველაზე მდგრადი და ეფექტიანი პრაქტიკების ჩამოყალიბების საშუალებას საქართველოში არსებული პოლიტიკური კულტურის ფონზე. თანაც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ რომელიმე ერთი სისტემა შეიძლება უფრო ეფექტიანი აღმოჩნდეს, მეორე კი – უფრო მდგრადი.

საპრეზიდენტო სისტემა „იქ“ და ჩვენში

რა შეიძლება ითქვას ისეთ პოლიტიკურ სისტემაზე, რომელიც მიიღება ამერიკულ თარგზე გამოჭრილი საპრეზიდენტო სისტემის საქართველოს პოლიტიკურ კულტურაში შემოტანიდან? თეორიულად, ამ სისტემის ძლიერი მხარეებია ძალაუფლების გაყოფის მკაფიო ხასიათი და აღმასრულებელი ხელისუფლების ეფექტიანობა. პირველი კომპონენტი საუკეთესო წამალია ავტორიტარიზმის თავიდან ასაცილებლად, რადგან ძალაუფლების სხვადასხვა შტო ერთმანეთს აკონტროლებს და აწონასწორებს (ცნობილი checks and balances). მეორე მხრივ, პასუხისმგებლობა აღმასრულებელი ხელისუფლების განხორციელებაზე კონცენტრირებულია ერთადერთ პიროვნებაში – პრეზიდენტში, რაც უზრუნველყოფს მიმდინარე პოლიტიკური მართვის ეფექტიანობას. საპარლამენტო სისტემებისაგან განსხვავებით, პრეზიდენტი შედარებით თავისუფალია პარტიული პოლიტიკისათვის დამახასიათებელი ინტრიგებისაგან, მას გარანტირებული აქვს, რომ ოთხი წელი „აცლიან“, და შეუძლია შედარებით გეგმაზომიერად გაატაროს თავისი პოლიტიკა (რა თქმა უნდა, იმის გათვალისწინებით, რომ კონგრესი მის პოლიტიკას მეტისმეტად აქტიურ წინაამდგეობას არ გაუწევს).

ქვეყანა, რომელიც ამ სისტემასთან იდენტიფიცირდება, თანამედროვეობის ყველაზე წარმატებული დემოკრატიაა. მაგრამ ისიც ცნობილია, რომ შეერთებული შტატებია ერთადერთი ქვეყანა, სადაც ამ ტიპის სისტემამ გაამართლა. ლათინური ამერიკის ქვეყნების უმრავლესობამ სცადა ამ სისტემის მიბაძვა, მაგრამ მათი რეალური პოლიტიკური პრაქტიკები ორიგინალისაგან რადიკალურად განსხვავებული აღმოჩნდა. ექვსწლიანი გამოცდილების შემდეგ, ასეთი ქვეყნების რიცხვს შეიძლება მივათვალოთ საქართველოც. რატომ?

უპირველეს ყოვლისა, ამერიკული ტიპის სისტემის მდგრადობის საფუძველია განვითარებული სამართლებრივი ცნობიერება, რომელიც პოლიტიკური პროცესისადმი და სასამართლო სისტემისადმი ნდობის უაღესად მაღალ ხარისხში გამოიხატება. რატომ არის ეს ასე მნიშვნელოვანი? საპარლამენტო სისტემებისაგან განსხვავებით, ამერიკულ სისტემას არა აქვს გამოუმუშავებული აღმასრულებელ და საკანონმდებლო სისტემებს შორის კონფლიქტის გადაწყვეტის მარტივი, ავტომატური საშუალებები: არც პრეზიდენტსა აქვს უფლება, დაშალოს პარლამენტი, ვერც პარლამენტი გამოუცხადებს უნდობლობას და, შესაბამისად, გადააყენებს პრეზიდენტს და მის მთავრობას. პრეზიდენტის იმპიჩმენტი შესაძლებელია, მაგრამ დაუშვებელია ის პოლიტიკური უთანხმოების მოტივით მოხდეს. ასეთი დაპირისპირება კი წამდაუწუმად შესაძლებელი, რადგან კონგრესის უმრავლესობა და პრეზიდენტი

ხშირად სხვადასხვა პარტიებს წარმოადგენენ. კონფლიქტები ამ შემთხვევაში ან საღი ჯრის საფუძველზე უნდა გადაწყდეს, ან არბიტრის როლი უზენაესმა სასამართლომ უნდა ითამაშოს.

და ეს სისტემა მუშაობს. ბოლო ათწლეულების განმავლობაში, პარტიული დაპირისპირება კონგრესსა და პრეზიდენტს შორის წესია და არა გამოწვევას: პრეზიდენტს უმეტესწილად მისი მოწინააღმდეგე პარტიის უმრავლესობასთან აქვს საქმე. მიუხედავად ამისა, ამერიკის ისტორიაში თითხე ჩამოსათვლელია შემთხვევები, როცა პრეზიდენტის შემოთავაზებული დეპარტამენტის ხელმძღვანელი (ჩვენებურად, მინისტრი) სენატს არ დაემტკიცებინოს. პრეზიდენტის იმპიჩმენტის პროცედურის ამოქმედება აგრეთვე უაღრესად იშვიათად ხდება. მართლია, თუ პრეზიდენტის შემოთავაზებული კანდიდატის არდამტკიცების ან იმპიჩმენტის საკითხი წამოიჭრა, ამის მერე მომხრეთა და მოწინააღმდეგეთა პოზიციები, უმეტესწილად, პარტიულ კუთვნილებზე ხდება დამოკიდებული (ასე მოხდა, მაგალითად, როცა სენატმა წინააღმდეგობა გაუწია პრეზიდენტ ჯორჯ ბუშ-უფროსის შემოთავაზებულ ჯონ თაუერის ან ქლარენს თომასის კანდიდატურებს, ქლინტონის წამოყენებულ ენტონი ლეიქს, ასე მოხდა პრეზიდენტ ქლინტონის იმპიჩმენტის მცდელობისას). მაგრამ მთლიანობაში პოლიტიკოსები მაინც იცავენ იმ პრინციპს, რომ ასეთი პროცედურის წამოწყება განსაკუთრებული, გამონაკლისი შემთხვევაა, არ შეიძლება ის თავიდანვე პოლიტიკურ მოტივებს დაეყრდნოს, დაპირისპირება ამ დროს საკმარისი არაა და საჭიროა უაღრესად წონადი არგუმენტები იმის დასასაბუთებლად, რომ ესა თუ ის პიროვნება, მისი პირადი თვისებების და არა პოლიტიკური პოზიციის გამო, შეუთავსებელია მოცემულ თანამდებობასთან (ზემოთმოტანილ შემთხვევებში, თაუერი ზედმეტი სმისა და მექალთანეობის გამო ჩათვალეს თანამდებობისთვის შეუფერებლად, ქლარენს თომასს მისი თანამშრომელი ქალბატონის სექსუალური შევიწროებისთვის დაუპირისპირდნენ, ენტონი ლეიქს – ინტერესთა კონფლიქტის ნორმების არასაკმარისი დაცვის გამო, ხოლო ქლინტონს სექსთან დაკავშირებული სკანდალის ფონზე ცრუმოწმება და სხვა დარღვევები დაბრალდა).

შედარებისთვის, საქართველოს თითქმის ყველა რაიონულ საკრებულოს, სადაც უმრავლესობა ოპოზიციის ხელშია, გამგებლის იმპიჩმენტის პროცედურა აქვს წამოწყებული. მიუხედავად იმისა, რომ პრეზიდენტს ფორმალურად პარლამენტის უმრავლესობა უჭერს მხარს, პრეზიდენტის წარმოდგენილ კანდიდატურას სერიოზული შანსი აქვს, პარლამენტში ჩავარდეს. ადვილი წარმოსადგენია, რა მოხდება, თუ პარლამენტის უმრავლესობა პრეზიდენტს დაუპირისპირდა: სულ მცირე, პრეზიდენტის შემოთავაზებული ვერც ერთი მინისტრობის კანდიდატი პარლამენტში ვერ გავა, და დიდი შანსია, პარლამენტმა პრეზიდენტის იმპიჩმენტი სცადოს. მოკლედ, პარლამენტი ყველაფერს

გააკეთებს საიმისოდ, რომ პრეზიდენტს მართვა არ აცალოს. როგორ შეიძლება „გადაწყდეს“ ასეთი კონფლიქტი, ამის საუკეთესო მაგალითი გვიჩვენა რუსეთმა 1993 წელს, როცა ელცინმა საკუთარ პარლამენტს ტანგები დაუშინა. მესამე სამყაროს საპრეზიდენტო სისტემების (ფილიპინები, ინდონეზია) ბოლოდროინდელი გამოცდილებაც ანალოგიურ მაგალითებს იძლევა.

ასევე მხოლოდ უაღრესად მაღალი სამართლებრივი ცნობიერების პირობებში შეიძლება იმუშაოს ამერიკული პოლიტიკური შეჯიბრის (და საერთოდ ამერიკული მეტალობისთვის მეტად დამახასიათებელმა) პრინციპმა, რომელიც გამოითქმის პრინციპით „winner takes all“, ანუ გამარჯვებულს ძალაუფლების მთელი სისასვე ეკუთვნის. ამერიკული სისტემა, სინამდვილეში, გამორიცხავს კოალიციებს, ძალაუფლების განაწილებას სხვადასხვა ძალებს შორის. თუ დამარცხდი, სხვა არაფერი გრჩება გარდა იმისა, რომ შემდეგ არჩევენამდე მოიცადო. ასეთი სისტემის ატანა შეუძლია მხოლოდ ისეთ პოლიტიკურ აქტორებს, ვისაც სამართლიანი, პატიოსანი პოლიტიკური შეჯიბრის გარანტიებისა სჯერა, და დამარცხებული ადვილად აღიარებს დამარცხების მართლზომიერებას, რადგან შემდეგ ჯერზე გამარჯვების რეალისტური იმედი რჩება. ამის საპირისპიროდ, ჩვენთან პატიოსანი არჩევნების შესაძლებლობისაც კი ნაკლებად სჯერათ. მეორე მხრივ, კონტრასტისთვის შეიძლება მოვიყვანოთ ჩვენი ოპოზიციის ჩივილები, პარლამენტის მუშაობაში ჩვენი მონაწილეობა უზაროა, იმიტომ რომ ჩვენ რაც გვინდა, ის გადაწყვეტილებები მაინც ვერ გადისო. ამ მიზეზით თუ საბაბით ფრაქცია „აღორძინებამ“ ბოიკოტიც კი გამოუცხადა წინა მოწვევის პარლამენტს, რაც, ცხადია, სრული უზაროა იყო დემოკრატიული პოლიტიკური პროცესის ლოგიკიდან გამომდინარე. იმის ოპოზიცია ხარ, რომ შენი გადაწყვეტილებები ვერ გავიდეს, მაგრამ ამომრჩეველს აჩვენო შენი სიმაართლე და შემდეგ არჩევნებში წარმატების იმედი გქონდეს!

ამავე ლოგიკით, არანაკლებ აბსურდულია ოპოზიციის ჩივილები იმის თაობაზე, რომ მოქალაქეთა კავშირის წარმომადგენლები ზედმეტად ბევრ პოლიტიკურ თანამდებობას აკონტროლებენ. თუ მოქალაქეთა კავშირმა არჩევნებში გაიმარჯვა, მან ყველა ან თითქმის ყველა პოლიტიკური თანამდებობა უნდა გააკონტროლოს, წინამდებე შემთხვევაში მის გამარჯვებას ახრი არა აქვს. (იმავე ამერიკაში, ჯერ კიდევ არც ისე დიდი ხნის წინ, პატარა ქალაქში ფოსტის გამგის თანამდებობაზეც კი არჩევნებში გამარჯვებული პარტია ნიშნავდა „თავის კაცს“). პირიქით, საქართველოს პოლიტიკური ცხოვრების პათოლოგია იმაში ვლინდება, რომ მიუხედავად საპარლამენტო და საპრეზიდენტო არჩევნებზე გამანადგურებელი გამარჯვებისა, მოქალაქეთა კავშირი არასაკმარისად აკონტროლებს ხელისუფლებას (ამას ქვემოთ კიდევ დავუბრუნდები). არა მარტო დასაშვებია, არამედ საჭიროა, რომ გამარჯვებულმა

პარტიამ კონსტიტუციის ფარგლებში მაქსიმალურად სრულად აკონტროლოს ხელისუფლება, რათა მოქალაქეებმა შეძლონ მისი პოლიტიკის და მმართველობის უნარის შეფასება და შემდეგ არჩევნებზე ადეკვატური გადაწყვეტილების მიღება.

შეერთებული შტატებში პოლიტიკური შეჯიბრის სამართლიანობისადმი ნდობის მაგალითად ავიღოთ „ფლორიდის ეპიზოდი“ 2000 წლის არჩევნებში, როდესაც საპრეზიდენტო რბოლის შედეგი გარკვეული ტექნიკური შეცდომების გამოსწორება-არგამოსწორებაზე იყო დამოკიდებული. ბევრმა ეს ეპიზოდი ლამის ამერიკის საჯარო სირცხვილად ჩათვალა, მაგრამ სინამდვილეში ის უფრო ამერიკული პოლიტიკური სისტემის მდგრადობის და სიჯანსაღის საუკეთესო გამოხატულება იყო. ტექნიკური დეტალები, რომელმაც სათუო გახადა ფლორიდის რამდენიმე საარჩევნო ოლქში, მასთან ერთად კი მთელ ქვეყანაში, საპრეზიდენტო არჩევნების შედეგები, ძნელად გასარკვევი იყო ამერიკის მოსახლეობის უდიდესი უმრავლესობისათვის, და არც კანონი იძლეოდა სიტუაციის გადაწყვეტის მარტივ რეცეპტს. ყველაფერი დამოკიდებული იყო იმაზე, თუ როგორ ინტერპრეტაციას მისცემდა კანონს ესა თუ ის მოსამართლე, და არც ის ჩანდა გარკვეული, რამდენ ხანს მონადომებდა მარლთმსაჯულება საკითხის გადაწყვეტას. მიუხედავად ამისა, მოსახლეობას არც ერთ ეტაპზე ოდნავადაც არ შეპარვია ეჭვი იმაში, რომ საბოლოოდ საკითხი სამართლებრივი პროცესების ფარგლებში გადაწყდებოდა ყოველგვარი „დესტაბილიზაციისა“ თუ ძალაუფლების კრიზისის გარეშე. არავის მოსვლია თავში ეკითხა, რამე რომ იყოს, ვის მხარეზე დადგება არმია, პოლიცია ან ეროვნული გვარდია. მიუხედავად უკიდურესად მწვავე პოლემიკისა, არავის უკადრებია მეორე მხარისთვის, რომ არჩევნების გაყალბების გამძნულ მცდელობას ჰქონდა ადგილი.

სამართლებრივი ნორმებით განსაზღვრული პოლიტიკური პროცესებისადმი ასეთი ნდობა, სხვათა შორის, სულაც არ გამორიცხავდა იმის აღიარებას, რომ კონკრეტულ მოსამართლეთა გადაწყვეტილებები პოლიტიკურად მიყვრდებული ყოფილიყო. შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლო, რომელმაც საბოლოო წერტილი დაუსვა დავას, მეტად პოლიტიზებული, იდეოლოგიზებული ორგანოა. მის წევრებს ამერიკის პრეზიდენტები ნიშნავენ კანდიდატების ლიბერალური თუ კონსერვატული ღირებულებების გათვალისწინებით. სადავო საკითხის გადაწყვეტის სამართლებრივი საფუძველი იმდენად გაურკვეველი იყო, რომ მსაჯულების პოლიტიკურ სიმპათიებს შეიძლებოდა გადამწყვეტი როლი ეთამაშა. სავსებით შესაძლებელია, ჯორჯ ბუში-უმცროსი იმიტომ გახდა ამერიკის პრეზიდენტი, რომ უზენაეს სასამართლოში რესპუბლიკელი პრეზიდენტების (მათ შორის მამამისის) დანიშნული მსაჯულები ჭარბობდნენ. მაგრამ ესეც არ არის მთავარი: გადამწყვეტია ის,

რომ სამართლებრივი პროცესი არ დარღვეულა, და ამ პროცესის მეშვეობით მიღებული გადაწყვეტილებისადმი დაუმორჩილებლობა არავის მოსვლია თავში. ახლა, საქართველოში (ან არგენტინაში, ან ურუგვაიში, ან რუსეთში, ან ინდონეზიაში) როგორ წარმართებოდა პოლიტიკური პროცესები ასეთ ვითარებაში, ამაზე ფანტაზირება მკითხველისთვის მიმინდვია.

ბოლოს, აღსანიშნავია ისიც, რომ ამერიკის პოლიტიკური სისტემა არა მარტო ხელს არ უწყობს პოლიტიკური პარტიების გაძლიერებას, არამედ საგანგებოდ ისეა აგებული, რომ პოლიტიკური პარტიების გავლენა არ წახალისოს. ამერიკის დემოკრატიის მამებს მაინცდამაინც მაღალი წარმოდგენა არ ჰქონდათ პარტიებზე, რომლებიც, სამოქალაქო ერთობის რესპუბლიკური იდეალის საპირისპიროდ, საზოგადოების გათიშვის საწყისს შეიცავენ. ასეთი სისტემის და ასეთი განწყობის შედეგია ის, რომ, ევროპული პარტიებისაგან განსხვავებით, ამერიკაში გაცილებით ნაკლებ მკაცრია პარტიული დისციპლინის მოთხოვნები. მიუხედავად ამისა, შეერთებულ შტატებში ჩამოყალიბდა უაღრესად მდგრადი და ეფექტიანი ორპარტიული პოლიტიკური სისტემა, ხოლო შეჯიბრი მათ შორის მკვეთრად გამოხატულ იდეოლოგიურ ხასიათს ატარებს. წარმატებული დამოუკიდებელი პოლიტიკოსები, რომლებიც არ ეკუთვნიან ერთ-ერთს ორი პარტიიდან, შეერთებულ შტატებში უაღრესად იშვიათი გამონაკლისია, ხოლო „მესამე პარტიების“ შექმნის მცდელობები ღრეძელე ყოველთვის მარცხით მთავრდებოდა. ეს იმის შედეგია, რომ შეერთებული შტატების პოლიტიკური კულტურისათვის დამახასიათებელია, ერთი მხრივ, „გუნდური თამაშის“ აუცილებლობის განცდა, მეორე მხრივ კი პოლიტიკის ისეთი გაგება, რომელიც დაკავშირებულია იდეოლოგიების, ზოგადი პოლიტიკური პრინციპების განხორციელებასთან და არა ცალკეული ლიდერების პიროვნულ ქარზმასთან. პოლიტიკური პარტიების ინსტიტუტი ბევრს გაუკრიტიკებია, როგორც რესპუბლიკური (შორს რომ არსად წავიდეთ, ასეთი კრიტიკის ნიმუში ილია ჭავჭავაძეა), ისე ლიბერალური (კარლ პოპერი) პოზიციებიდან, მაგრამ დღეს პრაქტიკულად სრული კონსენსუსი არსებობს პოლიტიკის თეორიაში იმის თაობაზე, რომ პარტიების განვითარების დონე დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურის განვითარების დონის ერთ-ერთი უმთავრესი ინდიკატორია. ამდენად, ის ფაქტი, რომ შეერთებულ შტატებში პოლიტიკური პარტიები მეტად ძლიერია მიუხედავად იმისა, რომ პოლიტიკური სისტემა მათ განვითარებას ხელს არ უწყობს, ამერიკის პოლიტიკური სისტემის და პოლიტიკური საზოგადოების განსაკუთრებულ სიჯანსაღეზე მიუთითებს.

ამის საპირისპიროდ, ჩვენში პარტიების განვითარებას ხელოვნური ყავარჯნები – პროპორციული საარჩევნო სისტემა და სულ უფრო მაღალპროცენტუანი საარჩევნო ბარიერი სჭირდება. მარტოხელა გმირების – უპარ-

ტიო პოლიტიკოსების რომანტიკული კულტი კიდევ არსებობს. ოპოზიციური პარტიები იმასაც კი აპროტესტებენ, რომ პრეზიდენტი ერთ-ერთ პოლიტიკურ პარტიასთან აიგივებს თავს და ამას ანტიკონსტიტუციურადაც კი თვლიან. ამ მოთხოვნის ლოგიკით, პრეზიდენტი ზეპარტიული „ერის მამა“ უნდა იყოს – და ამ მოთხოვნას არა მხოლოდ პარტიული ინტერესით მოტივირებული პოლიტიკოსები, ბევრი უპარტიო თეორეტიკოსიც იზიარებს.

ამრიგად, რაც გინდა კარგი იყოს ამერიკული პოლიტიკური სისტემა თავისთავად, ის უკიდურესად მომთხოვნია პოლიტიკური კულტურის მიმართ. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ის წარმატებულია მხოლოდ მეტად განვითარებული პოლიტიკური კულტურის პირობებში, ანუ იქ, სადაც სამართლებრივი პრინციპებით განსაზღვრული პოლიტიკური პროცესისადმი ლამის რელიგიური დამოკიდებულებაა. ამიტომ შეერთებული შტატები წარმატებული პრეზიდენციალიზმის¹ ლამის უნიკალურ ნიმუშად რჩება. ბევრი ამერიკელი პოლიტოლოგი წინააღმდეგეც კია, ამერიკულ სისტემას „საპრეზიდენტო“ უწოდოს, რათა ხაზი გაუსვან პრინციპულ განსხვავებას ამ სახელით ცნობილი სახელმწიფო მმართველობის სხვა სისტემებთან, როგორც ისინი ხორციელდება ლათინური ამერიკის ან მესამე სამყაროს სხვა ქვეყნებში.

სხვა ნიადაგზე გადატანისას ამერიკული სისტემა არამდგრადობისათვის განწირული აღმოჩნდება. ლათინური ამერიკის ისტორია ამგვარი არამდგრადობის უამრავ მაგალითს იძლევა. რუსეთის 1993 წლის მაგალითი უკვე ვახსენეთ. ჩვენი ხანმოკლე ისტორიის მანძილზეც, ერთი პრეზიდენტი უკვე გავისტუმრეთ ზარბაზნების გრიალით და არანაირი გარანტია არ არსებობს იმისა, რომ ძალაუფლების გადასვლა შევარდნადის შემდეგ უმტკივნეულოდ და კონსტიტუციის ჩარჩოებში მოხდება. პარადოქსია სხვა რამ: თუ მდგრადობის დეფიციტი პრეზიდენციალიზმის ტრადიციულად სუსტი მხარეა, საქართველოს პირობებში ვერ განხორციელდა მისი თითქოსდა ძლიერი მხარე – ძალაუფლების ეფექტიანობა, რაც აღმასრულებელი ხელისუფლების ერთ ხელში კონცენტრაციას უნდა მოეტანა. საქართველოში არსებულ პოლიტიკურ სისტემას აკრიტიკებენ იმისათვის, რომ მასში ძნელია პოლიტიკურ პროცესებზე მკაფიო პასუხისმგებლობის დადგენა, მაშინ როდესაც სწორედ ეს სისტემაა, რაც უადრესად მკაფიოდ აპიროვნებს პოლიტიკურ პასუხისმგებლობას ქვეყნის პრეზიდენტზე. პრეზიდენტი თავიდან ბოლომდე პირადად აგებს პასუხს იმაზე, რასაც აღმასრულებელი ხელისუფლება აკეთებს ან ვერ აკეთებს. ჩვენს პირობებში, როცა პარლამენტს პრეზიდენტის პარტია აკონტრო-

¹ „პრეზიდენციალიზმის“ ქვეშ ვგულისხმობ იმგვარ პოლიტიკურ სისტემას, სადაც აღმასრულებელი ხელისუფლების სისავსე მოსახლეობისგან უშუალო მანდატის მქონე პრეზიდენტის ხელშია.

ლებს, პრეზიდენტის მოქმედების თვისუფლება – და, შესაბამისად, მისი პასუხისმგებლობის დონე – განსაკუთრებით მაღალი უნდა იყოს.

როცა ასეთ პირობებშიც კი პოლიტიკური პასუხისმგებლობის საკითხი ბუნდოვანი რჩება, ეს ნიშნავს, რომ სისტემა კი არ არის დამნაშავე, არამედ კონკრეტული მმართველი ან საზოგადოდ პოლიტიკური კულტურა ეწინააღმდეგება პოლიტიკური პასუხისმგებლობის მკაფიოდ განსაზღვრას. გავრცელებული აზრით, ჩვენს პრეზიდენტს პრემიერ-მინისტრის ფიგურა ყველაზე მეტად მუხამრიდის, განტევების ვაცის ფუნქციის შესასრულებლად სჭირდება. პრემიერ-მინისტრი პასუხს აგებს მიმდინარე პოლიტიკაზე და მის წარუმატებლობას შეიძლება შეეწიროს, პრეზიდენტი კი სისტემის სტაბილურობის გარანტიად რჩება. ანუ, პრემიერ-მინისტრის პოსტის შემოღება მძინად ისახავს პოლიტიკური პასუხისმგებლობის გაბუნდოვანებას, მაშინ როდესაც არსებული სისტემა მას მაქსიმალური (და, როგორც ჩანს, არასასურველი) სიციხადით განსაზღვრავს.

არა მგონია, სწორი იყოს ასეთი სურვილი მაინცდამაინც ედუარდ შევარდნაძის ხასიათს, სახელდობრ პასუხისმგებლობის თავიდან არიდების სურვილს მივაწეროთ. როგორც ჩანს, ჩვენი პოლიტიკური კულტურა, რომელსაც ერთგვარი სტრუქტურული არამდგრადობა ახასიათებს, რეალურად მოითხოვს ინსტიტუტებს, რომლებიც მუხამრიდების თუ ორთქლის გამოშვების ფუნქციას შეასრულებენ. როცა თბილისის „დინამო“ ზედიზედ რამდენიმე თამაშს წააგებდა, მწვრთნელს ხსნიდნენ. თუ სახელმწიფოს შემთხვევაში თამაშის წაგების ანალოგად ბიუჯეტის შეუსრულებლობას ჩავთვლით (წარუმატებლობის სხვა პარამეტრებს ახლა აღარ შევხებით), ჩვენი სახელმწიფო უკვე მეოთხე წელია გაბუდმებით აგებს. აღარ არის დრო, მწვრთნელი მოეხსნათ? როგორ არ არის, მაგრამ ისიც კარგად გვახსოვს, 1992 წლის იანვარში რომ მოვხსენით მწვრთნელი, ამას რა მოჰყვა. თან ისიც ძალიან გვიჭირს, შემდეგ არჩევნებამდე ვიცადოთ. „რადიო 105“ შესანიშნავ ფორმებს ნახულობს ამ მოუთმენლობის გამოსახატავად. კიდევ ოთხი წელი, კაცო? რაკი ამ დილემიდან გამოსავალს ვერ ვხედავთ, პრემიერ-მინისტრის ფიგურას ვიშველიებთ.

ახალი არჩევანი: სუპერპრეზიდენციალიზმი თუ პარლამენტარიზმი?

საქართველოს მსგავსი პოლიტიკური კულტურის ქვეყნებში – ანუ ისეთ ქვეყნებში, სადაც დაბალია პოლიტიკური პროცესებისადმი და საზოგადოდ სახელმწიფო ინსტიტუტებისადმი მოსახლეობის ნდობა, სუსტია პოლიტიკური პარტიები, სამაგიეროდ ძლიერია პატრონ-კლიენტელისტურ ურთიერ-

თობათა ქსელები, ძალაუფლების შტოთა ურთიერთგონტროლსა და გაწონასწორებაზე აგებული „მოამერიკულო“ სისტემა დიდხანს ვერ ძლებს. მისი წარუმატებლობიდან ორი ვექტორი მიდის. ერთია სუპერპრეზიდენციალიზმი, რომელიც დამახასიათებელია ლათინური ამერიკის და პოსტსაბჭოთა რეგიონის მრავალი ქვეყნისთვის. რუსეთმა ჩვენს თვალწინ გაიარა ეს ევოლუცია. სუპერპრეზიდენციალიზმი არის კონსტიტუციურად დამკვიდრებული ნახევრად-ავტორიტარიზმი ან უბრალოდ ავტორიტარიზმი (პირველის მაგალითია ელცინის და პუტინის რუსეთი, მეორისა – ლუკაშენკოს ბელორუსია ან ნაზარბაევის ყაზახეთი). ასეთი სისტემისთვის დამახასიათებელია ბალანსის დარღვევა პარლამენტსა და პრეზიდენტს შორის (ცხადია, პარლამენტის დასუსტების ხარჯზე), პოლიტიკა სრულიად პერსონალიზებულია, ხოლო პოლიტიკური პარტიები მხოლოდ კომიტეტებია მოცემული პოლიტიკური ლიდერის მხარდასაჭერად (როგორც პუტინისთვის შეიქმნა „ედინსტვო“, ლუჟკოვ-პრიმაკოვისთვის – „ოტჩენსტვო“, ხოლო მოცემული ლიდერების შერიგებამ ავტომატურად გამოიწვია პარტიების შერყემა). პრეზიდენტის ძირითადი დასაყრდენი „ძალოვანებია“, ხოლო პრემიერ-მინისტრი პირველი კვხირია, მიმდინარე საქმეების კოორდინატორია, რომელიც ადვილად შეიძლება შესწირო ხალხის უკმაყოფილებას ან რაიმე სხვა პოლიტიკურ მიზანს. საქართველოს პრეზიდენტის ბოლო შემოთავაზებები ზუსტად ამ მიმართულებით მიდის.

სუპერპრეზიდენციალიზმი შეიძლება უფრო მდგრადი იყოს, ვიდრე ამერიკული ტიპის „გაწონასწორებული“ საპრეზიდენტო სისტემა. ეს მეტად სერიოზული უპირატესობაა სუსტი, „არშემდგარობის“ ზღვარზე მობალანსე სახელმწიფოსთვის, რომელიც ნებისმიერმა შეფერხებამ შეიძლება სახელმწიფო გადატრიალებების საფრთხის ქვეშ დააყენოს. მაგრამ ეს მდგრადობა მეტი ავტორიტარულობის და, შესაბამისად, პოლიტიკური სტაგნაციის ხარჯზე მიიღწევა. რაც უფრო მეტი ძალაუფლებაა კონცენტრირებული ერთ ხელში, მით უფრო მტკივნეულია ძალაუფლების გადაცემის პროცესი და მით უფრო მცირდება მთავრობის მშვიდობიანი შეცვლის ალბათობა. ამის შედეგად, ძალაუფლების ცირკულირება ვიწრო დახურული ელიტის ფარგლებში ხდება. სწორედ ესაა პოლიტიკური სტაგნაციის (და მისი თანამდევი კორუფციის) საფუძველი. მეორე მხრივ, გრძელვადიან პერსპექტივაში სათუო ხდება ის პოლიტიკური მდგრადობაც, რისთვისაც სუპერპრეზიდენციალიზმი არის მოწოდებული, რადგან ნორმალური პოლიტიკური თამაშის არარსებობის პირობებში გასაქანი ეძლევა რადიკალურ და ძალადობაზე ორიენტირებულ ოპოზიციურ ჯგუფებს („აბა, არჩევნების გზით ამათ ძალაუფლებას ვერ წაართმევ“). როგორც ვთქვი, ამერიკული პრინციპი „winner takes all“ შეიძლება შეწყნარებული იყოს მხოლოდ იქ, სადაც მოთამაშეებს წესების პა-

ტიოსანი დაცვის სრული რწმენა აქვთ. ხოლო იქ, სადაც „პატიოსანი თამაშის“ რწმენა გულუბრყვილობის ან სულაც სისულელის ტოლფასად ითვლება, ამ პრინციპის გამოყენება ქრონიკული არამდგრადობის რეცეპტია: გაუმჭვირვალე და დახურულ სისტემას ზემოქმედების ყველაზე ეფექტური საშუალება ძალადობაა. თუ ვინმეს ეს ჯერ არ შეუძნეოდა, ბატონებმა ოთენადემ და კრიალაშვილმა ეს უკვე ექსპერიმენტულად შემოწმეს.

მეორე, ალტერნატიული ვექტორი ამერიკული სისტემიდან საპარლამენტო რესპუბლიკისკენ მიდის. საპრეზიდენტოსგან განსხვავებით, საპარლამენტო რესპუბლიკის უპირატესობაა მეტი მდგრადობა, ნაკლი – ნაკლები ეფექტიანობა. საქართველოში საპარლამენტო სისტემის მოწინააღმდეგეები იმით გვაშინებენ, რომ საქართველო შეიძლება დაემსგავსოს იტალიას, სადაც პარტიული კოალიციათა შიგნით მიმდინარე ინტრიგების კვალდაკვალ წამდაუწუმ ხდებოდა მინისტრთა კაბინეტების გადადგომები. საერთოდ, იტალიასთან დამსგავსების შიში ქართული პოლიტიკური სნობიზმის, ცოტა არ იყოს კომიკური გამოვლინებაა: ნეტა, დავემსგავსოთ! (აბა, ნორვეგიასთან ან დანიასთან მსგავსების იმედი გვაქვს?) იტალია თანამედროვეების ერთ-ერთი განვითარებული, აყვავებული ქვეყანაა და, სხვათა შორის, მისი ეკონომიკური სასწაული სწორედ იმ დროს დაემთხვა, როდესაც იქ პრემიერ-მინისტრები ხშირ-ხშირად იცვლებოდნენ. ქვეყნის სტაბილურობა არ უტოლდება რომელიმე პრეზიდენტის ან პრემიერ-მინისტრის დიდხანს სავარძელში ჯდომას. სისტემის მდგრადობა სწორედ იმას ჰქვია, რომ მინი-კრიზისები კონსტიტუციური პროცესის ფარგლებში წყდება, ხოლო სახელმწიფო მართვის ზოგადი სისტემა სტაბილური რჩება. ამისგან განსხვავებით, ჩვენნაირ ნახევრადავტორიტარულ სისტემაში მინი-კრიზისები იხშობა ან „იფარცხება“, მაგრამ ამით მხოლოდ იზრდება შინაგანი დაძაბულობა, რომელიც ადრე თუ გვიან სერიოზულ კრიზისებში იჩენს თავს.

საპარლამენტო სისტემის მეორე უპირატესობა ისაა, რომ სწორედ ის უწყობს ხელს პოლიტიკური პარტიების განვითარებას და პოლიტიკის დეპერსონალიზაციას ისეთი პოლიტიკური კულტურის პირობებში, სადაც „გუნდური თამაში“ და იდეოლოგიური პოლიტიკის წანამძღვრები ნაკლებად არის განვითარებული. ამიტომ ჩვენში პოპულარული (მათ შორის ამ დისკუსიაში გამოყენებული) არგუმენტი: „სანამ არ იქნება პარტიების განვითარებული სისტემა, არ შეიძლება საპარლამენტო სისტემას ლაპარაკი“, უნდა შევატრიאלოთ: სანამ არ იქნება საპარლამენტო სისტემა, არ იქნება სერიოზული პარტიები. ოღონდ, არ უნდა გვქონდეს იმის ილუზია, რომ ნებისმიერ პოლიტიკურ სისტემაში პარტიები აბსტრაქტული პოლიტიკური პრინციპების ერთგულებაზე აგებული გაერთიანებები იქნება. იმავე იტალიის მსგავსად, ჰიპოთეტურ ქართულ პარლამენტარიზმშიც პარტიების განვითარების საფუძვე-

ლი პატრონ-კლიენტელისტური ურთიერთობები იქნება: გაიმარჯვა შენმა პარტიამ – მიიღე თანამდებობა და გავლენა. მაგრამ რაკი პატრონ-კლიენტელისტური ურთიერთობები ჩვენი პოლიტიკური სისტემის განუყოფელი ნაწილია, ჯობია, ისინი პარტიული პოლიტიკის კალაპოტში მოექცეს და არა ნათესაურ-კლასელურ-კლანურ ურთიერთობას დაეყრდნოს, როგორც ეს დღესაა.

ხმელთაშუაზღვის აუზის დემოკრატიების გამოცდილება (რომლებთანაც ჩვენ შედარებით ახლოს ვართ პოლიტიკური კულტურის პარამეტრებით) სწორედ ამას გვიჩვენებს. მეორე გამოსადეგი მაგალითი ინდოეთია – ქვეყანა, რომელთანაც ასევე შეიძლება ვიპოვოთ რაღაც საერთო პოლიტიკური კულტურის ზოგიერთი ნიშნით. არა მგონია, ინდოეთი ჩვენზე ბევრად უფრო „მზად“ ყოფილიყო დემოკრატიისათვის თავისი პოლიტიკური კულტურით – შეიძლება, ნაკლებადაც კი. მაგრამ ბრიტანელებისგან დატოვებულმა საპარლამენტო სისტემამ ინდოეთს მინი-კრიზისებით სავსე, მაგრამ, საბოლოო ჯამში, საკმაოდ მდგრადი პოლიტიკური განვითარების საშუალება მისცა – რაც მას მესამე სამყაროს მრავალი სხვა ქვეყნისაგან გამოარჩევს. არავინ იფიქროს, რომ იქ ნაკლებად ყრიან ყუთებში ყალბ ბიულეტენებს, ან არ მიმართავენ პოლიტიკურ ძალადობას – მიუხედავად ამისა, სისტემას საკმარისი რესურსები აქვს საიმისოდ, რომ ეს არასასურველი ეპიზოდები „მოინელოს“.

ხუან ლინცის სტატია, რომელიც ამ კრებულში დამატების სახით შევიდა და ძირითადად სამხრეთ ამერიკისა და ლათინური ამერიკის გამოცდილებას ეყრდნობა, უფრო დაწვრილებით აღწერს არგუმენტებს საპარლამენტო სისტემის მდგრადობის სასარგებლოდ, ამიტომ ამ თემას ახლა აღარ გავაგრძელებ. მეორე პრობლემაა, როგორც ვთქვი, სახელმწიფო მართვის სისტემის ეფექტიანობა. აქაც ილუზიები არ უნდა გვკონდეს: დიდი ალბათობაა, ქართული პარლამენტარიზმი საკმაოდ „ბარდაკი“ აღმოჩნდეს, სადაც ძნელი იქნება თანმიმდევრული პოლიტიკის გატარება ურთიერთდაპირისპირებული ინტერესების ჭიდილის ფონზე. ამიტომ საპარლამენტო სისტემებში ძალიან ხშირად ძლიერია ნატვრა ძლიერ ხელზე, პრეზიდენტის ტიპის ლიდერზე, რომელსაც ხალხისაგან ერთი და განუყოფელი მანდატი ექნება. ჩვენ რომ უკვე გვყავს ასეთი პრეზიდენტი, განა ამან პოლიტიკური სისტემის პარალიზებას ხელი შეუშალა? ან კი ვიცით, რა არის თანმიმდევრული პოლიტიკა? ერთპიროვნული ნახევრად ან მთლიანად ავტორიტარული მმართველობა შეიძლება მართლაც უფრო ეფექტიანი აღმოჩნდეს მოკლევადიან პერსპექტივაში, როცა არსებობს ქმედითუნარიანი ლიდერი და სათანადო პოლიტიკური პირობები. მაგრამ მსოფლიო გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ასეთი ეპიზოდები უფრო გამონაკლისია, ვიდრე წესი. მეორე მხრივ, საპარლამენტო სისტემა სულაც არ უშლის ხელს ძლიერი ქარიზმატული ლიდერების ჩამოყა-

ლიბებს: უახლესი ისტორიიდან შეგვიძლია გავისვენოთ თუნდაც მარგარეთ თეთჩერი ან ტონი ბლერი ინგლისში, ადენაუერი, ერჰარდტი, ბრანდტი ან კოლი გერმანიაში და ა. შ. ამიტომ სავარუალოა, იგივე ედუარდ შევარდნაძე არანაკლებ ძლიერი ლიდერი აღმოჩენილიყო პრემიერ მინისტრის ამპლუაში, ვიდრე ის პრეზიდენტია.

მოკლედ შევაჯამებ. თეორიულად საპრეზიდენტო სისტემას მთელი რიგი უპირატესობები აქვს: ის გაცილებით უფრო მკაფიოდ ახორციელებს ძალაუფლების შტოთა გამიჯვნის, შემდეგ კი მათი ურთიერთგაწონასწოებისა და კონტროლის პრინციპებს, ის (ყოველ შემთხვევაში, ჩემი აზრით) უფრო კარგად უზამებს ერთმანეთს პიროვნულ და გუნდურ პასუხისმგებლობას, და ამ სისტემით მუშაობს მსოფლიოში ყველაზე მძლავრი და სტაბილური დემოკრატია. მაგრამ საქართველოს პოლიტიკური კულტურის მქონე ქვეყნისთვის (ასეთი კი, სხვათა შორის, დღევანდელი მსოფლიოს ქვეყნების უმრავლესობაა) უფრო „ბუნებრივია“, ან უფრო სწორად, უფრო პრაქტიკული და გამოსადეგია საპარლამენტო მოდელი. გამოსადეგია იმიტომ, რომ ის მეტ საშუალებას იძლევა პატრონ-კლიენტელისტური ურთიერთობების პოლიტიკურ კალაპოტში გადასაყვანად, ქმნის პოლიტიკური კრიზისების გადაწყვეტის უფრო უსაფრთხო და მარტივ მექანიზმებს, თავს არიდებს „ყველაფერი ან არაფერის“ საზიფათო სიტუაციას პოლიტიკურ თამაშში და, ამის საპირისპიროდ, ძალაუფლებაში მონაწილეობის შანსს პოლიტიკურ აქტორთა მეტ რაოდენობას აძლევს. ასე რომ, მე შეიძლება თანავუგრძნობდე – და ბევრ კონკრეტულ საკითხში ვეთანხმებოდე – ჩვენი პოლიტიკური სპექტრის „პროამერიკულ“ ნაწილს (რომელსაც ამ დისკუსიაში მიხეილ ნანეიშვილი და კობა დავითაშვილი წარმოადგენდნენ), მაგრამ საქართველოს კონტექსტში მათ მოსაზრებებს ვერ დავეთანხმები.

დემოკრატიის ორი სახე

დემოკრატიისაკენ სულ უფრო მეტი ქვეყნების შემობრუნების კვალობაზე ალტერნატიული ფორმების და სტრუქტურების მქონე კონსტიტუციებისადმი ინტერესი გასცდა აკადემიური წრეების ფარგლებს. ისეთ ურთიერთგანსხვავებულ ქვეყნებში, როგორებიცაა: ჩილე, სამხრეთ კორეა, ბრაზილია, თურქეთი და არგენტინა ხელმძღვანელი წრეები თუ საკონსტიტუციო პრობლემათა ექსპერტები გაცხოველებული დავობენ სხვადასხვა ტიპის დემოკრატიულ რეჟიმთა ღირსებების თაობაზე. ზოგი ქვეყანა, მაგალითად, შრი-ლანკა საპარლამენტოდან საპრეზიდენტო წყობაზე გადავიდა. მეორე მხრივ, ლათინური ამერიკის ქვეყნებზე დიდი გავლენა იქონია 1970-იან წლებში ავტორიტარული რეჟიმიდან ესპანეთის დემოკრატიულზე წარმატებულმა გადასვლამ, რაც ამ ქვეყნის მმართველობის პარლამენტურმა ფორმამ განაპირობა.

მაგრამ ესპანეთი ერთადერთი ქვეყანა როდია, სადაც პარლამენტარიზმმა თავისი ვარგისიანობა დაამტკიცა. სინამდვილეში, დღესდღეობით მსოფლიოში არსებული სტაბილური დემოკრატიების დიდი უმრავლესობა მმართველობის პარლამენტური ფორმითაა წარმოდგენილი. აღმასრულებელი ხელისუფლება იქ საკანონმდებლო უმრავლესობისაგან გენერირდება და ამავე უმრავლესობაზე დაყრდნობით ინარჩუნებს თავის თავს. პირიქით, ერთადერთი საპრეზიდენტო დემოკრატია, რომელსაც კონსტიტუციური უწყვეტობის ხანგრძლივი ისტორია აქვს, ამერიკის შეერთებულ შტატებშია. ფინეთისა და საფრანგეთის კონსტიტუციები კი უფრო ჰიბრიდებია, ვიდრე ნამდვილი საპრეზიდენტო რეჟიმები.

* ხუან ჯ. ლინცი იელის უნივერსიტეტის პოლიტოლოგიის და სოციოლოგიის პროფესორია. ის გახლავთ რედაქტორი წიგნებისა: „დემოკრატია განვითარებად ქვეყნებში“ და „დემოკრატიული რეჟიმების რღვევა“, აგრეთვე ჟურნალ „ჯურნალ ოფ დემოკრასი“-ს რედაქტორი“; მისი წინამდებარე სტატია სწორედ ამ ჟურნალიდან არის გადმობეჭდილი.

პარლამენტური რეჟიმი, რასაკვირველია, შეიძლება არასტაბილურიც გამოდგეს, განსაკუთრებით – მკვეთრად გამოხატული ეთნოკონფლიქტების პირობებში, როგორც ეს აფრიკის არცთუ შორეულმა წარსულმა დაგვანახა. მაგრამ ინდოეთის და კარიბის ზღვის ზოგიერთი ინგლისურენოვანი ქვეყნის გამოცდილება ნათელყოფს, რომ თვით გვარიანად დანაწევრებულ საზოგადოებაშიც კი პერიოდული საპარლამენტო კრიზისები რეჟიმის საერთო კრიზისად არ გადაიზრდება, ხოლო პრემიერ-მინისტრის და კაბინეტის შეცვლა დემოკრატიის უთუო აღსასრულს სულაც არ მოასწავებს.

არ არის შემთხვევითი, რომ საპარლამენტო დემოკრატიის რეჟიმები ისტორიულად უფრო მეტგან ჩამოყალიბდა. მმართველობის პარლამენტური ფორმის საპრეზიდენტო ფორმასთან გულდასმით შედარებას იმ დასკვნამდე მივყავართ, რომ – თუ გონივრულად განვსჯით – დემოკრატიის სტაბილობას პირველი უფრო უწყობს ხელს, ვიდრე მეორე. ეს დასკვნა განსაკუთრებით უპრიანია იმ ერებისადმი, რომლებსაც ღრმა პოლიტიკური უთანხმოებები და პოლიტიკურ პარტიათა სიმრავლე ახასიათებთ. ასეთი ქვეყნებისათვის პარლამენტარიზმი, ჩვეულებრივ, დემოკრატიის შენარჩუნების უფრო მეტ იმედს იძლევა.

ხალხის რჩეული

პარლამენტარიზმი ეს ისეთი რეჟიმიც, რომელშიც, მკაცრი ჯრით, ერთადერთ დემოკრატიულ კანონიერ ინსტიტუტს პარლამენტი წარმოადგენს, ხოლო მთავრობის ძალაუფლება მთლიანად პარლამენტისეულ რწმუნებაზეა დამოკიდებული. პარლამენტური ხელმძღვანელობის მზარდმა პერსონალიზაციამ ზოგიერთ პარლამენტურ რეჟიმში პრემიერ-მინისტრი პრეზიდენტს დაუახლოვა, მაგრამ პარლამენტის დათხოვნის შემთხვევის და ახალი არჩევნებისაკენ მოწოდების გარდა პრემიერი ხალხს პირდაპირ მათი წარმომადგენლების დაუკითხავად ვერ მიმართავს. საპარლამენტო სისტემებს შეუძლიათ თავიანთ სტუქტურას ისეთი პრეზიდენტიც შემატონ, რომელიც პირდაპირი და საყოველთაო კენჭისყრით კი აირჩევა, მაგრამ ძალაუფლებისათვის ბრძოლაში პრემიერ-მინისტრთან სერიოზული კონკურენციის შესაძლებლობას მოკლებულია ხოლმე.

საპრეზიდენტო სისტემაში აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაური მნიშვნელოვანი საკონსტიტუციო უფლებამოსილებით არის აღჭურვილი, კა-

ბინეტისა და ადმინისტრაციის შემადგენლობაზე სრული კონტროლის ჩათვლით; და რაკი განსაზღვრული ვადით და პირდაპირი კენჭისყრით აირჩევა ხალხის მიერ, საპარლამენტო ნდობის ვოტუმზე დამოკიდებულებაც აღარ არის. ის არა მარტო აღმასრულებელი ხელისუფლების მფლობელია, არამედ სახელმწიფო მეთაურის სიმბოლოცაა. ახალ არჩევნებამდე მისი გადაყენება მხოლოდ იმპიჩმენტით თუ მოხერხდება. როგორც შეერთებული შტატების ისტორია გვიჩვენებს, საპრეზიდენტო სისტემა პრაქტიკაში შეიძლება ნაკლებად ან მეტად იყოს დამოკიდებული საკანონმდებლო ხელისუფლებასთან თანამშრომლობაზე; საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებებს შორის ბალანსი ასეთ სისტემაში შეიძლება, სხვადასხვა იყოს.

მმართველობის საპრეზიდენტო სისტემაში ყველაზე მნიშვნელოვანი ორი მომენტი: პირველი – პრეზიდენტის ძლიერი ლტოლვა დემოკრატიულ, სულაც საყოველთაო-სახალხო კანონიერებისაკენ, მეორე – თანამდებობაზე მისი ყოფნის ფიქსირებული პერიოდი. ორივე ეს ნათქვამი ღმრთისმეტყველებას საჭიროებს. ზოგიერთი პრეზიდენტი თავის თანამდებობას ამომრჩეველთა ხმების უფრო ნაკლები პროპორციით იკავებს, ვიდრე ბევრი პრემიერ-მინისტრი, რომლებიც მერე უმცირესობათა კაბინეტებსაც მეთაურობენ, ამომრჩეველებს კი ეს უკანასკნელნი ნაკლებ კანონიერ ხელისუფლებად მიაჩნიათ. პოლიტიკის ინგლისელი თეორეტიკოსის უოლტერ ბეჯოტის კვალდაკვალ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ საპრეზიდენტო სისტემა ამ პოსტზე მდგომ პიროვნებას სახელმწიფო მეთაურის „ცერემონიალური“ ფუნქციებითაც აღჭურავს და აღმასრულებელი ხელისუფლების „ქმედით“ ფუნქციებითაც. ამით ეს სისტემა რაღაცნაირ აურას, ერთგვარ ხატებას და მასთან დაკავშირებულ სამომავლო იმედების მთელ კომპლექსს ქმნის. მნიშვნელობა არა აქვს, დიდი იყო თუ მცირე უპირატესობა, რომელმაც მისი არჩევნებში გამარჯვება განაპირობა. ეს კი მკვეთრად განსხვავდება პრემიერ-მინისტრთან დაკავშირებული წარმოდგენისაგან, რაოდენ პოპულარულიც არ უნდა იყოს იგი.

მაგრამ კიდევ უფრო საკვირველი ის არის, რომ საპრეზიდენტო სისტემაში პრეზიდენტის დარად კანონმდებლებიც დემოკრატიულ კანონიერებაზე დებენ თავს, მეტადრე, როცა ისინი ერთობის მქონე იმ დისციპლინირებულ პარტიებს წარმოადგენენ, რომლებიც მკვეთრად გამოხატულ იდეოლოგიურ და პოლიტიკურ ალტერნატივებს გვთავაზობენ. მათი ეს თავგამოდება განსაკუთრებით მაშინ არის თვალშისაცემი, როცა საკანონმდებლო ორგანოს უმრავლესობა და პრეზიდენტი ურთიერთსაპირისპირო პოლიტიკური ალტერნატივის გამომხატველებად გვევლინებიან. ვის მეტი უფლება აქვს ასეთ პირობებში ხალხის სახელით ილაპარაკოს: პრეზიდენტს თუ ოპოზიციაში მყოფ

საკანონმდებლო უმრავლესობას? რაკი ძალაუფლებას ამომრჩეველთა ხმების წყალობით ორივე მჯაფიოდ გამოკვეთილ ალტერნატივათა შეუზღუდავ კონკურენციაში იძენს, კონფლიქტის წარმოშობა ყოველთვის მოსალოდნელია და რაღაც მომენტში საქმე შეიძლება აფეთქებამდეც მივიდეს. არ არსებობს დემოკრატიული პრინციპი, რომლის მეოხებითაც ეს კონფლიქტი მოგვარდებოდა. რაც შეეხება კონსტიტუციაში ჩადებულ მექანიზმს, ის უფრო ასოჩაკირკიტებით გაგებულ კანონებს ეყრდნობა და მეტისმეტად რთულია საიმი-სოდ, რომ ამომრჩეველთა თვალში ძალმოსილება იქონიოს. შემთხვევითი არ არის, რომ მსგავს სიტუაციებში შეიარაღებულ ძალებსაც უცდიათ შუამავლობა. თუმცა, ისიც სათქმელია, რომ შეერთებული შტატები მსგავს კონფლიქტებს „ნორმად“ აღიარებდა და სწორედ ამიტომაც წარმატებით ართმევდა თავს.

ასეთი საპრეზიდენტო სისტემის არც მეორე დამახასიათებელი ნიშანი – პრეზიდენტის უფლებამოსილების ფიქსირებული ვადა – გახლავთ უზადო. ის პოლიტიკურ პროცესს განგრძობის შესაძლებლობას მოკლებულ, მკვეთრად შემოზღუდულ პერიოდებად ანაწევრებს და გასაქანს აღარ ტოვებს განუწყვეტელი რეორგანიზაციისათვის, რომლის საჭიროებასაც მოვლენათა განვითარება ბადებს. საპრეზიდენტო მანდატის ხანგრძლივობა პოლიტიკური აქტივობის განზრახულობათა უმნიშვნელოვანეს ფაქტორად იქცევა – მონაცემად, რომელიც მნიშვნელოვან შედეგებს გვიქადის. სანიშუმოდ ავიდოთ თუნდაც დებულება პრეზიდენტის სიკვდილის ან მოვალეობათა შესრულების უნარის დაკარგვის შემთხვევაში მემკვიდრის შესახებ. ზოგ შემთხვევაში უშუალო მემკვიდრე შეიძლება ცალკე აირჩიონ – პრეზიდენტისაგან განსხვავებული ორიენტაციის მქონე. სხვა შემთხვევაში ვიცე-პრეზიდენტის პოსტის კანდიდატი შეიძლება თვითონ პრეზიდენტმა ისე მოახვიოს თავს საზოგადოებას, რომ არც კი გაითვალისწინოს, შესწევს თუ არა ამ კანდიდატს შეასრულოს აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაურის მოვალეობანი და შეინარჩუნოს ამომრჩეველთა კეთილგანწყობა.

კონსტიტუციები, რომლებიც მმართველობის საპრეზიდენტო ფორმებს გულისხმობენ, წინააღმდეგობრივ პრინციპებს და დებულებებს შეიცავენ. მმართველობის ასეთ სისტემებს საკმარისი წინაპირობა გააჩნია ძლიერი და სტაბილური აღმასრულებელი ხელისუფლების შესაქმნელად, რაკი ამ ხელისუფლების კანონიერებას საყოველთაო-სახალხო არჩევნები უზრუნველყოფს; მათ უნარი შესწევთ შეეწინააღმდეგონ საკანონმდებლო ხელისუფლებაში გაძეფებულ ინტერესთა მრავალფეროვნებას. დემოკრატიის რუსოს მიერ შექნილ კონცეფციაში კი (მასში ჩადებული იმ „ხალხის“ იდეით, რომლის სახელი-

თაც პრეზიდენტი ლაპარაკობს) ამ ინტერესებს კანონიერება აკლავს. ასეთივე ხასიათისაა ანგლო-ამერიკული თვალსაზრისიც, რომელსაც ინტერესთა შეჯახება – გნებავთ, შეხლა-შემოხლა – დემოკრატიისათვის ბუნებრივ მოვლენად მიაჩნია.

მეორე მხრივ, კონსტიტუციაში, რომელიც მმართველობის საპრეზიდენტო ფორმას ამკვიდრებს, ძალაუფლების პერსონალიზაციის შედეგებისადმი ღრმად უნდობლობა ჭკვიანია: მოგონებები მეფეებსა თუ კაუდილიოზე და მათთან დაკავშირებულ საშიშროებებზე იოლად როდი ეძლევა დავიწყებას. შესაძლო თვითნებობის წინააღმდეგ მთავარ საკონსტიტუციო დასაყრდენად ზოგიერთ ქვეყანაში შემოდებულია ახალი ვადით არჩევის აკრძალვა. სხვა გარემოებანიც, როგორებიცაა: პრეზიდენტის მიერ ადმინისტრაციის დაწესება საკანონმდებლო ხელისუფლების „თანამზრახველობით და ერთნებობით“, იმპიჩმენტის მექანიზმი და სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობა, ამავე საშიშროებას ასახვენ.

მმართველობის საპარლამენტო და საპრეზიდენტო სისტემებს შორის არსებული განსხვავებების საუკეთესო შეჯამება იქნება, ალბათ თუ ვიტყვით, რომ პარლამენტარიზმი პოლიტიკურ პროცესს მოქნილებას ანიჭებს, მაშინ როცა საპრეზიდენტო მმართველობა ამჟამებს მას. საპრეზიდენტო სისტემის მომხრეებს შეუძლიათ შემოგვედავონ: სიმკაცრე უპირატესობაა, რადგან საპარლამენტო პოლიტიკისათვის ესოდენ დამახასიათებელი გაურკვევლობისა და არასტაბილურობისაგან გვიცავსო. მაგრამ პარლამენტური მმართველობისას პარტიის აქტორებს – ლიდერებს და რიგით კანონმდებლებს – არჩევნებს შორის პერიოდში ნებისმიერ დროს შეუძლიათ ფუნდამენტური ცვლილებები მოახდინონ: გამოიწვიონ ძალთა გადაჯგუფება, დასვან ან სულაც გაანადგურონ პრემიერ-მინისტრი. თუმცა, ძლიერი ხელისუფლების და წინასწარ ამოცნობადობის აუცილებლობა უპირატესობას საპრეზიდენტო სისტემისათვის გვანიჭებინებს, მაგრამ გასათვალისწინებელია მოულოდნელობანიც – იქნება ეს პრეზიდენტის თუ ზოგიერთი გადაწყვეტილებების მიღებისას დაშვებული სერიოზული შეცდომები –, რაც საპრეზიდენტო მმართველობას წინასწარ ამოცნობად ხასიათს უკარგავს და პრემიერ-მინისტრის მმართველობასთან შედარებით უფრო სუსტ მმართველობად აქცევს. ამ უკანასკნელს მუდამ შეუძლია თავისი კანონიერების და ავტორიტეტის განმტკიცება ნდობის ვოტუმის მეშვეობით ანდა პარლამენტის დათხოვნით და ახალი არჩევნების მოწყობით სცადოს; უფრო მეტიც, პრემიერ-მინისტრი შეიძლება შეცვალო და ამან რეჟიმის კრიზისი არ გამოიწვიოს.

მმართველობის საპრეზიდენტო ფორმა გადაუჭრელი პრობლემების შემცველია, რადგან მოქმედებს წესით: „გამარჯვებული ყველაფერს ღებულობს“; ეს არის სისტემა, რომელიც მიდრეკილია, დემოკრატიული პოლიტიკა ნულოვანი შედეგის მქონე თამაშად აქციოს. მმართველობის ამ წესს ყველა ის პოტენციური კონფლიქტი ახასიათებს, რომელსაც ასეთი თამაშები გვიქადის. საპარლამენტო არჩევნებისას კი, მართალია, შეიძლება ერთმა პარტიამ აბსოლუტური უმრავლესობაც მოიპოვოს, მაგრამ სხვა პარტიებსაც შედარებით ხშირად ეძლევათ შესაძლებლობა პარლამენტში სხდომისა.

მმართველობაში თანამოწილეობა და კოალიციის ფორმირება საკმაოდ ხშირი მოვლენაა და ძალაუფლებით აღჭურვილი პირები თვით ყველზე მცირერიცხოვანი პარტიების მოთხოვნათა და ინტერესთა მიმართაც იჩენენ ყურადღებას. ეს პარტიები კი, თავის მხრივ, მართვა-გამგეობაში მონაწილეობის მიღების იმედს არ კარგავენ და, მაშასადამე, თავისი წილი უდევთ მთლიან სისტემაში. პირიქით, რწმენა, რომ ის დამოუკიდებელია, ხელისუფალი და საყოველთაო სახალხო მანდატის მფლობელია, პრეზიდენტს ძალაუფლების და მისიის მქონებლობის შეგრძნებით მსჭვალავს, მაშინაც კი, როცა ის ძალიან უმნიშვნელო უმრავლესობით აირჩა.

მთავრობის ფორმირება

საპრეზიდენტო არჩევნებისათვის დამახასიათებელ „ნულოვანი შედეგის“ საფრთხეს პრეზიდენტის თანამდებობაზე ყოფნის ფიქსირებული პერიოდიც ემატება. გამარჯვებულთა და დამარცხებულთა ადგილები საპრეზიდენტო მანდატის მთელი პერიოდის განმავლობაში უცვლელი რჩება. იმედი არ უნდა ვიქონიოთ, რომ მოკავშირეებს შორის რაიმე ცვლილება მოხდება და ხელისუფლების დასაყრდენი იმ ეროვნული ერთობის მეშვეობით გაფართოვდება, რომელიც უმნიშვნელოვანეს მოვლენათა პასუხად ჩატარებული ხელახალი არჩევნების საგანგებო ვითარებაში წარმოიქმნება და ა.შ. დამარცხებულებმა, სულ ცოტა, ოთხი-ხუთი წელი უნდა იცადონ; მათ არც აღმასრულებელ ხელისუფლებას გააყარებენ და არც რაიმე პოსტებზე თუ თანამდებობებზე დანიშნავენ. ის ფაქტი, რომ საპრეზიდენტო რეჟიმები ნულოვანი შედეგის მქონე თამაშად იქცევა ხოლმე, პრეზიდენტის არჩევნების ფონს ამაღლებს და თანამდევ დაძაბულობას თუ პოლარიზაციას უსათუოდ აღრმავეს.

მეორე მხრივ, საპრეზიდენტო არჩევნები ხალხს უდავო უპირატესობას – აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაურის წინასწარ ცნობილი ვადით ღია

და პირდაპირი არჩევის შესაძლებლობას – ანიჭებს და არჩევნებს პოლიტიკოსთა მიერ კულისებს მიღმა ჩატარებულ მანევრად არ აქცევს. მაგრამ ეს უპირატესობა მხოლოდ მაშინ მქონდებოდა, როცა არჩევნების შედეგები სავსებით განსაზღვრულია. თუ აუცილებელი საუმრავლესობო მინიმუმი არ მიიღწა და ერთ რაუნდში რამდენიმე კანდიდატი გაეჯიბრა ერთმანეთს, მაშინ გამარჯვებულის უპირატესობა მეორე ნომრად მისულთან შედარებით შესაძლოა მეტისმეტად უმნიშვნელო იყოს საიმისოდ, რომ პლემბისციტის შესახებ გადაწყვეტილებების მიღებას შეუწყოს ხელი. ასეთი სიტუაციის თავიდან ასაცილებლად საარჩევნო კანონები ხშირად შეიმუშავებენ ხოლმე არჩევანის მექანიზმს კანდიდატთა შორის, როცა ვერც ერთი მათგანი ვერ აგროვებს გამარჯვებისათვის მინიმალურად აუცილებელ ხმათა რაოდენობას. მსგავსი პროცედურები აუცილებლად როდი ანიჭებს თანამდებობას ხმათა უმრავლესობის შემგროვებელ კანდიდატს. უფრო მიღებულია არჩევნების მეორე ტურის მოწყობა, ორი ძირითადი კანდიდატის კონფრონტაციას რომ გულისხმობს, რაც პოლარიზაციის ალბათობას ზრდის. მრავალპარტიულ სისტემაში ორი კანდიდატის მონაწილეობით გამართული ბრძოლის ერთ-ერთ შესაძლო შედეგად კენჭისყრის მეორე რაუნდშიც და წინასაარჩევნო მანევრების დროსაც იმ ფართო კოალიციის ფორმირება გვევლინება, რომელშიც ექსტრემისტული პარტიები უაღრესად გავლენიან ძალად იქცევიან ხოლმე.

ორ ეტაპად ჩატარებული არჩევნები ზოგი ამ პრობლემისაგან თავის დაღწევის შესაძლებლობას იძლევა, რადგან წინასწარი რაუნდი ექსტრემისტულ პარტიებს საკუთარი ძალმოსილების ფარგლებს უთვალსაზიროებს და სამუალებას აძლევს ძირითად კანდიდატებს გაერკვნენ, როგორი კავშირები დაამყარონ გამარჯვების მისაღწევად. ეს გაურკვევლობის ხარისხს ადაბლებს და რაციონალური გადაწყვეტილებების მიღებას უწყობს ხელს, როგორც ამომრჩეველთა, ისე კანდიდატთა მხრივ. კაცმა რომ თქვას, საპრეზიდენტო სისტემას შეუძლია იმ მოლაპარაკებების მსგავსი რამ გამართოს, რომელიც საპარლამენტო სისტემაში „მთავრობის ფორმირებას“ უსწრებს წინ. მაგრამ პოლარიზაციის პოტენციური ალბათობა, ისევე როგორც ექსტრემისტული ფრაქციების ოზოლაციის სიძნეელები, რჩება; ეს კი ამომრჩეველთა და ელიტის მნიშვნელოვან ნაწილს არაფრად ეპიტნავება.

მე არ ვამტკიცებ, რომ პოლარიზაცია – საპრეზიდენტო არჩევნების ესოდენ ხშირი შედეგი – აუცილებლად თან ახლავს-მეთქი პრეზიდენტის მმართველობას. თუ საზოგადოებრივი კონსენსუსი მყარად მკვიდრდება პოლიტიკური სპექტრის ცენტრის გარშემო და თუ უკიდურესობის მომხრე პარტიების წილი აშკარად შეზღუდულია, არც ერთ კანდიდატს არ ექნება ექსტ-

რემისტებთან გაერთიანების სტიმული. ზომიერების და უკვე არსებული კონსენსუსის პირობებში წინასაარჩევნო საპრეზიდენტო კამპანიამ, საეჭვოა, განხეთქილების საფრთხემდე მიგვიყვანოს. პრობლემა ისაა, რომ ქვეყანაში, სადაც დემოკრატიის დამყარების და კონსოლიდაციის დაძაბული პროცესი მიმდინარეობს, გარემოებათა ასეთი ბედნიერი დამთხვევა იშვიათი ხილია.

თანამდებობის პირის უფლებამოსილებანი

შეიძლება შემოგვედავონ: არჩევნები ერთია და გამარჯვებულის თანამდებობაზე ყოფნა – მეორე; განა გამორიცხულია ამ უკანასკნელმა საარჩევნო კამპანიაში მიღებული ჭრილობები საზოგადოებას მოუშუშოს და ერის ერთიანობა აღადგინოს? ხომ შეიძლება თავის დამარცხებულ ოპონენტებს – და არა საკუთარი კოალიციის ექსტრემისტულ ელემენტებს – შესთავაზოს ადგილი ადმინისტრაციაში და ამით ხალხის პრეზიდენტი გახდეს? ასეთი პოლიტიკა, რასაკვირველია, შესაძლებელია, მაგრამ ის როგორც ახალი პრეზიდენტის, ისე (მართალია, ნაკლებად) მისი ძირითადი ანტაგონისტის პიროვნებასა და პოლიტიკურ სტილს უნდა დაემყაროს. უეჭველია, საყოველთაო-სახალხო კამპანიის დროს მიმდინარე პოლიტიკური მობილიზაციის პროცესს შერიგებისაკენ არ მივყავართ. ამ ჟესტებს შეუძლიათ მეტისმეტად დაასუსტონ ახალი პრეზიდენტი, განსაკუთრებით თუ გარისკავს და უკიდურესობის მომხრე საკუთარ მოკავშირეებს აიძულებს მთლიანად აქციონ მას ზურგი. არსებობს იმის შესაძლებლობაც, რომ ოპოზიციამ არ შეიწყნაროს მისი დიდსულოვნება, რაც ორივე მხარის პოზიციების გამჟაცრებამდე და უფრო დიდ ანტაგონიზმამდე თუ პოლარიზაციამდე მიგვიყვანს.

მმართველობის საპრეზიდენტო ფორმის ყველაზე შესამჩნევი გავლენა სტილსა და პოლიტიკაზე, თვით პრეზიდენტის პოსტისათვის დამახასიათებელი თავისებურებებიდან მომდინარეობს. საპრეზიდენტო მმართველობა არა მარტო დიდი ძალაუფლებით, არამედ ამ უფლების ერთგვარი შემოზღუდვითაც ხასიათდება, მეტადრე იქ, სადაც საქმე საკანონმდებლო ხელისუფლებასთან მის თანამშრომლობას ეხება. ეს განსაკუთრებით თვალში საცემი მაშინ ხდება, როცა ხელისუფლების ამ ორგანოში პრეზიდენტის პარტიის ოპონენტები დომინირებენ. პრეზიდენტის თანამდებობა თავისი ბუნებით ორგანო-ზომილებიანია, რაღაც რაღაცეებში კი – ორაზროვანია: ერთი მხრივ, პრეზიდენტი სახელმწიფოს მეთაური და მთელი ერის წინამძღოლია, მეორე მხრივ კი, მისი პოლიტიკური პოზიცია აშკარად მისი პარტიის პოლიტიკის

გამომხატველია. თუ პრეზიდენტი მრავალპარტიული კოალიციის სათავეში დგას, მაშინ არჩევნებში გამარჯვებული ალიანსის სხვა წევრებთან დამოკიდებულებაში მას თავისიანების პოზიციის შიგნითაც შეუძლია საკუთარი პოზიცია იქონიოს. პრეზიდენტისათვის შეიძლება იოლი არ აღმოჩნდეს „საპატიო“ (როგორც მას ბეჯოტი უწოდებს) მეთაურის, ანდა სიმბოლური ასპექტის გამომხატველის როლი (რომელსაც ბეჯოტის აზრით, წარმატებით ასახიერებს ბრიტანეთის მონარქი) აღმასრულებელი ხელისუფლების აქტიური მეთაურისა და იმ ლიდერის როლთან შეთანხმოს, რომელიც თავის პარტიას და ამ პროგრამის ინტერესებს ემსახურება.

პრეზიდენტსა და ამომრჩევლებს შორის პირდაპირი ურთიერთდამოკიდებულების არსებობამ შეიძლება სხვა უფრო მნიშვნელოვანი შედეგებიც გამოიღოს: პრეზიდენტს შეიძლება გაუჩნდეს გრძნობა, რომ ის მთელი ხალხის ერთადერთი რჩეულია და „მთელი ხალხის“ ცნებაში თავისი მხარდამჭერები იგულისხმოს. საპრეზიდენტო ხელისუფლებისათვის დამახასიათებელმა საყოველთაობის ამ ელემენტმა შეიძლება იქამდე მიგვიყვანოს, რომ დაბრკოლებანი და ის ოპოზიცია, რომელსაც პრეზიდენტი ეჯახება, სულ უფრო გამაღიზიანებელი გახდეს მის თვალში. თავისი პოლიტიკის ხალხის ნების გამოხატულებად, ხოლო ოპონენტების პოზიციის ვიწრო წრეების ინტერესთა ეგოისტურ გამოვლენად მიჩნევის ცთუნება, კინძლო იმედგაცრუების მძეხიც გახდეს. ლიდერის ხალხთან იდენტიფიკაციას გარკვეულ პოპულიზმთან მიყვარათ, რაც ძალაუფლების მოხვეჭის ერთ-ერთი წყაროა. ეს მისი უფლებამოსილების იმ ფარგლების უგულებელყოფის სურვილს ბადებს, რომლის არსებობაც უმცირესობასაც კი – რომ აღარაფერი ვთქვათ უმრავლესობაზე – თავისი დღის წესრიგის ცხოვრებაში გატარების დემოკრატიული გამართლების მიზნით შეუძლია მოიშველიოს.

პრეზიდენტ-ოლიმპიელისაგან განსხვავებით პრემიერ-მინისტრი, ჩვეულებრივ, პარლამენტის წევრია და, როცა სამთავრობო სკამზე ზის, მაშინაც ამ უფრო ფართო ორგანოს წევრად რჩება. ის მოვალეა შეხვდეს ხოლმე თავის კანონმდებელ კოლეგებს ზოგადი თანასწორობის პირობებში, როგორც ამას აკეთებს ბრიტანეთის პრემიერ-მინისტრი, როცა ტრადიციულად პასუხობს შეკითხვებზე წარმომადგენლობით პალატაში. თუ პრემიერ-მინისტრი კოალიციურ, ანდა უმცირესობის ხელისუფლებას მეთაურობს, ან თუ მისი პარტია მხოლოდ ადგილთა უმნიშვნელო უმრავლესობის მფლობელია, მაშინ პარლამენტის აზრისაგან მხოლოდ ოდნავი გადახრის ნებას თუ მისცემს თავს. პრეზიდენტი, პირიქით, მთავრობის დამოუკიდებელ შტოს მეთაურობს და კანონმდებლებთანაც მის მიერვე ნაკარნახევ პირობებში ურთიერთობს. საპ-

რეზიდენტო რეჟიმისას განსაკუთრებით გაურკვეველი ოპოზიციის ლიდერთა მდგომარეობაა. მათ შეიძლება არც გააჩნდეთ საზოგადოებრივი თანამდებობა და ის კვანძო-ოფიციალური სტატუსიც კი, რომელიც ოპოზიციის წილზედ-ბრია, ვთქვათ, დიდ ბრიტანეთში.

მინისტრები და კაბინეტის წევრები

საპრეზიდენტო რეჟიმში მონარქის ან წარმადგენლობითი ხელისუფლების სიმბოლურად განმასახიერებელი „რესპუბლიკის პრეზიდენტის“ არარსებობა ამ სისტემას მოქნილობას და ხელისუფალთა შეზღუდვის საშუალებებს უკარგავს. ასეთი ფიგურა, ჩვეულებრივ, ნეიტრალურია და ხან ზნეობრივი გამაწონასწორებლის როლს თამაშობს კრიზისის დროს, ხან კი პრემიერსა და იმ ოპონენტებს შორის შუამავალია, რომელთა სიაშიც მართო პარლამენტარი მოწინააღმდეგენი კი, არა სამხედრო ლიდერებიც გვხვდებიან. პარლამენტურ რეჟიმს სპიკერი ან პარლამენტის თავმჯდომარე ჰყავს, რომელსაც თავისი გავლენით შეუძლია შეზღუდოს საპარლამენტო ანტაგონისტები თვით პრემიერი-მინისტრის ჩათვლით, რომელიც, საბოლოო ჯამში, მხოლოდ წევრია იმ პალატისა, სპიკერი რომ თავმჯდომარეობს.

პარლამენტურ სისტემაში მინისტრები საპრეზიდენტო რეჟიმის მთავრობის წევრთაგან განსხვავებულ მდგომარეობაში იმყოფებიან. პრემიერ-მინისტრები (განსაკუთრებით, კოალიციურ მთავრობებში ანდა უმცირესობისგან შემდგარ მთავრობებში) უფრო მეტად არიან თავიანთ კოლეგა-მინისტრების ტოლსწორნი, ვიდრე პრეზიდენტი მის მიერ დანიშნული კაბინეტის წევრებისა. პრეზიდენტის კაბინეტს თავის პარლამენტურ ორეულთან შედარებით ნაკლებად შესწევს უნარი დამოუკიდებელი აზროვნების მქონე წევრებს დაუთმოს ადგილები. პრეზიდენტის მთავრობის წევრები ადგილს თავიანთი მეთაურისადმი უსიტყვო თანხმობით იკავებენ: რომელიმე მათგანის გადაყენება მისი საზოგადოებრივი კარიერის დასასრულია. პირიქით, პრემიერ-მინისტრები არ არიან მისივე ქმნილებები, ისინი, ჩვეულებრივ, პრემიერის პარლამენტელი კოლეგები არიან და თუ კაბინეტის დატოვება მოუწევთ, შეუძლიათ თავიანთ ადგილებს დაუბრუნდნენ და საპარლამენტო მოვალეობების აღსრულება განაგრძონ. ამას გარდა, კრიტიკულ შემთხვევაში პრეზიდენტს შეუძლია ეფექტურად დააფაროს ხელი თავისი კაბინეტის წევრებს; ამის გაცემა პრემიერ-მინისტრს უფრო გაუჭირდება, რადგან მისი მინისტრები მოვალენი არიან რეგულარულად წარდგენენ პარლამენტის წინაშე და შეკითხ-

ვებს უპასუხონ; განსაკუთრებულ შემთხვევებში კი შეიძლება უნდობლობის ვოტუმსაც დაეჭვემდებარონ.

საპრეზიდენტო რეჟიმი ორმაგ დემოკრატიულ კანონიერებას ეყრდნობა. სინამდვილეში ვინ გამოხატავს ხალხის ნებას – აღმასრულებელ და საკანონმდებლო ხელისუფლებას შორის ამ დავის გადამჭრელი დემოკრატიული პრინციპი არ არსებობს. პრაქტიკაში (განსაკუთრებით განვითარებად ქვეყნებში, რომელთაც რეგიონალური უთანასწორობა ახასიათებთ მოდერნიზაციის საქმეში), შეიძლება მოხდეს, რომ საკანონმდებლო ორგანოს პოლიტიკური და სოციალური მსოფლხედვა განსხვავდებოდეს იმისაგან, რომელიც პრეზიდენტს და მის მხარდამჭერებს გააჩნიათ. წარმომადგენლობის ტერიტორიულ პრინციპს ახასიათებს ტენდენცია, საკანონმდებლო ორგანოებში ასარჩევად პატარა ქალაქებს და სოფლებს მეტი წონა მიანიჭოს. მსგავსი ვითარებანი პრეზიდენტებს საფუძველს აძლევს ეჭვქვეშ დააყენოს საკანონმდებლო ხელისუფლებაში წარმოდგენილი მისი ოპონენტების დემოკრატიული უფლებამოსილებანი და შეუძლია ბრალდებაც კი წაუყენოს მათ, რომ ისინი ოლიგარქიის წარმომადგენლები და ვიწრო წრეების ეგოისტურ ინტერესთა გამომხატველნი არიან. ეს შეიძლება სიმართლეც იყოს და არც იყოს. კაცმა არ იცის, რა ჯობს: შენი ხმა ადგილობრივი მნიშვნელობის თვალსაჩინო მოღვაწეთა, მგზნებარე ბელადთა, მიწისმფლობელთა, ღვთისმსახურთა, ანდა სულაც ბოსთა მეურვეობას დაუქვემდებარო, თუ პროფკავშირების, მეზობელი ასოციაციის ანდა პარტიული მექანიზმების მზრუნველობას მიანდო. ასეა თუ ისე, თანამედროვე საქალაქო ელიტა სასოფლო რაიონების და პროვინციებიდან არჩეული კანონმდებლების დემოკრატიული კეთილგანზრახულობისადმი სკეპტიციზმს ინარჩუნებს. ასეთ კონტექსტში კანონმდებელთა სიჯიუთით გაწვილებული პრეზიდენტი მოჩვენებითი ოლიგარქების და დაინტერესებული წრეების წინააღმდეგ ხალხის მობილზაციის ცოუნებას განიცდის. ასევე საფიქრალია, რომ ზოგ ქვეყანაში პრეზიდენტი ვინძლო უფრო ტრადიციული თუ პროვინციული ამომრჩეველების წარმომადგენელი გამოდგეს და საზოგადოების შედარებით მოწინავე ქალაქური ფენების წინააღმდეგ მათი მხარდაჭერით ისარგებლოს.

დროში შეზღუდულობა

საპრეზიდენტო სისტემის ერთ-ერთი უპირატესობა, რომელზეც ყველაზე ხშირად მიუთითებენ ხოლმე, ის არის, რომ ეს სისტემა აღმასრულებელი ხელისუფლების სტაბილობის ხელშემწყობ პირობას შეიცავს. ამბობენ, ეს

თავისებურება თვალში საცემ კონტრასტს ქმნის საპარლამენტო მთავრობის ბევრი სისუსტესთან, რაც მისი განშირებული სახელისუფლებო კრიზისებით და პრემიერ-მინისტრების ცვლით გამოიხატება, განსაკუთრებით – დასავლეთ ევროპის მრავალპარტიულ დემოკრატიებში. მაგრამ მსგავსი შედარებისას მხედველობაში არ ღებულობენ სტაბილობის იმ დიდ წილს, რომელიც საპარლამენტო მთავრობებს სინამდვილეში ახასიათებთ. გარეგანი არამდგრადობანი, რომლებსაც ისინი დროდადრო ავლენენ, ჩრდილავენ მმართველი პარტიების მეტკვიდრობითობის აღქმას, ჩქმალავენ კოალიციის ხანგრძლივ ხასიათს და იმასაც, თუ როგორ უძლებენ პარტიული ლიდერები და ძირითადი მინისტრები სამთავრობო კრიზისებს, რჩებიან რა თავიანთ პოსტებზე. ასევე არასაკმაოდ წარმოჩინდება ისიც, რომ საპარლამენტო სისტემა ხშირად სწორედ თავისი გარეგანი არასტაბილურობის წყალობით აღწევს თავს უფრო ღრმა კრიზისებს. სკანდალურ ისტორიაში გარეული და თავისი პარტიის თუ იმ კოალიციური უმრავლესობის მხარდაჭერას მოკლებული პრემიერ-მინისტრი, რომლის თანამდებობაზე დატოვებაც მღელვარებებით იმუქრება, შეიძლება უფრო იოლად იქნას გადაყენებული, ვიდრე კორუმპირებული ანდა უაღრესად არაპოპულარული პრეზიდენტი.

მუდმივ ცვალებადი სიტუაციების წინაშე მოქნილობა არ არის საპრეზიდენტო სისტემის ძლიერი მხარე. პარტიის ან თავისი ხალხის ნდობადაკარგული პრეზიდენტის გადაყენება უაღრესად საძნელო საქმეა. იმპიჩმენტი ძალიან გაურკვეველი პროცესია და დიდ დროს მოითხოვს, რაც არ ითქმის უნდობლობის უბრალო საპარლამენტო ვოტუმზე. ამას გარდა, თვით ეს საგნებით ლეგალური მეთოდებიც რისკთან არის დაკავშირებული: თანამდებობაზე მყოფი პირის მომხრეებმა შეიძლება თავი მოტყუებულად იგრძნონ და ამ პირის გარშემო დაირაზმონ, რითაც კიდევ უფრო მწვავედება კრიზისი. ძნელი წარმოსადგენია, როგორ შეიძლება გადაჭრან ეს პრობლემა მარტოოდენ პოლიტიკურმა ლიდერებმა, თუ დახმარებისათვის არ მიმართეს არადემოკრატიულ ინსტიტუტებს, მაგალითად სასამართლოს, ან უარეს შემთხვევაში – სამხედრო ძალას, ან ამ უკანასკნელით მუქარას. მსგავსი კრიზისების საფუძვლადმდებარე დაძაბული ანტაგონიზმი ვერ მიიჩქმალება ხელისუფლების საკანონმდებლო ორგანოს კორიდორებსა და კულუარებში. იმან, რაც საპარლამენტო სისტემაში სამთავრობო კრიზისი იქნებოდა, საპრეზიდენტო სისტემაში შეიძლება რეჟიმის კრიზისის სახე მიიღოს.

დემოკრატია განისაზღვრება, როგორც მმართველობა პრო ტემპორე რეჟიმი, რომლის დროსაც ამომრჩეველებს შეუძლიათ დროის რეგულარული მონაკვეთის გავლის მერე თავიანთ ხელისუფალთ პასუხი მოჰკითხონ და რა-

ლაც-რალაცების შეცვლა მოითხოვონ. არჩევნებს შორის დროის შეზღუდული პერიოდი ალბათ, გარანტიას წარმოდგენს ხელისუფლების თვითნებობის წინააღმდეგ და იმათი უკანასკნელი იმედია, ვინც უმცირესობაში აღმოჩნდება. მაგრამ ამ სტრუქტურის ნაკლი ის არის, რომ ზღუდავს ხელისუფლების უნარს, ხორცი შეასხას წინასაარჩევნოდ დაპირებულ სიკეთეს. თუ ეს შორსმიმავალი დაპირებები სოციალურ ცვლილებათა პროგრამის ძირითად პუნქტებსაც მოიცავენ, უმრავლესობას შეუძლია თავი მოტყუებულად იგრძნოს მის მიერ არჩეული ლიდერის უფლებამოსილების შეზღუდული ვადის გამო-ისობით. მეორე მხრივ, პრეზიდენტის ძალაუფლება იმთავითვე კონცენტრირებული და ისე შორსგამწვდომია, რომ სულაც არ არის უხიფათო მისი კონტროლის გარეშე (პრეზიდენტად ხელახალი არჩევის რიცხვის შეუზღუდავად) დატოვება.

რომც არ ახასითებდეს ამა თუ იმ პრეზიდენტს უჩვეულო პატივმოყვარეობა, იმის შეგნებამ რომ ის დროის შეზღუდული პერიოდიტაა არჩეული და რომ არსებობს პროგრამა, რომელსაც მის სახელს უკავშირებენ, არ შეიძლება მის პოლიტიკურ სტილზე გავლენა არ იქონიოს. უვარგისი მეგვიდრის მოლოდინით და ამ მეგვიდრის მიერ მომავალში გატარებული პოლიტიკის შესაძლო არათანმიმდევრობით აღძრული წუხილი განაპირობებს იმას, რასაც პოლიტიკური ეკონომიკის სპეციალისტი ალბერტ ჰირშმენი „vouloir conclure“-ს ანუ დასრულებისაკენ მისწრაფებას უწოდებს. პრეზიდენტის მხრივ თავისი ჩანაფიქრების განხორციელების გადაუდებლობის ამ გაზვიადებულმა შეგრძნებამ შეიძლება არასწორ პოლიტიკურ ინიციატივებამდე, კანონიერ ოპოზიციის მისამართით აღძრულ გაუმართლებელ გულისწყრომამდე და ყოველად ნაჩქარევ მცდელობებამდე თუ სხვა ათას უბედურებამდე მიგვიყვანოს. პრემიერ-მინისტრი კი იმედოვნებს, რომ მისი პარტია ან მმართველი კოალიცია არჩევნების მომდევნო რაუნდშიც გაიმარჯვებს და შედარებით თავისუფალია ასეთი ზეწოლისაგან. პრემიერ-მინისტრებს თავიანი თანამდებობა საკანონმდებლო ხელისუფლების საქმიანობის რამდენიმე პერიოდის განმავლობაში სჭერიათ, მაგრამ დიქტატურის საფრთხე არ შეუქმნიათ, რადგან მთავრობის გადაყენება არაკონსტიტუციური მეთოდების გამოუყენებლადაც შესაძლებელია.

ისეთი ინსტიტუტები, როგორებიცაა თანამდებობაზე ყოფნის დადგენილი პერიოდი და ხელახალი არჩევის შესაძლებლობის შეზღუდვა, უპირობო ღირებულებით ამდიდრებს იმ კონსტიტუციებს, რომლებიც მმართველობის საპრეზიდენტო ფორმას ეყრდნობა, მაგრამ ის ინსტიტუტები იმასაც გულისხმობენ, რომ პოლიტიკურმა სისტემამ დაახლოებით ყოველ ოთხ წელიწადში

უნარიანი და პოპულარული ლიდერი უნდა შემოგვთავაზოს და რა პოლიტიკური კაპიტალიც არ უნდა დაიგროვოს ამჟამად მოქმედმა პრეზიდენტმა, უფლებამოსილების პერიოდის გასვლის შემდეგ მას არავითარი როლი აღრ დაეკისრება. იმ მეორეხარისხოვანი ლიდერების ამბიციები, ინტრიგებს რომ აწყობენ და მოტყუებით მიძვრებიან მემკვიდრეთა პოზიციებზე, ყველა პოლიტიკურ ლიდერში ბაღებს შიშს. მემკვიდრისადმი თანამდებობის გადაცემის კონსტიტუციით განსაზღვრული ზუსტად დანიშნული დღე მხოლოდ აღრმავებს თავისი მოვალეობების შემსრულებელი პრეზიდენტის წუხილს.

ექს-პრეზიდენტის მიერ მემკვიდრისადმი ძალაუფლების გარდუვალი გადალოცვა აშკარა დაძაბულობას ქმნის. ახალ პრეზიდენტს შეუძლია თავი დამოუკიდებლად ჩათვალოს და წინამორბედისაგან განცალკევდეს, მაშინაც კი, როცა ერთ პარტიას ეკუთვნიან. ძველი პრეზიდენტი, რომელმაც შეიცნო პატივი და უფლება, რასაც ეს თანამდებობა იძლევა, ძნელად ეგუება ძალაუფლების სამუდამო დაკარგვას – ხელისუფლად დაბრუნების შეუძლებლობას იმ შემთხვევაშიც კი, როცა ახალი პრეზიდენტი უიმედო მარცხს განიცდის. მსგავს ანტაგონიზმს და იმედგაცრუებას პარტიის თუ კოალიციის საჯარო განხეთქილებამდე მიყვანა შეუძლია. ინტრიგები შეიძლება ისეთ დროს დაიწყოს, როცა ჯერაც პოპულარული ექს-პრეზიდენტი კულისებში თამაშს ეწევა; აქეზებს ხელისუფლების მორიგ შეცვლას ან ძირს უთხრის პრეზიდენტის მოვალეობის შემსრულებლის, გნებავთ, პარტიული ხელმძღვანელობის პოლიტიკას.

თქმა არ უნდა, ასეთივე პრობლემები საპარლამენტო სისტემაშიც წამოიჭრება ხოლმე, თუკი თანამდებობის გარეშე დარჩენილი პოპულარული ლიდერი დაბრუნებას შეეცდება. მაგრამ საპარლამენტო რეჟიმისათვის უფრო იოლია ამ სიძნელების შერბილება. ახალი პრემიერის მიერ იმ ფაქტის გაცნობიერება, რომ ის თავისი წინამორბედის დახმარებას მაშინაც საჭიროებს, როცა ეს უკანასკნელი სამთავრობო სკამზე არ ზის ანდა პალატაში საპირისპირო მხარეზე იმყოფება – ხელს უწყობს თანხმობის შენარჩუნებას. ერთი პარტიის ლიდერებს შეუძლიათ ერთმანეთი შეცვალონ პრემიერის პოსტზე. თითოეულმა მათგანმა იცის, რომ მეორე ნებისმიერ მომენტში შეიძლება გამოიცვალოს, ხოლო კონფრონტაციები ორივეს ძვირად უჯდება, ამიტომ არჩევენ, გაიყონ ძალაუფლება.

საპრეზიდენტო რეჟიმის დროში შეზღუდულობამ და პრეზიდენტის არჩევნებისათვის დამახასიათებელმა „ნულოვანმა შედეგმა“ შესაძლოა ასეთ მეტოქეობას მეტი გაქანება და დრამატული ხასიათი შესძინოს, ვიდრე საპარლამენტო არჩევნებს. საპარლამენტო სიტემისათვის დამახასიათებელი ახა-

ლი არჩევნების შემდგომი პოლიტიკური გადაჯგუფებები, რომლებიც საკანონმდებლო ორგანოების სხდომათა დარბაზებში მიმდინარეობს, საპრეზიდენტო მმართველობისას საჯაროდ, წინასაარჩევნო კამპანიის პირობებში უნდა განხორციელდეს. ეს გადაჯგუფებანი გამარჯვებული კოალიციის ფორმირების პროცესის განუყოფელი თანამდევია. მმართველობის საპრეზიდენტო სისტემაში დრო პოლიტიკის უაღრესად მნიშვნელოვან განზომილებად იქცევა. კენჭისყრის მიმდინარეობისას გარიგებები არა მარტო საჯაროდ უნდა მოხდეს, არამედ – გაბედულადაც. მათზე ხელის აღება, მომდევნო კამპანიამდე, გამარჯვებული მხარის მიერ ამომრჩეველთა ნდობის დაკარგვად აღიქმება. საპრეზიდენტო რეჟიმი გაცილებით ნაკლებ სივრცეს ტოვებს როგორც კონსენსუსის შექმნის უხმაურო პროცესისათვის, ისე კოალიციებში ძვრების მოსახდენად და იმ კომპრომისების მისაღწევად, რომელთა საჯარო დაცვაც – მთელი მათი კეთილგონიერების მიუხედავად – ძნელია.

საზოგადოებრივი კონსენსუსი

საპრეზიდენტო მმართველობისათვის დამახასიათებელ და დემოკრატიულობისათვის ზოგჯერ არახელსაყრელ ამ შედეგთა ანალიზი იმას როდი ნიშნავს, რომ ვერანაირი საპრეზიდენტო დემოკრატია ვერ იქნება სტაბილური; პირიქით, მსოფლიოში ყველაზე სტაბილურმა დემოკრატიამ – ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა – კონსტიტუციურად განამტკიცა საპრეზიდენტო რეჟიმი. და მაინც, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ბევრ სხვა საზოგადოებაში დემოკრატიის შესანარჩუნებლად საპრეზიდენტო რეჟიმი გაცილებით ნაკლებ ხელსაყრელი იქნება.

მართალია, პარლამენტარიზმი დემოკრატიის დამყარების და კონსოლიდაციის ბევრად მოქნილ და ადაპტაციისუნარიან ინსტიტუციონურ კონტექსტს გულისხმობს, მაგრამ აქედან პარლამენტური მმართველობის ნებისმიერი ფორმის ვარგისიანობა როდი გამომდინარეობს. ანალიზი რომ სრული იყოს, საჭიროა განვიხილოთ საპარლამენტო კონსტიტუციის რომელი ფორმაა უკეთესი და როგორია მისი კონკრეტული ინსტიტუციონალური თავისებურებანი. ერთი მათგანია პრემიერ მინისტრის თანამდებობა, ძალაუფლებას პასუხისმგებლობასთან რომ აერთებს, რაც, თავის მხრივ, ძლიერ და დისციპლინირებულ პოლიტიკურ პარტიებს მოითხოვს. ეს თავისებურებანი ხელს შეუწყობს პასუხისმგებელი ხელმძღვანელობის და სტაბილური ხელისუფლების შექმნას და პარტიათა ნამდვილ მეტოქეობას, თანაც ისე, რომ საქმეს

პოლიტიკურ განხეთქილებამდე არ მიიყვანს. ისიც მხედველობაში მისაღებაა, რომ ყოველ ქვეყანას თავისი განსაკუთრებული ასპექტები აქვს: ფედერალიზმის ტრადიციები, ეთნიკური ან კულტურული არაერთგვაროვნება და მისთანანი.

დასასრულ, ყველა რეჟიმი, საუკეთესოც კი, მთელი საზოგადოების ძირითად ძალთა, ჯგუფთა და ინსტიტუტთა მხარდაჭერას უნდა დაეყრდნოს. ამრიგად, ეს რეჟიმები იმ საზოგადოებრივ კონსენსუსს ემყარებიან, რომელიც კანონიერად მხოლოდ დემოკრატიული გზით მოპოვებულ ხელისუფლებას მიიჩნევს. მოცემული რეჟიმისათვის ერთობ მნიშვნელოვანია, რამდენად შეუძლიათ ლიდერებს – მართონ, ნდობა მოიხვეჭონ, სცნონ თავიანთი უფლებამოსილებების საზღვრები და კონსენსუსის უცვლელ ხარისხს მიღწიონ. მართალია, ეს თვისებები ყველაზე მეტად საპრეზიდენტო სისტემას სჭირდება, მაგრამ მათი მიღწევა სწორედ აქაა ძნელი. პოლიტიკური იდეების პიროვნულ თვისებებზე – სახელმწიფო მოღვაწის ღირსებაზე და სხვა – მეტი სმენი და მოცილობა სარისკო საქმეა, რადგან ღმერთმა უწყის, შეძლებს კი ასეთი კაცი პრეზიდენტის პოსტის დაკავებას. როგორც ვერანაირი საპრეზიდენტო კონსტიტუცია ვერ განაპირობებს ახალი ვაშინგტონის, ხუარესის ან ლინკოლნის გამოჩენას, ისევე ვერანაირი საპარლამენტო რეჟიმი ვერ იქნება გარანტია ახალი ადენაუერის ან ჩერჩილის გამოჩენისა.

Summary

The system of national government as defined by the August 1995 Georgian constitution follows main principles of the American model. It was introduced as a compromise between advocates of presidentialism (represented by Eduard Shevardnadze and his supporters) and projects of the parliamentary system championed by some oppositional groups. Now that the Georgian system of presidential rule is in place for over five years, it is a good time to assess how it works and revisit the old debate without linking it to Shevardnadze's personality who is in his last constitutional term as the president.

The debate held by the Caucasian Institute for Peace, Democracy and Development on November 4, 2000 showed that opinion is divided almost evenly between supporters of maintaining the old system and those who called for introduction of parliamentarism. Both sides appealed to general theoretical arguments (such as: the presidential system provides for more clear-cut separation of powers, while parliamentarism is more conducive to political party development) but also tried to link the issue to Georgian political traditions and practices (for instance, opponents of parliamentarism note lack of viable political parties of Georgia, while those critical of the existing system say that the American system of checks and balances has proven ineffectual under the Georgian circumstances).

Contributions from members of parliament, social scientists, NGO and political party activists and other participants of the discussion make up the content of this publication. As an annex, the Georgian translation of Juan Linz's *Two Faces of Democracy* that deals with the same issue mainly on the basis of Latin American and South European experience is also included.

While due to some technical reasons the publication was delayed for several months, the Georgian president introduced draft changes to the Georgian constitution that implied overhaul of the power system in Georgia, namely introduction of the cabinet of ministers and additional power of the president to dismiss the parliament under special circumstances. The politicians and society were strongly divided in their attitudes to this project, and by the time of this publication it was still uncertain whether these amendments had a chance of being passed by parliament. However, the publication acquired renewed topicality. Whatever course the events may take in the short run, there is growing dissatisfaction with the existing system of power, and public debate on the alternative system that may be more adequate for Georgian conditions is increasingly important.

Both the organization of the discussion and the publication of its proceedings were made possible with the help of CordAid foundation (the Netherlands).

CIPDD-ის ბიბლიოთეკა

1. შარლ ლუი მონტესკიე. *კანონთა გონი*
2. ჟან ჟაკ რუსო. *საზოგადოებრივი ხელშეკრულება*
3. *რუსი ფილოსოფოსები დემოკრატიასა და რეგოლუციაზე*
(ს. ფრანკი, ნ. ბერდიაევი, ს. ბულგაკოვი)
4. მოშე დაიანი. *ცხოვრება ბიბლიით*
5. *საზოგადოება და პოლიტიკა I*
(სოციალური და პოლიტიკური კვლევების აღმანახი)
6. *ჭკუა ვაისაგან*
(სოციალური და პოლიტიკური კვლევების აღმანახი)
7. ვია ნოდია. *საით?* (პოლიტიკური პუბლიცისტიკა)
8. იოჰან ჰაინცა. *HOMO LUDENS*
(ნაშრომი კულტუროლოგიაში)
9. *დემოკრატიის კლასიკური დოკუმენტები*
10. **Мераб Мамардашвили. Классический и неклассический идеалы рациональности**
11. ვაცლავ ჰაველი. *ძალა უძალოთა*

12. მერაბ მაძარდაშვილი. *ლექციები ფსიქოანალიზის შესახებ*
13. *საქართველოს პოლიტიკური სისტემა* (ცნობარი)
14. ფრენსის ფუკუიამა. *ისტორიის დასასრული და უკანასკნელი ადამიანი*
15. **ГРУЗИЯ – Данные о Вооруженных Силах**
(Материалы Русской разведки 1921 г.)
16. გია ნოდია. *კონფლიქტი აფხაზეთში – მიზეზები და გააზრება*
17. *საზოგადოება და პოლიტიკა II*
(სოციალური და პოლიტიკური კვლევების აღმანახი)
18. *საზოგადოება და პოლიტიკა III*
(სოციალური და პოლიტიკური კვლევების აღმანახი)
19. *სამხედრო-სამოქალაქო ურთიერთობები საქართველოს მაგალითზე*
20. ე. ჰ. კარი. *რა არის ისტორია?*

გამოსაცემად მზადაა

1. ქ. ს. ლუისი. *უბრალოდ, ქრისტიანობა*

